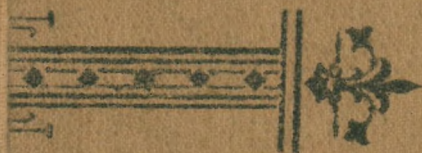

Kokorudz & Konarski

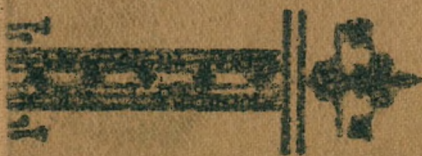

GRAMATYKA
JĘZYKA RUSKIEGO

dla

POLAKÓW

CENA 2 1/2 pol. Ks.

GRAMATYKA

JĘZYKA RUSKIEGO

dla

POLAKÓW.

Ułożyli

E. KOKORUDZ I F. KONARSKI,

profesorowie c. k. gimnazjum akademickiego we Lwowie.

WE LWOWIE.

Nakładem K. S. Jakubowskiego.

1900.

102720

Z drukarni Instytutu Stauropegiańskiego,
pod zarządem Józefa Daniluka.

Część pierwsza.

Głosownia.

§. 1. Głoski (звѣки) oznaczamy w piśmie znakami, które nazywają się literami (буквами). Wszystkie litery razem wzięte zowią się abecedem, azbuką.

Azbuka ruska opiera się na cyrylicy, t. j. na tem piśmie, które około r. 862. dla Słowian w Panonii ułożył św. Cyryl, apostoł słowiański. Cyrylicy używa się do dzisiaj w księgach cerkiewnych; ponieważ zaś miała ona zbyt ostre zarysy, wytworzono z niej azbukę zaokrągloną, zwaną hrażdanką, której używa się w świeckich (hrażdzańskich) księgach. Z hrażdanki powstał skoropis, używany w zwykłym piśmie.

§. 2. Tablica azbuki.

Skoropis	Nazwa	Odpowiednie polskie litery
<i>A a</i>	a	a
<i>B б</i>	бе	b
<i>B в</i>	ве	w
<i>Г г</i>	га	h
<i>Г ѓ</i>	ге	g
<i>Д д</i>	де	d

Skoropis	Nazwa liter	Odpowiednie polskie litery
Дъ дь	дѣ	d', d(i)
Е е	е	e
Ж ж	же	ż
Дж дж	дже	dź
З з	зе	z
Зь зь	зѣ	ź, z(i)
Дз дз	дзе	dz
Дзь дзь	дзѣ	dź, dz(i)
И и	и	y
Й й	ий	j
I i	i (twarde)	i
Ī ī	īi (miękkie i)	ji, i
К к	ка	k
Л л	ел	ł
ль	ель	l
М м	ем	m
Н н	ен	n
Нь нь	ень	ń, n(i)
О о	о	o
П п	пе	p
Р р	ер	r
С с	ес	s
Сь сь	есѣ	ś, s(i)
Т т	те	t

Skoropis	Nazwa liter	Odpowiednie polskie litery
Тъ ть	тє	t', t(i)
У у	у	u
Ф ф	єФ	f
Х х	ха	ch
Ц ц	це	c
Ць ць	цє	ć, c(i)
Ч ч	че	cz
Ш ш	ше	sz
Щ щ	ще	szcz
Є є	є	je, (i)e
Ю ю	ю	ju, (i)u
Я я	я	ja, (i)a
ь	їр	znak miękczenia

§. 3. Język ruski posiada zatem, jak widzimy z tej tablicy, 42 głosek. Ostatnia na tablicy litera ь (jir) jest tylko znakiem miękczenia. Jir miękczy tylko: д, з, дз, л, н, с, т, ц na дь, зь, дзь, ль, нь, сь, ть, ць t. j. d', z, dz, l, n, s, t', c na końcu i w środku wyrazów przed następującą spółgłoską lub przed o, pr.: будь (bądź), мазь (maż), сіль (sól), кінь (koń), вісь (oś), кість (kość), хлонець (chłopiec); забудько (zarominający), грізьба (groźba), тільки (tylko), ганьба (hańba), просьба (prośba), селитьба (siedziba). гетьман (hetman); тьохкати, дзьобати (dziobać), мальований (malowany).

Jeżeli przed zmięczonym дь, зь, ль, нь, сь, ть, ць znajduje się druga spółgłoska, to ona ulega zmięk-

czeniu tylko w wymowie, w piśmie zaś jej zmiękczenia osobno nie oznacza się, pr.: кість a nie кісьть, прѳнасть (przepaść) a nie пропасьть.

Uwaga. Głoska *г* i *ф* pojawia się tylko w cudzych wyrazach: гімназія, ґрунтъ, прѳграма, еґіст, газда (gospodarz); фасѳля, фляшка, трафити, фякер.

Podział głosek.

§. 4. Wszystkie głoski dzielą się w języku ruskim na samogłoski i na spółgłoski (самозвѳки i співзвѳки).

Samogłoski są to takie głoski, do których wymówienia wystarcza samo wydobyć głosu z piersi i większe lub mniejsze otworzenie ust.

Do wymówienia ich nie potrzeba znaczniejszej pomocy żadnego narzędzia mownego, ani pomocy języka, ani warg, ani zębów.

Samogłoskami są: а, е, и, і, ї, о, у, є, ю, я; razem 10.

Spółgłoski wymawiamy, wydobywając głos z piersi i równocześnie używając poszczególnych narzędzi mowy, któremi są: krtań, podniebienie, zęby, język, wargi.

Spółgłoskami są: б, в, г, ґ, д, дь, ж, дж, з, зь, дз, дзь, й, к, л, ль, м, н, нь, п, р, с, сь, т, ть, ф, х, ц, ць, ч, ш, щ. Razem 32.

Zgłoski.

§. 5. Za jednym otworzeniem ust możemy jedną albo kilka głosek wymówić; te głoski tworzą jedną zgłoskę czyli sylabę (склад): стил, дим, райніс, ріст, мох, ключ.

Jeden wyraz może się składać z jednej albo więcej zgłosek, np.: i-глаго́, го-ло-ва́, о-го-ро́д-ник, по-ви-вер-та́-ти, по-ви-кí-ду-ва-ти, по-на-но́-шу-ва-ти, по-роз-да-ро́-ву-ва-ти.

Samogłoska może sama tworzyć jedną zgłoskę: i-глаго́, о-ко́-ло, на-у́-ка.

Spółgłoska sama zgłoski tworzyć nie może; tworzy ją tylko, mając obok siebie jakąś samogłoskę.

Samogłoski.

Podział samogłosek.

§. 6. Samogłoski w języku ruskim dzielą się na twarde i miękkie (тверді і м'яккі).

Samogłoskami twardemi nazywamy takie, przed którymi mogą stać twarde spółgłoski bez zmiany swego brzmienia, np.: сам, дим, діл, кіл, сіль, тільки, тóрок, туман.

Samogłoski twarde są: а, и, і, о, у.

Uwaga. Przed samogłoskami twardemi i przed e mogą stać ze spółgłosek miękkich tylko: ч, ж, ш, щ, дж, a przed o oprócz tych wszystkie inne spółgłoski miękkie t.j. дь, дзь, зь, ль, нь, сь, ть, ць, й, np.: чоловік, чинити, жа́ба, жінка, ша́пка, щур, дьо́-готь, дзьо́бати, ма́льований, до ньо́го, сьо́го, тьо́х-кати, спрацьо́ваний, Йо́нець.

Samogłoskami miękkimi nazywamy takie, przed którymi spółgłoska twarda zmienia swe brzmienie, czyli miękczy się, np.: діло (zam. дьіло, dzieło), тіло (zam. тьіло, ciało), сіно (zam. сьіно, siano), зіле (zam. зьілье, ziele), насіне (zam. насьінье, nasienie), тяжко (zam. тьяжко, ciężko), лю́ди (zam. льуди, ludzie).

Samogłoski miękkie są: ї, є, ю, я.

Samogłoska e jest w języku ruskim po największej części twarda, pr.: теля́ (cieleń), бу́деш (będziesz), несе́ш (niesiesz), везе́ш (wieziesz), вели́ке (wielkie), до́бре (długie), сухе́ (suche), ме́леш (mielesz), пере́ш (pierzesz), гребе́ш (grzebiesz); odmiennie więc, niż w języku polskim. W niektórych tylko razach samogłoska e miękczy poprzednią spółgłoskę, pr.: чолові́че, (z чоловік-е) Бо́же, (z Бог-е) мо́жеш (z мог-еш), пече́ш (z пек-еш).

Wpływ samogłosek miękkich na spółgłoski.

§. 7. Przed samogłoskami miękkimi *ї, є, ю, я* zamieniają się spółgłoski twarde: *д, дз, з, л, н, с, т, ц* w wymowie na miękkie, tak że brzmią, jak: *дь, дзь, зь, ль, нь, сь, ть, ць*, pr.: наді́я (wymawiaj: нады́я, nadzieja), дзю́б (wymaw.: дзубо́, dziób), зять (wym.: зыть, zięć), кро́пля (wym.: кропльа, kropła), весі́лє (wym.: весы́лье, wesele), ня́нька (wym. ньанька, piana), ся (wym. сыа, się), тютю́н (wym. тутьун, tytoń), ці́сар (wym. цысар, cesarz).

Po wszystkich innych spółgłoskach *ї* nie pisze się, (chyba że w kilku złożonych wyrazach po przybrance *в*, jako to: *в'їзд, в'їдати ся, в'їсний...*). Samogłoski *є, ю, я* piszą się jeszcze tylko po: *п, б, в, ф, м, р* i brzmią, jak polskie *je, ju, ja*, pr.: пе́, (=пје, ріје), бю́ (=бју, біје), пня́ий (=цја́ний, рія́ну), мя́ти (=мјати, miąc), вя́нути (=вјанути, więdnać), твóрю (=творју, tworzę), тра́фю (=трафју, trafię), фя́кер (=фјакер).

§. 8. Jeżeli chcemy oznaczyć, że spółgłoski: *д, дз, з, л, н, с, т, ц* przed *ї, є, ю, я* należy twardo wymawiać, to piszemy obok nich apostrof ('), pr.: з'їсти (zjeść), з'єдиніти (zjednoczyć), під'юдити (podjudzić), з'явіти ся (zjawić się). Tak samo piszemy: в'їхати (wjechać), в'їдати ся (wjadać się), в'їзд (wjazd).

§. 9. Samogłoska i miękczy poprzednie spółgłoski: k, g, x, a) w odmianie rzeczownika na: ц, з, с, пр.: в чоловіці (w człowieku); в Бóзі (w Bogu), в дýсі (w duchu), в руці (w ręce), в нозі (w nodze), в вісі (w wieszce); — b) w tworzeniu form czasownika na: ч, ж, ш, пр.: кричати (z крик-іти, krzyczeć), мовчати (z мовк-іти, milczeć), лежати (z лег-іти, leżeć), дичіти (z дик-іти, dziczeć), убожити (z убог-іти, ubożeć).

§. 10. Samogłoska e miękczy stojące przed nią spółgłoski: a) k, g, x w odmianie rzeczownika i czasownika na: ч, ж, ш; b) п, б, в, ф, м w imiesłowie biernym na: пл, бл, вл, фл, мл. Przykłady: a) чоловіче (człowiecze), Бóже (Boże), печеш (z пек-еш, pieczesz), можеш (z мог-еш, możesz); b) куплений (kupiony), люблений (lubiony), зловлений (złowiony), трафлений (trafiony), лóмлений.

§. 11. Oprócz powyżej wymienionych wypadków miękczenia podlegają miękczeniu jeszcze następujące spółgłoski położone przed miękkiemi samogłoskami: a) k, g, x, ск miękczą się na: ч, ж, ш, щ, пр.: плачу (z плак-ју, płacę), лóже (z лог-је, łoże), крушу (z крух-ју, kruszę), лýщу (z луск-ју, łuszcę), стрижу (z стриг-ју, strzygę); b) с, з, ц, на: ш, ж, ч, пр.: прошу (z прос-ју, proszę), вóжу (z воз-ју, wożę), отець — отче (ojczę); c) т, д, ст, зд на: ч, дж, щ, ждж, пр.: плачу (z плат-ју, płacę), вóджу (z вод-ју, wodzę), пýщу, (z пуст-ју, puszcę), їжджу (z їзд-ју, jeżdżę) сáджа (z сад-ја, sadza), гýща (z густ-ја, gąszcz) d) б, п, в, ф, м на бл, пл, вл. фл, мл, пр.: годівля (z годів-ја, hodowla), грéбля (z греб-ја, grobla), землія (ziemia) i t. d.

Przemiana samogłosek.

§. 12. W zgłosce wyrazu, zakończonej na spółgłoskę (w zgłosce zamkniętej), przemienia się samogłoska o na i, a samogłoska e przemienia się po: д, дз, з, л, н, с, т, ц, na ĭ, zresztą zaś na i. W zgłosce otwartej t. j. zakończonej na samogłoskę powraca pierwotne o albo e. Przykłady: стіл, сто-ла́ (stól), ніс, но́-са (nos), віл, во-ла́ (wól), діл, до́-лу (dól), біль, бо́-лю (ból), рів, ро-ва́ (rów), стіг, сто-га́ (stóg), бір, бо́-ру (bór), бій, бо́-ю (bój), ніж, но-жа́ (nóż), по́-ле (pole), піль, сир-ро-та (sierota), си-рїт, сіль (sól), со́ли; лїд (lód), ле́-ду, сїл (siól), се-ло́, ніс (niósł), не́-сла, вів (wiódl), ве́-ла, мід (miód), ме́-ду, пік (piekł), пе-кла́, краді́ж (kradzież), кра́-де-жи.

Podobnie przemienia się samogłoska o w przyimkach до, по na i, jeśli te przyimki tworzą z następującem słowem wyraz złożony, np: ді-гнати (dognać), пі-сла́ти (posłać). Tak samo pisze się: зі (ze), наді (nade), пі́ді (pode), ві́ді (ode), оби́ (obe), розі (roze), np.: зі-бра́ти, пі́ді-сла́ти (podesłać), розі́гнати, a nawet зі Льво́ва, наді́ мно́ю, i t. d.

Samogłoska o i e zamienia się na i i ĭ niekiedy nawet wówczas, jeżeli znajduje się w zgłosce otwartej, np.: дзві-но́к (dzwonek), сирі́-точка (sierotka), ві́-сім (ośm).

Często znowu pozostaje o, e bez zmiany, chociaż znajduje się w zgłosce zamkniętej, np.: сон (sen), день (dzień), довг (dług), торг (targ), кров (krew), хрест (krzyż).

O i e w tych razach nie jest pierwotne.

§. 13. Samogłoska o po spółgłoskach miękkich: дь, дзь, зь, ль, нь, сь, ть, ць zmienia się na e, a to e zamienia odpowiednio do swej natury te

spółgłoski miękkie na twarde, pr.: конём (z коньом, jak паном), князём (z князьом), дідунём (z дідуньом), сёго (z сього, tego), заяцем (z заяцьом), Федём (z Федьом), королём (z корольом), гостем (z гостьом), пшеницею (z пшеницьою). Również po ч, ж, ш, щ i р przemienia się o w odmianie rzeczowników na: e, pr.: душею (z душою), задачею (z задачою), бурею, дощем, ножём i t. d. **Йо** zmienia się na **є** pr.: краём (z крайом), надіє (z надійо), гаєм (z гайом) злодієм (z злодійом). Czasem jednak **ьо** i **йо** pozostają bez zmiany, pr.: до нього zam. до него, йому́ zam. єму́. Mówi się zawsze: пчолá (zam. пчелá), пшонó (zam. пшенó), жóвтий, чóрний, нáшого, княжого i t. d.

§. 14. Samogłoska **y** przemienia się niekiedy na początku i w środku słowa, jeżeli ją poprzedza druga samogłoska, na **v** celem uniknięcia rozziwu, pr. б́уду вч́ити (zamiast буду учити), навч́у (zamiast научу), вмер зам. умёр, вж́е зам. уж́е i t. d.

§. 15. Samogłoska **i** przemienia się niekiedy na początku i w środku słowa, jeśli ją poprzedza druga samogłoska. na **й** celem uniknięcia rozziwu, pr.: я йд́у (zamiast я іду́), найшóв, zamiast найшóв (znalazł), сестр́а й брат зам., сестр́а i брат.

Natężenie (степенóване) samogłosek.

§. 16. Przemianę rdzennych samogłosek słabszych na silniejsze nazywamy natężeniem. Samogłoski natężają się najczęściej podczas tworzenia kilku wyrazów z jednego pierwiastka.

1. Samogłoska **a** jako najsilniejsza nie natęża się.
2. Samogłoska **e** natęża się:

a) na **o**: в́ез-ти — воз-п́-ти, в́ес-ти (вед) — вод-й́-ти, грéб-с-ти — грóб-áр i t. d.

b) na a: жер-ý — жá-га, лез (лїз-ти) — перелáз, рез (рїз-а-ти) — óб-раз i t. d.

c) na i (i): лет-ї-ти — лїт-á-ти, мер-ý — за-мїт-á-ти, пек-тї — ви-пїк-á-ти, i wogóle w czasownikach częstotliwych;

d) na и: przed p — również w czasownikach częstotliwych, np.: дер-ти — роз-дир-á-ти, мер-ти — у-мир-á-ти i t. d.

3. Samogłoska o natęża się

na a: гóл-ий — про-гáл-ина, гор-ї-ти — zá-гар i t. d.

4. Samogłoska и natęża się:

a) na i (i) przed spółgłoską: лїп-н-у-ти — лїп-ї-ти, з-ви-в-á-ти — ві-н-éць, рї-ну-ти — рїкá i t. d.

b) na у.: (в)їк-ну-ти — на-ўк-а, тї-ти — туч-нїй, хит-á-ти — хут-кїй i t. d.

5. Samogłoska я (pierwotne e) natęża się na у: трас-тї — трус, пя-с-тї — пўт-о i t. d.

Pełnodźwięk. (Повно́голос.)

§. 17. Polskim wyrazom, jak: gród, głód, brzeg, mleko, broda, głowa, brzoza odpowiadają w języku ruskim wyrazy: гóрод, гóлод, бéрег, молоко́, борода́, голова́, берéза. W porównaniu z językiem polskim nazywają się takie wyrazy ruskie, w których pojawia się oło, oro, ere pomiędzy dwiema spółgłoskami, pełnodźwięcznymi. Inne przykłady: złoto=зó-лото, plewa=полóва, głos=гóлос, mróz=морóз, wrota=воротá, brózda=бороздá, strona=сторонá, wrona=ворóна, wlec=волочї, klucz=колóти, broń=боронїти, droga=дорóга, drogi-a-e=дорогїй-á-é i t. d.

Jednak są wypadki, w których w języku ruskim niema pełnego dźwięku, np.: chleb=хлїб, chlew=хлїв, bród=брїд, drut=дрїт.

Wyjaśnienia tego zjawiska trzeba szukać w porównaniu z innymi językami indoeuropejskimi.

Przydech. (Прідих.)

§. 18. Samogłoska tworząca początek wyrazu (назвук) przybiera częstokroć dla ułatwienia wymowy tak samo, jak w języku polskim, spółgłoskę *й* albo *в* jako przydech, np.: *я́боко* (z *йа́боко*), *ягня́* (z *йагня́*), *я́р* (z *йа́р*), *я́вір* (z *йаві́р*), *єсьм* (z *йєсьм* *jestem*), *їсти* (z *йїсти*), *їда́* (z *йїда́*), *їхати* (z *йїхати*), *ядрó*, *ячмінь*, *язик*, *вуж*, *вус*, *вуй*, *вузкий*, *вуголь* i t. d.

§. 19. Odmiennie od języka polskiego wyraża się w piśmie przydech w następujących wypadkach:

a) zaimek: *їх*, *їм* wymawiaj jak: *jich*, *jim*.

b) *в* pisze się przed *і*, które powstało z *о* w zamkniętej zgłosce, np.: *він*, *она*, *оно* (*он*), *від* (*од*), *вівця́* (*овца*), *вітця́* (*ојца*), *вітчї́м* (*ојчым*), *вісь* (*о́с*), *вістре* (*ostrze*), *віспа* (*ospa*), *вірла́* (*orła*), *вівса́* (*owsa*), *вілта́р* (*ołtarz*), *Вірменї́н* (*Ormianin*) i t. d.

§. 20. Wyrazy pochodzenia cudzoziemskiego po największej części przydechu w języku porównanym nie przybierają: *Андрї́й*, *адамáшок*, *аренда́р*, *Европа́*, *єхо*, *їнаугура́ція*, *оригіна́льний*, *ортодо́ксія*, *уто́пія* i t. d.

Wyjątki: *євангелі́є*, *єгїпетський*.

§. 21. Czasem, mianowicie w narzeczach, pojawia się przydech: *г*, np.: *горі́х* = *орі́х*, *гóстрий* = *óстрий*, *гарма́та*...

Rozziew. (Рóззїв.)

§. 22. Jeżeli w jednym wyrazie zetkną się bezpośrednio dwie zgłoski, z których jedna kończy się na

samogłoskę, a druga od niej się zaczyna, wtedy powstaje trudność wymówienia wyrazu, którą nazywamy rozziwem:

Rozziw staramy się usunąć dwoma sposobami:

1. przez wstawienie pomiędzy samogłoski, tworzące rozziw, jednej z tych trzech spółgłosek: й, в, г, np.: даю з да-й-у (йу=ю), сіяти з сі-й-а-ти (йа=я); да-в-ати, пі-в-о, плі-в-ати, сі-в-ач, кра-в-ець, па-в-ук; одіг-ати, заді-г-ати;

2. przez przemianę samogłosek і, у в й, в np.: зайті зам. заїти, найті зам. наїти, обійті зам. обііти, приймати зам. приімати, завтра зам. заутра, навчіти зам. научити, Австрія а не Аустрія.

Taka przemiana następuje także wtedy, jeśli zetkną się z sobą dwie samogłoski należące do dwóch wyrazów, np.: то й мудрость зам. то і мудрость. Porówn. §. 15.

§. 23. Odmienne od języka polskiego unika się w języku ruskim rozziwu także wtedy, jeśli drugą samogłoską jest і : np.: раїти (z райіти) а не раїти, поїти, прикроїти, надїї, мої, свої, шії, Коломії, змії, гімназії і т. d.

§. 24. Rozziwu niema po większej części :

- a) w wyrazach złożonych, np.: віорати, наука, переобразіти, приодіти, заіменник, неук, черноокий і т. d.
- b) w wyrazach cudzoziemskich, np.: театр, ідеал, поёт, поезія, стбик, руїна, Гёнуа, Діоген, період, патріот, Ніоба, фараон, фаетон, Беата, оаза, тротуар і т. d., — lecz zato unikamy rozziwu w obcych przyrostkach: ія, іяльний, іялізм, іяліст і т. d.: np: Юлія, Марія, філософія, трагедія, гімназія, матерія, матеріяльний, провінціялізм, Англія, матеріяліст, ідея, статуя і т. d.

Samogłoski e o jako wstawki. (Вставкі.)

§. 25. Dla ułatwienia wymowy wstawia się często pomiędzy dwie lub więcej spółgłosek samogłoski e, o, które za dodaniem nowej samogłoski wypadają; np.: I. przypadek l. p. вітер, театр, Дністер, лев, лен, віхор, огінь, вугіль — II. przyp. l. p. вітру, театру, Дністра, льва і лева, льну і лєну, віхру, огню, вугля. II. przyp. l. mn.: сест-е-р, сід-е-л, вес-е-л, гус-о-к, лав-о-к, іг-о-л (I. przyp. l. p. сестра, сідло, весло, гуска, лавка, ігла) і t. d.

Акцент wyrazów. (Наголос.)

I. Uwagi ogólne.

§. 26. 1. Akcent w języku ruskim stoi najczęściej na jednej z trzech ostatnich zgłosek wyrazów, np.: голова, волісе, ластівка (jaskółka). Atoli może stać akcent także na czwartej, piątej a nawet na szóstej zgłosce od końca wyrazu, np.: винішувати, найчервоніший, вікупувати.

2. Akcentem różnią się często równo brzmiące formy liczby pojedynczej i mnogiej, np.: крила, села, пера (II. przyp. l. p.) — крила, села, пера, (I. przyp. l. mn.); слова, літа, поля (II. przyp. l. p.) — слова, літа, поля (I. przyp. l. mn.); жінки, стоділи, пшениці (II. przyp. l. p.) — жінки, стоділи, пшениці (I. przyp. l. mn.); сестри, дочкі, слези, ігли, мітли, серни, голови (II. przyp. l. p.) — сестри, дочкі, слези, ігли, мітли, серни, голови (I. przyp. l. mn.) і t. d.

3. Akcentem rozróżnia się także znaczenie równo brzmiących wyrazów, np.: город (gród) — город (ogród), дорога (droga) — дорога (drogi-a-e), дружба (przyjaźń) — дружба (družba), мука (męka) — мука (mąka), права (prawa |reka|) — права (prawa, Rechte), маля (mała) — маля (miała), плачу (płace) —

пла́чу (płaczę), пізна́ю (roznam) — пізнаю́ (roznaję),
жа́лоба (żałoba) — жа́лоба (skarga), дружи́на (to-
warzystwo) — дружи́на (mąż albo żona), помі́чи
(pomocy) — помі́чу (pomódz).

4. W języku ruskim widać wogóle skłonność do
akcentowania ostatniej zgłoski wyrazów.

II. Uwagi szczegółowe.

§ 27. Niepodobna ująć w ścisłe reguły prawideł
akcentowania ruskich wyrazów; następujące je-
dnak uwagi podadzą przynajmniej w przybliżeniu
główne zasady akcentowania wyrazów w języku ru-
skim.

1. Na zgłosce ostatniej mają akcent wyrazy i formy
następujące :

- a) Często rzeczowniki rodzaju męskiego zakoń-
czone na o, pr.: Петро́, Павло́, Дніпро́, Гриць-
ко́, дружко́, ханко́, хвалько́ i t. d.
- b) Rzeczowniki wyrażające działającą osobę,
zakończone na: ак, ар, аль, ач, ай, ій, ій, ук.
ух, юх, ан, ин, ун, усь, ець... pr.: коза́к, маля́р,
кова́ль, рубя́ч, рата́й, манти́й, бабі́й, гайдю́к,
лежу́х, гнилю́х, дідуга́н, християни́н, є́міху́н,
діду́сь, купе́ць i t. d. Wyjątki: піса́р, ста́-
рець хлѣпець i t. d.
- c) Rzeczowniki zbiorowe: жи́дова́, Тата́рва́, німо́-
та́, панота́, мужва́ i t. d.
- d) Rzeczowniki rodzaju nijakiego, zakończone na:
мо, но, ро, це i ло, jeśli przed л stoi spółgłoska:
бі́льмо́, пасмо́, писмо́, ярмо́; ви́но́, ві́кно́, по-
лотно́, пше́но́; ве́дро́, перо́, ре́бро́; ви́нце́, де-
ре́вце́, яйце́; весло́, ду́гло́, житло́, сте́бло́,
сі́дло́, число́, — ale: мило́, са́ло.

Wyjątki: го́рло, ко́дло, ма́сло, верете́но, се́рце,
со́нце i inne.

- e) Rzeczowniki rodzaju nijakiego, oznaczające młode zwierzęta: песеня́, медведеня́, вовченя́, гуся́, курча́, лебедя́ i t. d.
- f) Rzeczowniki rodzaju nijakiego, zakończone na *є* (= *іє*), pr.: дане́ (z dawnego *даніє*), пране́, спане́, весіле́, бране́.

Wyjątki. Jednak rzeczowniki rodzaju nijakiego, zakończone na *нє*, które utworzone zostały z czasowników niedokonanych i częstotliwych, przybierają akcent na trzeciej lub na czwartej zgłosce od końca, pr.: дѣханє дѹманє, дѣланє, дѹренє, дѣвбванє, викідуванє, вимолочуванє i t. d.

Mówi się także: гвізде́, лісте́, ща́сте, зі́ле, ко́рїне, насі́не, безла́дде, волосе́, прѹте́ i t. d.

- g) Rzeczowniki rodzaju żeńskiego, utworzone zapomocą przyrostków *ка*, *вка*, i t. d. w I. i IV. przypadku l. mn. pr.: дружкѣ́ (I. przyr. l. pojed. дръжка), лавкѣ́, (лѣвка), книжкѣ́ (кнѣжка), забавкѣ́ (за́бавка), ластѣ́вкѣ́ (лѣстѣ́вка), ластѣ́вочкѣ́ (лѣстѣ́вочка), ягі́дкѣ́ (ягі́дка), зі́рочкѣ́ (зі́рочка), хаточкѣ́ (ха́точка), липонькѣ́ (лі́понька) i t. d. Tak samo akcentują się niektóre inne rzeczowniki rodzaju żeńskiego, utworzone zapomocą innych przyrostków pr.: доли́нѣ́ (I. przyr. l. p. доли́на), кро́півѣ́ (кро́пі́ва), мо́литвѣ́ (мо́лі́тва), пше́ницѣ́ (пше́нї́ця), ста́ростѣ́ (ста́роста), гро́маді́ (гро́мада) i t. d.

- h) Wiele przymiotników, pr.: головнѣ́й, голоснѣ́й, журнѣ́й, лѣ́вій, малѣ́й, рідкѣ́й, самѣ́й, слабѣ́й, старѣ́й, страшнѣ́й, сумнѣ́й, сѣ́льскѣ́й, труднѣ́й, тяжкѣ́й, чуднѣ́й i t. d.

- i) Wiele czasowników we wszystkich osobach l. p. i l. mn., pr.: ведѹ́, ведѣ́ш, ведѣ́, ведемо́, ведете́, ведѹ́ть; несѹ́, везѹ́, гребу́, живу́, товчу́, дерѹ́

пасу́, мину́, горю́, лежу́, стою́, хвалю́, беру́, зову́, жену́ і т. d.

- j) Imiesłowy czasu teraźniejszego, zakończone na nieodmienne **чи**, u tych mianowicie czasowników, które w 2. osobie l. p. mają akcent na zakończeniu **еш, іш**, пр.: ведучі́ (ведеш), несучі́, везучі́, гребучі́, живучі́, товчучі́, держачі́, (держіш), горючі́, рвучі́, беручі́ і т. d.

2. Na zgłosce przedostatniej mają akcent wyrazy i formy następujące:

- a) Rzeczowniki rodzaju męskiego zakończone na **ик, ень, ёнько, йло, айло, ака, ага, яга, аха, уга, юга** пр.: сто́лик, ду́рень, коза́ченько, бур-міло́, міня́йло, посіпа́ка, скупя́га, бідола́ха, хапу́га, злодіо́га і т. d.
- b) Rzeczowniki rodzaju nijakiego zakończone на: **иво, ине, ище**, пр.: пі́во, жни́во, павути́не, горохови́не, замчи́ще, городи́ще і т. d.
- c) Rzeczowniki rodzaju żeńskiego zakończone на: **ака, ага, аха, ава, ика, ига, уха, уля, уся, оха, ога, оба, ета, еча, изна, івна, иця, иня** пр.: соба́ка, сотня́га, руба́ха, ота́ва, осі́ка, корми́га, свекру́ха, красу́ля, титу́ся, съвятóха, тревóга, жадóба, дорожни́ета, голодне́ча, білізна́, ви́тївна, вдови́ця, горди́ня, госпо́дїня і т. d.
- d) W I. i IV. przyp. l. mn. te rzeczowniki rodzaju żeńskiego i nijakiego, które w l. p. mają akcent na ostatniej syllabie, пр.: сестри́ (l. p. сестра́), слези́ (l. p. слеза́), ру́ки, во́ди (вода́ w l. p.), ігли́, мітли́, ко́зи, се́ла (l. poj. село́), ре́бра, кри́ла, пе́ра, вікна́ і т. d.
- e) Przymiotniki zakończone на: **эний, ённый, ёнький**, albo **о́нький** пр.: величезни́й, здоровенни́й, миле́нький, гладо́нький і т. d.

- f) Czasowniki zakończone w czasie teraźniejszym na: **ую, юю** np.: **купую, весною, раюю, воюю, зимую, ночую, паную, празникую, хорую, па-січникую, цілюю, гостіюю** i t. d.

Wyjątki. Czasowniki częstotliwe mają akcent na trzeciej zgłosce od końca, a nie na **ую, пр.:** **скуповую, розкидаю, вимітую, закілюю, виціловую, вимолочую, виворобжую** i t. d.

§. 28. Począwszy od trzeciej zgłoski od końca akcentowanie nie podlega żadnym stałym prawidłom.

§. 29. Wielki wpływ na akcent wyrazów wywierają przyimki:

- a) Jeżeli przyimek stoi przed zaimkiem osobowym, to akcent w zaimku osobowym posuwa się z ostatniej zgłoski na przedostatnią a więc bliżej ku przyimkowi, np. bez przyimka: **мене́, тебе́, себе́**, — z przyimkiem: **до мене́, від тебе́, на себе́**.

To samo dzieje się i w czasownikach złożonych z przyimkami. Mówi się: **лечу́, несу́, паду́, іду́**, ale — **полечу́, понесу́, пропаду́, перейду́** i t. p.

- b) Przybranka nierozdzielna **ви** tak w złożeniu z rzeczownikami jak i w złożeniu z czasownikami dokonanymi ściąga akcent na siebie, np.: **вибагливець, виговір, висипка, вибух, вивар, вивисшене, виворіт, вигадка; виписати, викінчити, вилетіти, вимісити, викувати, вимостити, виховати, висповідати, відвинути, вихвалити, висіяти** i t. d.

Wyjątki. a) Czasowniki częstotliwe zakończone na **увати** (czas teraźn. **ую**), chociaż złożone z przybranką **ви**, mają akcent na zgłosce rdzennej, a nie na **ви**, np.: **викін-**

чувати (викінчую), випісувати, вимішувати, вимощувати, виховувати, висповідувати, видвігувати, вихвалювати, повикощувати, повинощувати і t. d. β) Czasowniki częstotliwe zakończone na **ати** (czas teraźn. **аю**), chociaż są złożone z przybranką **ви**, mają akcent na **а** w **ати** (**аю**), np.: вибігати (вибігаю), вихваляти, вилитати, вибивати, виганяти, вигравати і t. d.

с) Przyimki **за**, **о**, **па-**, **при**, **пере** і t. d., spójniki i zaimki w złożeniu z imionami ściągają na się akcent, np.: загорода, о́суд, па́морок, при́гірок, пере́вертень; не́міч, не́ук, не́ворог, не́воротом, не́глу́п (bardzo głupi), не́труд, не́тям; сьогó-річний, тогóбічний, де́котрий і t. d.

§ 30. Jeżeli jakiś wyraz jest złożony z dwóch imion, to z reguły akcentuje się samogłoskę rdzenną imienia, stojącego na drugim miejscu, np.: скалозуб, біловус, гололедця, первоцвіт, ясноо́кий, чорнобровий, листонос, горлоріз, страхопуд і t. d.

§ 31. Jeżeli pierwsza część złożonego słowa stanowi forma czasownikowa, to ona właśnie dostaje akcent, np.: дурисыт, крутивус, вернігора, перекотіполе, гонівітер, сьпівати-му, ділати-меш і t. d.

Spółgłoski.

Podział spółgłosek.

§ 32. Ze względu na narzędzia mowy, za pomocą których wymawiamy spółgłoski, dzielimy je na :

1. gardłowe (гортанні): к, г, х, г;
2. zębowe (зубні): т, д, с, з;
3. wargowe (губні): п, б, ф, в.

§ 33. Ze względu na większą lub mniejszą siłę, jakiej trzeba do wymówienia spółgłoski, dzielimy je na :

1. mocne (сильні): к, х, т, с, п, ф;

2. słabe (слабі): г, д, з, б, в.

Osobną grupę twardych tworzą spółgłoski płynne (плавні): л, р, м, н, z których м, н nazywają się także nosowe, i podniebienne (піднебінне) й.

§. 34. Ze względu na wymowę dzielimy spółgłoski na:

1. twarde: к, г, х, т; д, с, з; ц, дз; п, б, ф, в; л, р, м, н, gdyż je wymawiamy twardo bez najmniejszego zmiękczenia;

2. miękkie: ть, дь, сь, зь, ць, дзь, ль, нь, й, ч, ж, дж, ш, щ, — gdyż wymawiamy je łagodnie, miękko. Te spółgłoski miękkie powstają z odpowiednich twardych pod wpływem samogłosek miękkich; й zaś powstało z samogłoski і.

§. 35. Przegląd spółgłosek.

	mocne	słabe	mocne	słabe
1. gardłowe	к	г	х	г
2. zębowe	т	д	с	з
3. wargowe	п	б	ф	в

O miękczeniu spółgłosek.

§. 36. Które spółgłoski podlegają miękczeniu, jak się miękczą i pod wpływem których samogłosek, patrz rozdział o Wpływie samogłosek miękkich na spółgłoski (§§. 7 — 11).

Przemiana spółgłosek.

§. 37. 1. Jeżeli w jakimkolwiek imieniu miałyby **оа** stać między dwiema spółgłoskami w tej samej zgłosce, to **л** zamienia się na **в**, np.: **воук** zam. **воук** (wilk), **пóвний** zam. **полний** (pełny), **дóвгий** zam. **долгий** (długi).

2. **л** przemienia się na **в** także w imiesłowach czasu przeszłego rodzaju męskiego l. poj. l. przypad., np.: **робѣв** zam. **робѣл** (robił), **дав** zam. **дал**, **сѣяв** zam. **сѣял** (siał) i t. d. Jednak w rodzaju żeńskim i nijakim l. poj.: **робѣла**, **дála**, **сѣяла**, **сѣяло**; w liczbie mnogiej: **робѣли**, **дáli**, **сѣяли** i t. d.

§. 38. **к** przemienia się na **х** w słowach: **хто** zam. **кто** i **хрест** zam. **крест**.

§. 39. **в** (przyimek) przemienia się na **у** przed dwiema lub trzema spółgłoskami następnego słowa, np.: **у Львóві** zam. **в Львові**.

§. 40. Spółgłoski zębowe **т** i **д** przeskakują przed następującem **т** na **с**, np.: **вѣс-ти** zam. **вѣд-ти**, **плѣс-ти** zam. **плѣт-ти** (pleść zam. pletć) i t. d.

Wstawianie spółgłosek.

§. 41. O wstawianiu spółgłosek **й**, **в**, **г** pomiędzy dwie samogłoski celem usunięcia rozziwu patrz §. 22. 1.

§. 42. Spółgłoska **с** wstawia się niekiedy między **п-т**, **б-т**, **в-т**, celem lżejszego wymówienia, np.: **черп-с-ті**, **греб-с-ті**, **плі-с-ти** (zam. **плив-с-ти**).

Wyrzutnia spółgłosek.

§. 43. I. Spółgłoski odrzucają się celem ułatwienia wymowy a) na początku słów i b) na końcu słów.

a) Na początku słów :

Spółgłoska г (- pierwotne к) odrzuca się przed д w zaimku: где, a więc: де zam. где (gdzie), дёнеде, дѣхто, дѣкотрий, дѣякий, дѣколи, їнде, тоді (tedy) i t. d.

b) Na końcu słów :

Spółgłoska л odrzuca się w imiesłowach czasu przeszłego po spółgłoskach, np.: нїс zam. нїсл, ale rodz. żeński i nijaki: нѣсла, нѣсло; віз zam. візл, rodz. żeńs. i nij.: вѣзла, -ло; пік zam. пікл, rodz. żeńs. i nij.: пекла -лó; міг zam. мігл, rodz. żeńs. i nij.: могла, -лó.

Spółgłoska г odrzuca się w słowie: четвѣр; ale w innych przypadkach to г powraca: четвѣргá, четвѣргóви, четвѣргóm, четвѣргá i t. d.

II. W niektórych zbyt trudnych do wymówienia zgłoskach wyrzucają się dla złagodzenia tej trudności zawadzające spółgłoski, np.:

Spółgłoska р w wyrazie: гончáр zam. горнчар.

Spółgłoska д w wyrazie вя́нути zam. вѣ́днути, погля́нути zam. погляднути; сї́м zam. сї́дм (siedm).

Spółgłoska л w wyrazach: во́гкий zam. волгкий (wilgotny), со́нце zam. солнце (słońce).

Spółgłoska н w wyrazie горця́ zam. горнця́ (garnka), черця́ zam. чернця́.

Przestawienie spółgłosek (Перѣставка.)

§. 44. W języku ruskim przestawia się czasem spółgłoski dla ułatwienia wymowy, np.: твѣрѣзий zam. трезвий (trzeźwy), сувѣрий zam. суровий, жмўрйти zam. мжурити (mrużyć) i t. d.; перевѣсло і поверѣсло, медвїдь і ведмїдь, бѣднар і бѣндар, намїсто і монїсто i t. d.

Substytucya.

§. 45. Zamiast głosek кт і гт przed и w bezokoliczniku kładziemy ч, np.: печі́ (piec), zam. пекті́, мочі́ (módz), бичі́ (biedz), течі́ (ciec), волочі́ (wlec), товчі́ (tłuc), віречи (wyrzec), стеречі́ (strzedz), стричі́ (strzydz), запрячі́ (zaprzędz).

Używać jednak można i pierwotnych dawnych form z niezmienionem кт і гт: пекті́, могті́, бігті́, текті́, стерегті́, стригті́, запрягті́ i t. d.

Część druga.

Nauka odmiany wyrazów.

§. 46. W języku ruskim rozróżniamy następujące części mowy:

1. rzeczowniki (іменники),		imiona (імена),
2. zaimki (заіменники),		
3. przymiotniki (прикметники),		
4. liczebniki (числівники),		
5. czasowniki czyli słowa (дієслова),		partykuły (частиці)
6. przysłówki (прислівники),		
7. przyimki (приіменники),		
8. spójniki (злучники),		
9. wykrzykniki (оклики).		

Pierwsze cztery grupy stanowią razem jeden oddział, nazywany imieniem (імя).

Czasownik czyli słowo (дієслово) stanowi grupę osobną i wyraża czynność lub stan osoby lub rzeczy, np.: отець хвалить, кінь біжить, камінь лежить.

Cztery ostatnie grupy stanowią razem oddział tak zw. partykuł t. j. podrzędnych części mowy (частиць), ponieważ znaczenie ich samo przez się nie tyle waży, co grup poprzednio wymienionych.

§. 47. Imiona t. j. rzeczowniki, zaimki, przymiotniki i liczebniki odmieniają się przez rodzaje, liczby i przypadki.

Dlatego nazywamy te części mowy razem z czasownikiem odmiennymi (відмінними).

Przeciwnie partykuły, jak *ніні, над, если, ах!* nie dają się wcale odmieniać; stąd też nazywają się te części mowy nieodmienne (невідмінні).

I. Rzeczowniki.

Podział rzeczowników. Rodzaje, liczby, przypadki.

§. 48. Imiona osób, zwierząt lub rzeczy nazywają się rzeczownikami (іменники), pr.: *Петрo, кіт, гриб, Міцкєвич, камінь, дєрево, гoлoс і t. d.*

Imiona osób i zwierząt nazywają się rzeczownikami żywotne (живoтні), pr.: *Петрo, Міцкєвич, кіт, лис, чоловік, брат і t. d.*

Imiona rzeczy nazywają się rzeczownikami nieżywotnymi (неживoтні), pr.: *камінь, гриб, стіл, перo, дим, рив і t. d.*

Następnie odróżniamy rzeczowniki zmysłowe (змислoві), t. j. nazwy istot lub rzeczy podpadających pod zmysły, pr.: *камінь, гриб, стіл, дим, дєрево, дим, сьвітло, папір, квас і t. d.* od rzeczowników umysłowych czyli oderwanych (подуманих), t. j. nazw takich pojęć, których nie możemy poznać zapomocą żadnego z naszych zmysłów, a które tylko w myśli możemy sobie wyobrazić, pr.: *чеснoтá, oщáдність, добротá, злість, вічність, нічoгість і t. d.*

Nazwy osób, miast, krajów, rzek, wysp, gór i t. p. nazywają się imiona własne (іменá власні), pr.: *Петрo, Шевчєнко, Міцкєвич, Львів, Галичина, Дністєр, Сицилія, Карпати і t. d.*

Rzeczowniki, które oznaczają, do jakiego stanu, zawodu jaka osoba lub do jakiego gatunku jakaś rzecz należy, nazywają się imiona pospolite (імена загальні), pr.: поёт, столяр, чоловік, ріка, край, жовнір і t. d.

Rzeczowniki, które oznaczają nazwę jednej tylko osoby lub rzeczy, nazywają się rzeczowniki jednostkowe (одинічні), pr.: жовнір, шляхтич, гріш, береза і t. d.

Rzeczowniki zaś, które oznaczają zbiór rzeczy lub osób, nazywają się zbiorowe (збірні), pr.: військо, шляхта, збіже, на́рід, на́біл, біле, лісте, насіне і t. d.

Rzeczowniki, które oznaczają nazwę osób, pr.: Тарас, муж, жена, сестра, учитель і t. d. nazywają się osobowe (особові); wszystkie inne nazywają się rzeczowe (речеві), pr.: дерево, дім, хліб, вовк і t. d..

Rzeczowniki, które małość rzeczy albo jakąś pieśczożliwość wyrażają, nazywamy zdrobniałymi (здрібнілі), pr.: донечка, синок, коник, батіжок, віконце, батенько, матінка, водія і t. d.

Przeciwnie rzeczownikami zgrubiałymi (згрубілі) zowią się wyrazy wręcz przeciwnego znaczenia, pr.: хлопчійско і хлопчійще, конійско, вовчійще і t. d.

Mamy wreszcie rzeczowniki utworzone od czasowników czyli słowne (дієслівні), pr.: миловане, зібране, понятє, мовчанє, спанє і t. d.;

Rzeczowniki dzielą się zatem na :

1. żywotne i nieżywotne — живітні і неживітні;
2. zmysłowe i umysłowe — змислові і подумані;

imiona własne i imiona pospolite —
власні і імена загальні;

4. jednostkowe i zbiorowe — одиничні і збірні;
5. zdrobniałe i zgrubiałe — здрібнілі і згрубілі;
6. osobowe i rzeczowe — особові і річеві;
7. słowne — дієсловні.

§. 49. Oprócz tego różnią się między sobą osoby, zwierzęta i rzeczy, a zatem i rzeczowniki, pod względem gramatycznego rodzaju (pід).

Mamy trzy rodzaje (роди) osób, zwierząt i rzeczy, więc mamy trzy rodzaje rzeczowników: męski (pід мужеский), **сей** чоловік, **сей** кінь, **сей** стіл; żeński (pід жёнський), **ся** пани, **ся** ластівка, **ся** книжка; nijaki (pід середний), **се** дитя, **се** жереб'я, **се** зеркало

§. 50. Rodzaj poznajemy po znaczeniu i po zakończeniu.

a) Ze znaczenia:

1. Rodzaju męskiego są imiona mężczyzn, zwierząt samców i takich istot, które sobie wyobrażamy w postaci mężczyzn albo z ich przymiotami, np: **р**іцар, **п**ан, **с**вященик; **в**овк, **п**ес, **к**інь; **а**нгел, **д**ух, **Б**ог; **с**удня, **с**купяга, **н**ероба і t. d.

2. Rodzaju żeńskiego są imiona kobiet, zwierząt samic i takich istot lub rzeczy, które sobie wyobrażamy w postaci kobiet lub z własnościami żeńskimi, np.: **М**арія, **п**ани, **м**ати; **з**везда, **д**уша, **д**обота, **м**иш, **к**ітка, **г**усь і t. d.

3. Rodzaju nijakiego są rzeczowniki, wyrażające jakąś istotę niedorośłą, nierozwiniętą, niedawno narodzoną, np.: **д**итя, **н**емовля, **к**урча, **л**оша, **т**еля і t. d.

b) Z zakończenia:

1. Rodzaju męskiego są rzeczowniki, zakończone w I-szym przypadku liczb. poj. na spółgłoskę twardą i na **й**, np: **стіл, во́лоє, пліт, плід, гук, моро́з, ніє, звін. рай, край, гай** i t. d.

Uwaga. Rzeczowniki, zakończone na spółgłoskę miękką, są częścią rodzaju męskiego, częścią żeńskiego. O tem rozstrzyga jedynie używanie, a w razach wątpliwych słownik. Np.: **муж, кіл, меч, дощ, медвідь, князь, міль, огонь, лосось, зять, серпень** są rodzaju męskiego. — ale **молодіж, миш, річ, пригорщ, челядь, мазь, тїнь, Русь, кість, побожність** są rodzaju żeńskiego.

2. Rodzaju żeńskiego są rzeczowniki zakończone w I-szym przypadku l. p. na **а, я, ї, и**, np.: **водá, змн́я, во́ля, госпо́дінї, ма́ти.**

Jednak imiona męskich istot na **— а, я**, jak **ста́роста, судо́ня, те́сля, воєво́да** są rodzaju męskiego

Uwaga. Niektóre wyrazy, wzięte z obcych języków, przyjmują w ruskim języku rodzaj żeński, choć go nie mają w własnym. a to dla swego zakończenia, np.: **дра́ма, (2. przypadek дра́ми) по́ема, те́ма, про́грама, коме́та, плане́та** i t. d.

3. Rodzaju nijakiego są rzeczowniki, zakończone na **о, е, є** i na **я**, po którym wypadło **н** albo **т**, np.: **се́ло, по́ле, весі́лє, житє́, імя́ (імен), теля́ (телят).**

Jednak imiona męskich istot albo rzek na **о**, jak **та́то, Дні́прó**, i rzeczowniki zakończone na **ко,-енько, -ейко, -ойко, -ечко**, ale utworzone z męskich rzeczowników, jak **стрі́йко, каменє́нько, городє́йко, домонько, лісо́йко, дядечко** są rodzaju męskiego.

§. 51. Oprócz rodzaju, rozróżniamy w rzeczownikach, innych imionach i słowach liczbę (число́)

t. j. ilość osób lub rzeczy, pr.: о тѣць, вітці; я́бко, я́бка; миш, міши.

Mamy w języku ruskim dwie liczby: pojedynczą (одиничне число) i mnogą (многе число) i każdą liczbę wyrażamy przez osobne formy.

Uwaga. W języku ruskim używamy czasem liczby podwójnej (двійне число), pr.: два вуса, дві корови, дві яблінці, дві руці.

§. 52. Rozmaite położenie, w jakim nam się rzecz lub osoba przedstawia, wyrażamy zapomocą różnych zmian zakończeń rzeczownika, pr.: ту мешкає брат; се єсть дим брата; честь належить ся братови; прошу ты, брате; мешкаю з братом; моя надія в браті itd.

Takie zmiany imienia брат nazywają się przypadkami (відмінки).

Przypadków mamy w języku ruskim w każdej liczbie, t. j. pojedynczej i mnogiej siedm, jako to:

Przypadek I-szy	na pytanie	кто?	що?
" II-gi	" "	кого?	кого?
		чий? -а? -е?	чий? чия? чиє?
		czego?	чого?
" III-ci	" "	кому?	кому?
		czemu?	чому?
" IV-ty	" "	кого? со?	кого? що?
" V-ty	" "	wołając o	кличучи о
" VI-ty	" "	kim? czem?	ким? чим?
" VII-my	" "	w kim?	в ким?
		w czem?	в чим?

§. 53. Cały zasób form, służących do oznaczenia liczby i przypadków u rzeczowników, przymiotników, zaimków, liczebników, stanowi odmianę imion.

odmianie imion rozróżniamy źródłosłów albo temat (пень) od końcówek (окінчень).

Źródłosłów albo temat jest to część wyrazu, która podczas odmiany jego nigdy całkowicie się nie zmienia.

Końcówkami zaś przypadków nazywamy samogłoski lub zgłoski, które w rozmaitych przypadkach dodajemy do źródłosłowu. Np. w odmianie wyrazu брат, бра́т-а, бра́т-ови, бра́т-е, бра́т-ом, бра́т-і, брат-і́, брат-і́в, брат-а́м, брат-а́ми, брат-а́х, źródłosłowem jest брат, a końcówkami przypadków są samogłoski lub zgłoski, jako to: а, ови, е, ом, і, и, ів, ам, ами, ах.

Odmiana rzeczowników.

§. 54. Odmian rzeczowników w języku ruskim jest pięć.

Po zakończeniu I-go przypadku liczb. poj. i rodzaju rzeczownika poznajemy, do której odmiany on należy.

Odmiana I-sza obejmuje rzeczowniki męskie, w przyp. I-szym liczby poj. zakończone na spółgłoskę twardą lub miękką, np.: а́нгел, сті́л, кі́нь, пан, о́рёл, край; tudzież męskie na 0, np.: ву́йко, Шевче́нко, Фре́дро.

Odmiana II-ga obejmuje rzeczowniki nijakie, zakończone w przyp. I-szym liczby poj. na o, e, albo є, ді́ло, мі́сто, по́ле, се́рце, ко́піє, весі́лє.

Odmiana III-cia obejmuje rzeczowniki żeńskie, zakończone w I-szym przyp. liczby pojed. na а, я, і, np.: ри́ба, ба́ня, ста́я, па́ні; tudzież męskie (w liczbie poj.) na а, я, np.: ста́роста, Гребі́нка, Кві́тка, су́дя.

Do odmiany IV-ej należą rzeczowniki żeńskie, zakończone w przyp. I-szym liczby pojed. na spółgłoskę miękką: кість, сіль, миш, ніч.

Do odmiany V-ej należą rzeczowniki nijakie, zakończone w przyp. I-szym liczby pojed. na я, po którym odpadło т, albo które powstało z ен, np.: теля́ (z телят), жереб'я́ (т), імя́ (z імен).

Odmiana pierwsza.

§. 55. Podług pierwszej odmiany odmieniają się rzeczowniki męskie, zakończone na spółgłoskę (twardą lub miękką), np.: а́нгел, ко́роль, кру́к, хло́нець, — dalej imiona męskie zakończone na о, np.: Петро́, Павло́, Шевче́нко, вуйко́.

W odmianie pierwszej mamy cztery wzory: а́нгел, ко́роль, кру́к, хло́нець.

§. 56. Wzór pierwszy: а́нгел.

Liczba pojedyncza.

Przypadek	I.	а́нгел	anioł	
"	II.	а́нгел-а	anioł-а	
"	III.	а́нгел-ови	anioł-ови	
"	IV.	а́нгел-а	anioł-а	} żywotne
		(пс-а)	(psa)	
		(стіл)	(stół)	
"	V.	а́нгел-е	aniel-e	
"	VI.	а́нгел-ом	anioł-em	
"	VII. (в)	а́нгел-ї	(w) aniel-e	

Liczba mnoga.

Przypadek	I.	а́нгел-и	anioł-y (anioło-wie, aniel-i)		
		(пан-ове)	(pan-owie)		
"	II.	а́нгел-ів	anioł-ów		
"	III.	а́нгел-ам	anioł-om		
"	IV.	а́нгел-ів	anioł-ów, anioł-y	} osobowe	
		(пс-ї)	(ps-y)		} rzeczowe
		(стол-ї)	(stoł-y)		

Przypadek V. а́нгел-и anioł-y (anioł-owie, aniel i)
(пан-ове) (pan-owie)

„ VI. а́нгел-ами anioł-ami

„ VII. (в) а́нгел-ах (w) anioł-ach

Podług pierwszego wzoru odmieniają się rzeczowniki męskie, zakończone na spółgłoskę twardą, mianowicie na płynną л, м, н, р, стіл, дім, на́клін, двір; zębowá т, д, с, з: пліт, плід, ніс, віз; wargowá п, б, ф, в: сніп, гріб, треф, рів, Костюма-рив і męskie imiona na o (lecz nie na — ко): Петро́, Павло́ (V. przyp. licz. poj.: Пе́тре! Па́вле!).

W argowe i zakończone na м і р mają w VII. przyp. liczb. pojed. końcówkę i (nie ĩ): в сно́ці, в гробі́, в до́мі, в дво́рі (patrz §. 7.).

§. 57. Wzór drugi: коро́ль.

Liczba pojedyncza.

Przypad. I.	коро́ль	król
„ II.	коро́л-я́	król-a
„ III.	коро́л-е́ви (кра-е́ви)	król-owi (kraj-owi)
„ IV.	коро́л-я́ (край)	król-a (kraj)
„ V.	коро́л-ю	król-u
„ VI.	коро́л-е́м (кра-е́м)	król-em (kraj-em)
„ VII. (в)	коро́л-і́ (ї́)	król-u
	[(в) кра-і́ (ю́)]	[(w) kraj-u]

Liczba mnoga.

Przypad. I.	коро́л-і́	król-e i król-owie
„ II.	коро́л-і́в (ко́н-и́й)	król-ów (koni)
„ III.	коро́л-я́м	król-om
„ IV.	коро́л-і́в (ко́нї́)	król-ów (koni-e)
„ V.	коро́л-і́	król-e, -owie

Przypad. VI. корол-я́ми król-ami

(кíнь-ми koń-mi)

„ (в) корол-я́х (w) król-ach

Podług drugiego wzoru odmieniają się rzeczowniki męskie, zakończone na miękką spółgłoskę дь, зь, дзь, ль, нь, сь, ть, ць, й, ч, ж, ш, щ і р (pols. rz), пр.: медві́дь (II. przypad. медвѣ́дя), ле́бідь (лебе́дя); колѡ́дязь, князь (князя́, V. prz. кня́зю); приятель, спаса́тель, міль (мо́ля), ку́холь (ку́хля), ву́голь (ву́гля); оку́нь, олень, слонь, я́сень, т́иждень (т́ижня), ве́ресень, ка́мінь (ка́меня); ло́сось, Іва́сь (Івася́), ді́дусь (-ся); но́готь (ні́гтя), ло́коть (лі́ктя), гість (го́стя), зять (зя́тя, liczb. mn. зя́ті); місяць, за́яць; солові́й, Юрі́й, слі́й; о́воч, керма́нич, ро́дич, царѣ́вич, погѡ́нич, Кли́мко́вич, ключ (ключа́); а́ркуш, книш, лемі́ш; дощ, прищ, хрущ; апті́кар, лі́цар, рі́мар, господа́р, пі́сар, бо́днар itd.

Tudzież zdrobniałe на ьо: ді́дусьо, не́ньо.

Zakończone на й zamiast еви, ем, и mają końcówkę еви, ем, ю: краѣ́ви, краѣ́м, краі́ю.

Zakończone на ч, ж, ш, щ zamiast я, ю, і, mają końcówkę: а, у, і, пр.: това́риша, това́ришу, това́риші (patrz §. 7).

Zakończone на р (pols. rz) zamiast і mają końcówkę і: лі́царі (patrz. §. 7).

§. 58. Wzór dodatkowy pierwszy: крук.

Liczba pojedyncza.

Przypad. I.	крук	kruk	
„ II.	кру́к-а	kruk-a	
„ III.	кру́к-ови	kruk-owi	
„ IV.	кру́к-а	kruk-a	} żywoty
	(звук)	(дźwięк)	
„ V.	кру́ч-е	kruk-u	

Przyp. VI. крѹк-ом	kruki-om
„ VII. (в) крѹц-ї	(w) kruk-u

Liczba mnoga.

Przyp. I. крѹк-и	kruk-i
„ II. крѹк-їв	kruk-ów
„ III. крѹк-ам	kruk-om
„ IV. крѹк-и	kruk-i
„ V. крѹк-и	kruk-i
„ VI. крѹк-ами	kruk-ami
„ VII. (в) крѹк-ах	(w) kruk-ach.

Podług pierwszego wzoru dodatkowego odmieniają się rzeczowniki męskie, zakończone na gardłową spółgłoskę: к, г, х, пр.: чоловік, внук, облак, пророк, язик, черевик, дяк, вóрог, оборіг, поріг, ріг, луг, дух, обѹх, орїх, слабодѹх, Лях, кóник, нóжник, безбóжник, кѹльчик, жайворонок, канáрок, колосóчок, вівтóрок (вівтірка); — tudzież zakończone на — ко, пр.: Мáрко, вѹйко, стрійко.

Gardłowe к, г, х zmieniają się przed końcówką V. przypadku e na ч, ж, ш, пр.: чоловіче, дрѹже, Ляше, a przed końcówką VII. przypadku ї zmieniają się na ц, з, с, пр.: (в) чоловіці, (в) дрѹзі, (в) дѹсі (patrz §. 9. i 10).

Jednak wielka część rzeczowników, zakończonych na к, г, х, mianowicie zakończonych na uk, ok, ko, mają w V. i VII. przyp. liczby pojed. końcówkę y, пр.: віпуску, горбóчку, прáзнику, зáмку, зáпаху, крїку, дбщикy, барвінку, рїнку, кóнику, бáтьку, Мáрку, стрійку i t. d.

§. 59. Wzór dodatkowy drugi: хлóпець.

Liczba pojedyncza.

Przyp. I. хлóпець	chłopiec
„ II. хлóпц-я	chłopc-a

Przyp. III.	хло́пц-еви	chłopc-u
„ IV.	хло́пц-я	chłopc-a
„ V.	хло́пч-е	chłopc-z-e
„ VI.	хло́пц-ем	chłopc-em
„ VII.	(в)хлопці́-(и)	(w) chłopc-u

Liczba mnoga.

Przyp. I.	хло́пц-ї	chłopc-y
„ II.	хло́пц-їв	chłopc-ów
„ III.	хло́пц-ям	chłopc-om
„ IV.	хло́пц-їв	chłopc-ów
„ V.	хло́пц-ї	chłopc-y
„ VI.	хло́пц-ями	chłopc-ami
„ VII.	(в)хло́пц-ях	(w) chłopc-ach.

Podług drugiego wzoru dodatkowego odmieniają się rzeczowniki męskie osobowe lub też zwierzęce, zakończone na (е)ць, pr.: бо́гомóлець, наро́доло́бець, Ні́мець, по́горілець, Украї́нець, чу́жїнець, о́тець (ві́тця́, о́тче!), кра́вeць (кра́вче), купeць, мо́лодець, че́рнець (че́рця́, че́рче!), вдово́ець, шве́ць (ше́вця́, ше́вче!), жне́ць (же́нця́, же́ньче!), воро́бець i t. d.

Owo ць u tych rzeczowników przemienia się w V-tym przyp. liczby pojed. na ч: по́горільче! Ні́мче! (patrz §. 11.)

Jednak roślinne i nieżywotne rzeczowniki, zakończone na (е)ць, odmieniają się zupełnie podług wzoru drugiego: ко́роль, pr.: я́ловець, ві́нець (ві́нця́, ві́нцю), ко́нець, ко́пець, бо́хонець, ви́де́лець, го́стїнець, осе́ле́дець, па́лець, (па́лця́, па́лцю), ко́ець (ко́йця́), гре́бінець, зу́бець, ко́рінець, ру́бець, сто́лець, о́ловець, ро́вець, мре́ць (ме́рця́), го́рнець (го́рця́).

Często używamy w V. przypadku liczby poj. u tych wyrazów formy zdrobniałej na (ь)чику, pr.:

кіньчику! гребіньчику, зубчику, пальчику і т. d.

Uwagi o poszczególnych przypadkach.

§. 60. 1. W przypadku I-szym liczby poj. w zamkniętej końcowej zgłosce przechodzi pierwotne o i e, na i i i; w otwartej zgłosce powraca znowu pierwotne o i e, pr.: ніс — нóса, лід — лёду, мід — мёду, дзвін — дзвóна, медвідь — медвёдя, міль — мóля, Кійв — Кійёва і т. d. (patrz §. 12.)

2. Wstawne o i e nie zmienia się w I-szym przyp. licz. poj. na i i i (i); a w innych przypadkach **wypada**, pr. ўгол, — ўгла, ўглови; вўголь — вўгля, вўглеви свёрдел — свёрдла, свёрдлови, хлóпець — хлóпця, хлóпцеви, пес — пса, псóви, осёл — ослá, ослóви, орёл — вірлá, вірлóви, котёл — китлá, китлóви і т. d. (patrz §. 25.).

3. W wyrazach pełnodźwięcznych (patrz §. 17), jak: огорóд, гóлод, мóлот, бёрег, w grupach: ов (ол), ор, ер, ро, ре, stojących między: spółgłoskami, jak: довг, торг, верх, покров, хрест, w cudzoziemskich wyrazach, jak ангел, i w przyrostkach: ёнко і тель samogłoska o, e ani nie zmienia się w I-szym przyp. na i, i, ani nie wypada w innych przypadkach, pr.: II. przyp. l. p. огорóда гóлоду, мóлота, бёрега, торгú, покрóва, учётеля, ковалёнка і т. d.

§. 61. W przyp. II. licz. poj. tylko same osobowe i zwierzęce rzeczowniki mają zawsze zakończenie a, я, pr.: ангела, короля, крука, хлóпця, сына, вола, вірлá, коня і т. d. Z pomiędzy nieżywotnych zaś jedne mają a, я, drugie у, ю, pr.: дукáта, рубля, вўса, зўба, нóса, лiктя, дўба, ясень, кожухá, чóбота і т. d.; — ale бóбу, вóску, горóху, льнóу, м(ó)ху, хмёлю, дiму,

квасу, маку, пороху, піску, вітру, гаю, краю, короваю, дощу, бою, обичаю і т. d.

Które z nich przybierają tę, a które ową końcówkę w IIgim przyp. liczb. poj., tego nie można w krótkich słowach powiedzieć.

§. 62. Przypadek III. liczby poj. kończy się w zakończonych na twardą spółgłoskę на ови: панови, хлопови; zakończone на miękką spółgłoskę mają końcówkę еви: князєви, ножєви (czasem: ови, np.: товаришови), a zakończone на й mają єви: краєви, добродїєви, (patrz §. 13.)

§. 63. Przyp. IV. licz. poj. Imiona męskie żywotne (ludzkie i zwierzęce) mają przyp. IV-ty równy przypadkowi II-mu: люблю вітця, віджу коня; u rzeczowników nieżywotnych jest on równy I szemu: сію овєс, ношу кожух. Jednak nazwy tańców i niektórych drzew i roślin mają IV. przyp. równy przyp. II-mu, np.: гра́ти козака́, зруба́ти дуба́, найти́ гри́ба.

§. 64. W przyp. V. licz. poj. rzeczowniki zakończone na twardą spółgłoskę mają е: анге́ле, па́не, во́ле, бра́те, ко́се, кру́че, коза́че, чолові́че, дру́же, во́роже і т. d.

Zakończone na miękką spółgłoskę mają ю, у: коро́блю, ко́ню, ли́царю, ра́ю, Фе́дю, го́стю, Іва́сю, за́яцю, това́ришу, пані́чу і т. d.

Mówi się jednak: сї́ну! дї́ду! та́ту! Co do przyp. V. w wielkiej części rzeczowników zakończonych na gardłową spółgłoskę, a mianowicie на ик, (о)к, ко, і u zakończonych на (е)ць, patrz przypiski do obu dodatkowych wzorów.

§. 65. W przyp. VI-tym licz. poj. przybierają rzeczowniki zakończone na twardą spółgłoskę końcówkę ом: анге́лом, па́ном, рабо́м.; zakończo-

ne zaś na miękką spółgłoskę kończą się w tym przypadku na ем: королём, конём, князём, лицарем, товаришем, ножём. . . ; zakończone na й mają ем: краём, раём, добродієм.. Patrz §. 13.

§. 66. W przyr. VII. licz. poj. kończą się rzeczowniki, zakończone tak na twardą jak i na miękką spółgłoskę, na і (po niedających się zmiękczyć п, б, в, ф, м, ч, ж, ш, щ, р pisze się і): (в) ангелі, пані, лісі, вóзі, плóті, королі, учителі, круці, чоловіці, друзі, князі, хлóпці, голубі, снопі, товариші, паничі, лицарі i t. d.

Po miękkich spółgłoskach zam. і w VII. przyr. słyszemy w Galicyi и: (в) коні, (в) королі, (в) плаці i t. d. Zakończone na й mają w VII. przyr. w ukraińskim narzeczu і, a w galicyjskiem ю: (в) краї, (в) раі, (в) добродіі, względnie (в) краю, раю, добродію.

Rzeczowniki na ик, (о)к, ко kończą się w tym przypadku na у: (в) ученику, жайворонку, Шевченку, Марку, również: (в) діду, (в) тату.

§. 67. Przyr. I. licz. mn. kończy się u rzeczowników, zakończonych na twardą spółgłoskę, на и: ангели, рабі, волі, возі, дуби, снопі, кітлі, вірлі, бұки, круки, вороги, дұхи i t. d.; u rzeczowników zaś, zakończonych na miękką spółgłoskę i на й, kończy się ten przypadek на і (a po ч, ж, ш, щ i р на і), пр.: королі, князі, мотилі, зяті, заяці, хлóпці, олені, пестіі, краї, рóдичі, ножі, дрощі, вужі, леміші, аптыкарі.

Od пан jest forma пані i панóве.

Imiona osobowe, utworzone zapomocą przyrostka ив, odrzucają w liczbie mn. ten przyrostek: християнин — християни, поганин — погани,

Вірменій — Вірме́ни, бояри́н — бо́яри, Болга́рин — Болга́ри, Галича́нин — Галича́ни, Татари́н — Татари́, міщани́н — міща́ни і t. d. Ale mówi się Rúсин — Русини́, му́рин, — му́рини́, Ту́рчин — Турчини́.

§. 68. W przyp. II. liczb. mn. po twardych spółgłoskach mamy zakończenie iw: синів, дубів, снопів, б́уків, ворогів, д́ухів, возів, лі́сів, плотів, плóдів itd.; — po miękkich jest iв (po ч, ж, ш, щ і р: ів): королів, князів, лóсосів, óленів, нігтів, заяців, країв, д́идичів, ножів, лемішів, дощів, малярів і t. d.

Rzadko spotykamy zakończenie ий: кóбий, гóбти ий, грóбий.

Imiona osobowe, na ин, odrzucają w tym przypadku przyrostek ten i nie przybierają żadnego zakończenia, a więc: христи́ян, погáн, міща́н, бо́яр, Болга́р, Татáр, Галича́н itd.

§. 69. W przypadkach III. VI. VII. liczb. mn. rzeczowniki zakończone na twarďą spółgłoskę mają zakończenie ам, ами, ах: панáм, панáми, панáх; лі́сам, лі́сами, лі́сах; возáм, возáми, возáх; rzeczowniki zaś, zakończone na miękką spółgłoskę, przybierają zakończenie ям, ями, ях (po ч, ж, ш, щ: ам, ами, ах): королáм, королáми, королáх; князáм, князáми, князáх; кра́ям, кра́ями, кра́ях; лі́царя́м, — ями, — ях; панича́м, — áми, — áх itd.

Atoli w VI. przyp. liczb. mn. spotykamy niekiedy, chociaź rzadko, zakończenie ъми: кінѣми, гістьми, грішми, сокільми, чобітьми́.

§. 70. Osobowe rzeczowniki mają IV. przyp. l. mn. zawsze równy II-giemu przypadkowi l. mn.

панів, паничів, лицарів; zwierzęce zaś i nieżywotne mają IV. przyr. I. m. taki sam, jak I-szy: ко́нї, лїси, волї, горóди, я́сенї itd.

Nieprawidłowości.

§. 71. W odmianie I-szej mamy następujące formy nieprawidłowe i wyjątki:

1. Гóсподь odmienia się tylko w liczb. poj. i to w ten sposób: I. przyr. Гóсподь, II. Гóспода, III. Гóсподу albo Господёви, IV.=II., V. Гóсподи, VI. Гóсподом, VII. (в) Гóсподї.

2. Христóс, II. Христá, III. Христу́, IV. Христá, V. Хри́сте, VI. Христóм, VII. (в) Христї.

3. Велїкдень, II. велїкоднѧ, III. велїкоднєви, IV.=I., VI. велїкодне́м; VII. (по) велїкоднї́ albo велїцїднї́.

4. Od б́рат liczb. mn. б́ратї, б́ратїв, б́ратáм, б́ратáми, б́ратах albo б́ратѧ, б́ратїй, б́ратѧм, б́ратѧмї, (в) б́ратѧх.

5. Od лóкоть (miara) jest II. przyr. liczb. mn. локóт, пр.: пять локóт сукнá; przeciwnie лі́ктїв służу́ na oznaczenie części ciała.

Обсе wyrazу

§. 72. Imiona osobowe męskie, wzięte z obcych języków, kończą się w języku ruskim na spółgłoskę (—ale nie na a, jak się to dzieje w języku polskim) i odmieniają się podług I szej odmiany, пр.: поёт, а, -ови, -а, -е, -ом, -ї i t. d., арти́ст, митрополїт, архимандрїт, гімназіялі́ст, матеріялі́ст, спеціялі́ст, евангелї́ст, патриóт i t. d.

Odmiana druga.

§. 73. Podług drugiej odmiany odmieniają się rzeczowniki rodzaju nijakiego, zakończone

w I-szym przypadku licz. poj. na o, e lub e. Rozróżniamy tu zatem 3 wzory: діло, біле, нарікане.

§. 74. Wzór pierwszy діло.

Liczba pojedyncza

Przyp.	I.	діл-о	dzieł-o
„	II.	діл-а	dzieł-a
„	III.	діл-у	dzieł-u
„	IV.	діл-о	dzieł-o
„	V.	діл-о	dzieł-o
„	VI.	діл-ом	dzieł-em
„	VII.	(в) діл-ї	(w) dzieł-e

Liczba mnoga.

Przyp.	I.	діл-а	dzieł-a
„	II.	діл	dzieł
„	III.	діл-ам	dzieł-om
„	IV.	діл-а	dzieł-a
„	V.	діл-а	dzieł-a
„	VI.	діл-ами	dzieł-ami
„	VII.	діл-ах	dzieł-ach

Podług pierwszego wzoru odmieniają się rzeczowniki rodzaju nijakiego, zakończone na o: чолó, перó, веретéно, віко, ли́хо, у́хо (u dzbanu), пй́во, пові́смо, письмó, я́блоко, тй́сто, мя́со, у́до, гнй́здó, зéркало, дéрево, зéрно, кóлесо і т. d.

W VII. przyp. licz. poj. zmieniają się к, г, х przed ї na ц, з, с: (в) молоді́, (в) у́сі, (в) о́ці, (в) я́б-лоці́ (patrz §. 9).

Jednak zakończone na ско, тко, чко і т. d. ogóle na ко z poprzedzającą spółgłoską, mają końcówkę у: (в) ві́йску, (в) кúрятку, (в) ли́чку, (в) у́шку, (в) со́неньку, (в) се́р-дéньку і т. d.

Po spółgłoskach п, б, в, ф, м і ро р zamiast і piszemy і (patrz §. 7.), np.: (в) бога́тстві, (в) мясі́ві, (в) ярмі́, (в) письмі́, (в) о́зері, (в) пері́ і t. d.

§. 75. Wzór drugi: по́ле.

Liczba pojedyncza.

Przypad. I.	по́л-е	pol-e
„ II.	по́л-я	pol-a
„ III.	по́л-ю	pol-u
„ IV.	} jak przypadek I-szy.	
„ V.		
„ VI.	по́л-ем	pol-em
„ VII.	(в) по́л-ї (-и)	(w) pol-u

Liczba mnoga.

Przypad. I.	пол-я́	pol-a
„ II.	піль	ról
„ III.	пол-я́м	pol-om
„ IV.	} jak przypadek I-szy.	
„ V.		
„ VI.	пол-я́ми	pol-ami
„ VII.	(в) пол-я́х	(w) pol-ach

Podług drugiego wzoru odmieniają się rzeczowniki rodzaju nijakiego, zakończone na e: со́н-це, віко́нце, мо́ре, го́ре (nieszczęście), збі́же, ві́че, підда́ше, рі́ще, дрі́ждже, прі́звище, Яре́мче, Залу́же і t. d.

Po ч, ж, ш, щ, ждж zamiast końcówek я, ю, і piszemy а, у, і (patrz §. 7.), np.: збі́жа,-у,-і, ві́ча,-у,-і, бо́їща,-у,-і, підда́ша,-у,-і,-ам,-ами,-ах і t. d.

Po р (pols. rz) zamiast końcówki і piszemy і (patrz §. 7.), np.: (в) мо́рі, (в) го́рі (w nieszczęściu).

§. 76 Wzór trzeci: нарі́канє.

Liczba pojedyncza.

Przypad. I.	нарі́кан-є	narzekani-e
„ II.	нарі́кан-я	narzekani-a

„	III.	нарікан-ю	narzekani- u
„	IV.	} jak przypadek I-szy.	
„	V.		
„	VI.	нарікан-ем	narzekani-ем
„	VII.	(в) нарікан-ї(-ю)	(w) narzekani- u

Liczba mnoga.

Przypad.	I.	нарікан-я	narzekani- a
„	II.	нарікань	narzekań
„	III.	нарікан-ям	narzekani- om
„	IV.	} jak przypadek I-szy.	
„	V.		
„	VI.	нарікан-ями	narzekani-ami
„	VII.	(в) нарікан-ях	(w) narzekani-ach

Podług trzeciego wzoru odmieniają się rzeczowniki rodzaju nijakiego, zakończone w I-szym przypad. licz. poj. na *є*, a mianowicie na: *ле, не, ре, те, де, се, зе, бе, ве* i *іє*, np.: *весіле, насіне, подвіре, житє, орудє, волбєє, понизє, знадібє, прислівє, євангєліє, милосєрдїє, нарічіє, оружіє, причастіє* i t. d.

Rzeczowniki, zakończone na *іє*, odmieniają się w ten sposób, że w poszczególnych przypadkach mają następujące zakończenia: licz. poj. przyp. II.: *ія*, III.: *ію*, VI.: *ієм*, VII.: *ії (ію)*; licz. mn. przyp. I.: *ія*, II.: *ій*, III.: *іям*, VI.: *іями*, VII.: *іях*.

Uwagi do wszystkich trzech wzorów.

§. 77. Przypadki I. IV. i V. w licz. poj. i mn. są sobie zawsze równe, a nadto w licz. mn. mamy w tych przypadkach zawsze zakończenie *a* albo *я*.

§. 78. W przyp. VII. liczby poj. jest w ukraińskim narzeczu we wzorze drugim i trzecim zakończenie *ї*, a w galicyjskiem przeważa zakończenie *и* (в *пóли*), względnie *ю* (в *наріканю*).

§. 79. Przyp. II. licz. mn. kończy się zwykle na ostatnią spółgłoskę źródłosłowu; osobnej końcówki

nie przybiera: діл, тіл, óзер, нарікань, піль, весіль, насїнь, піддáш, сонць itd.

Przytem przemienia się często źródłosłowowe o, e na i, ĩ (ĩ): піль, сїл (селó), веретїн, колїс, решїт (решетó) itd. (patrz §. 12).

Dla łatwiejszego wymówienia wtrącamy czasem między końcowe spółgłoski wstawkę o (po lub przed k, г, х) albo e: вік-ó-н, стег-ó-н, баг-ó-н, волок-ó-н, сук-ó-н, зер-é-н, полот-é-н, стеб-é-л, вес-é-л, вед-é-р, реб-é-р, яр-é-м, сїд-é-л, ремес-é-л, чис-é-л, яеч-ó-к, телят-о-к, зéрнят-о-к itd. (patrz § 25).

Rzadko pojawia się zakończenie iv, iй, np.: морів (мóре), орудїй (ору́де), прислівїй.

§. 80. Nieprawidłowości.

W odmianie II-giej mamy następujące formy nieprawidłowe i wyjątki:

1. Rzeczownik óко ma w liczbie mnogiej: очи, очїй, очám, очїма, очáх; form zaś: óка, ок, óкам... używa się na wyrażenie wagi

2. Od ухо (w głowie) jest liczba mnoga: уши, ушїй, ушám, ушїма, ушáх; formy zaś: уха ух, ухам oznaczają ucho u dzbana i t. p.

3. Od чúdo jest liczba mn.: чудá, чуд, чудám... albo чудеса, чудése, чудесám itd.

4. Od нéбо jest liczba mn.: нéба, неб... albo небеса, небése itd.

5. Niektóre rzeczowniki mają tylko liczbę mnogą: воротá, дровá, жóрна, уста, вїла.

6. Starodawną liczbę podwójną znajdujemy np. w następujących wyrazach: плéчі (od плéче), [плечїй, плечám, плечїма, (в) плечáх];

крѣжі, [крижі́й itd] віі, [вій, віям itd.]; дві
 оці, дві я́блоці, дві селі́, двісті́.

Обсе wyrazу.

§. 81. Do tej odmiany należą tylko jeden obcy
 wyraz na um: мэ́трум, który się odmienia tak: II.:
 мэ́тра, III.: мэ́трови, IV. i V.=I, VI.: мэ́тром,
 VII.: (в) мэ́трі, liczb. mn. I.: мэ́тра, II.: мэ́трів
 i t. d.

Odmiana trzecia.

§. 82. Podług trzeciej odmiany odmieniają się
 rzeczowniki rodzaju żeńskiego, zakończone
 w przyp. I-szym liczby poj. na a, я po spółgłosce,
 я po samogłosce i i. Rozróżniamy przeto cztery
 wzory: рана́, ба́ня, наді́я, па́ні.

Należą tu również (ale tylko w liczb. poj.)
 męskie rzeczowniki, zakończone na a lub я, pr.:
 ста́роста, воєво́да, те́сля, су́дя.

§. 83. Wzór pierwszy: рана́.

Liczba pojedyncza.

Przypad.	I.	ра́н-а	ran-a
"	II.	ра́н-и	ran-y
"	III.	ра́н-і	rani-e
"	VI.	ра́н-у	ran-ę
"	V.	ра́н-о	ran-o
"	VI.	ра́н-ою	ran-ą
"	VII.	(в) ра́н-і	(w) rani-e

Liczba mnoga.

Przypad.	I.	ра́н-и	ran-y
"	II.	ран	ran
"	III.	ра́н-ам	ran-am
"	IV.	ра́н-и	ran-y
"	V.	ра́н-и	ran-y

- „ VI. рѧн-ами ran-ami
 „ VII. (в) рѧн-ах (w) ran-ach

Podług wzoru pierwszego odmieniają się rzeczowniki żeńskie, zakończone na a, przed którym stoi spółgłoska twarda, np.: сестра́ (p = pols. r), віра́, норá, сі́ла, ігла́, війна́, ма́на, рѣба́, вдова́, ліпа́, ма́ма, рука́, дугá, му́ха, грома́да, зага́та, ма́са itd.

Odmieniają się też podług tego wzoru rzeczowniki męskie, zakończone na a, np.: ста́роста, воєво́да, Кві́тка, Гребі́нка itd., zawsze tylko w liczbie pojedynczej.

W III. i VII. przyp. licz. poj. przemieniają się gardłowe k, g, x na ц, з, с, (patrz. §. 9.), np.: руці́ нозі́, му́сі. — Po wargowych zaś (п, б, в, ф) ро м і ро р piszemy nie і, ale і, np.: ліпí, рѣбі́, вдовí, ма́мі, ві́рі (patrz §. 7).

§. 84. Wzór drugi: ба́ня.

Liczba pojedyncza.

Przypad.	I.	ба́н-я	bani-a
„	II.	ба́н-ї	ban-i
„	III.	ба́н-ї(и)	ban-i
„	IV.	ба́н-ю	bani-ę
„	V.	ба́н-е	bani-o
„	VI.	ба́н-ею	bani-a
„	VII.	(в) ба́н-ї(и)(w)	ban-i

Liczba mnoga.

Przypad.	I.	ба́н-ї	bani-e
„	II.	ба́нь	bań
„	III.	ба́н-ям	bani-om
„	IV.	ба́н-ї	bani e
„	V.	ба́н-ї	bani-e
„	VI.	ба́н-ями	bani-ami
„	VII.	(в) ба́н-ях (w)	bani-ach

Podług wzoru drugiego odmieniają się rzeczowniki żeńskie, zakończone na я, przed którem stoi spółgłoska, pr.: б^уря (p=pols. rz), д^ння, в^оля, земл^я, пше^нця, пра^ця, за^да^ча, гру^ша, ро^жа, тещ^а, с^ад^жа itd. Odmieniają się też podług tego wzoru rzeczowniki męskie, zakończone na я z poprzedzającą spółgłoską, pr.: т^есл^я, п^я-н^нця, вельм^ож^а.

Ро ч, ж, ш, щ, дж zamiast я, ю, ї w zakończeniach mówimy i piszemy: а, у, і, pr.: за^да^ча, і,-у,-ам,-ами,-ах, душ^а, -і,-у,-ам,-ами,-ах (patrz §. 7).

Ро р (pols. rz) w III. i VII. przyp. licz. poj. i I. IV. V. licz. mn. zamiast ї mówimy i piszemy і, pr.: б^урі, з^орі (patrz §. 7.)

Imiona zdrobniałe żeńskie, zakończone на я, mają w V-ym przyp. licz. poj. zakończenie ю, pr.: д^оню, ма^му^ню; tudzież К^сеню, Ма^ру^сю itd.

W przyp. III. i VII. liczby pojed. w ukraińskim narzeczu jest zakończenie ї, а w galicyjskiem prze-waża zakończenie и.

§. 85. Wzór trzeci: наді^я.

Liczba pojedyncza.

Przypad.	I.	наді ^я -я	nadzie-ja
"	II.	наді ^я -ї	nadzie-i
"	III.	наді ^я -ї	nadzie-i
"	IV.	наді ^я -ю	nadzie-je
"	V.	наді ^я -є	nadzie-jo
"	VI.	наді ^я -єю	nadzie-ja
"	VII.	(в) наді ^я -ї	(w) nadzie-i

Liczba mnoga.

Przypad.	I.	наді ^я -ї	nagzie-je
"	II.	наді ^я -й	nadzie-i
"	III.	наді ^я -ям	nadzie-jom
"	IV.	наді ^я -ї	nadzie-je

- „ V. наді-ї nadzie-je
 „ VI. наді-ями nadzie-jami
 „ VII. (в) наді-ях (w) nadzie-jach

Podług wzoru trzeciego odmieniają się rzeczowniki żeńskie, mające przed końcówką я jakąś samogłoskę, pr.: шйя, змйя, подія, фантазія, релігія itd. — Odmieniają się też podług tego wzoru rzeczowniki męskie, mające przed końcówką я samogłoskę, pr.: судня, заведія, Єремія, Ілія itd.

§. 86. Wzór czwarty: пані.

Liczba pojedyncza.

Przyrad. I.	пан-ї	pan-i
„ II.	пан-ї	pan-i
„ III.	пан-ї	pan-i
„ IV.	пан-ю	pani-a
„ V.	пан-ї	pan-i
„ VI.	пан-ею	pani-a
„ VII	(в) пан-ї	(w) pan-i

Liczba mnoga.

Przyrad. I.	пан-ї	pani-e
„ II.	пань	pan
„ III.	пан-ям	pani-om
„ IV.	пан-ї	pani-e
„ V.	пан-ї	pani-e
„ VI.	пан-ями	pani-ami
„ VII.	(в) пан-ях	(w) pani-ach

Podług wzoru czwartego odmieniają się rzeczowniki żeńskie, zakończone na і, pr.: господінї, княгінї, богінї (obok господня, княгinya, богinya).

Uwagi do wszystkich czterech wzorów.

§. 87. Rzeczowniki męskie, jak староста, тєся, судия, Квітка itd., które tylko w liczb. pojed. należą do tej odmiany, odmieniają się w liczbie mnogiej prawidłowo podług odmiany

pierwszej. Mówimy bowiem w liczb. mnogiej: старостове і старості, II. przyp. старостів; теслі, II. przyp. теслів; судії, II. przyp. судіїв; Квітки, II. przyp. Квітків itd., — podobnie jak: панове, пані, панів; королі, королів; краї, країв; замкі, -ів.

§. 88. Przypad. II-gi licz. mn. kończy się zwykle na ostatnią spółgłoskę źródłosłowu twardą albo miękką lub też na й; osobnej końcówki nie przybiera: ран, риб, хат, рук, динь, війн, душ, ший, змий itd.

Przytem przemienia się często źródłosłowowe o, e na i, ī (i): вдів, від (od водá), брів (od брóва) гір (горá), ніг (ногá) (patrz §. 12.)

Dla łatwiejszego wymówienia wtrącamy między końcowe spółgłoski wstawkę o (po i przed k, g, x) albo e, np.: гус-ó-к, дів-ó-к, хуст-ó-к, плах-ó-т, ніж-ó-к, книж-ó-к, іг-ó-л, церк-ó-в, сест-é-р, зем-é-ль, кап-é-ль, міт-é-л, виш-é-нь, ов-é-ць.

Ale: правд, просьб, вільх.

Nieprawidłowości.

§. 89. Tylko w liczbie mnogiej używa się następujących wyrazów: заручини, іменини, обжинки, остуди, родини, граблі, ножиці, м'ясиці, віжки.

§. 90. Starodawną liczbę podwójną widzimy np. w wyrazach: обі руді, дві нозі, дві голові, дві рибі, дві доробі, дві мусі.

Обсе wyrazy.

§. 91. Do tej odmiany należą wyrazy обсе, wzięte po największej części z języka greckiego, w którym są rodzaju nijakiego, np.: драма, поема;

гімназія, семінарія, колегія, консисторія і т. д. (patrz §. 50. b. 2.).

Odmiana czwarta.

§. 92. Podług odmiany czwartej odmieniają się rzeczowniki rodzaju żeńskiego, zakończone w I-szym przypadku liczby pojedynczej na spółgłoskę miękką, na р і на ов, пр.: кість, часть, відповідь, мазь, Русь, сталь, полонь, міць, річ, миш, подорож, пригорщ, твар, кров, любов і т. д. Wszystkie odmieniają się podług jednego wzoru: часть.

§. 93. Wzór: часть.

Liczba pojedyncza.

Przyp.	I. часть	część
"	II. част-и	часті-и
"	III. част-и	часті-и
"	IV. часть	część
"	V. част-и	часті-и
"	VI. част-ию	часті-а
"	VII. (в) част-и (w) часті-и	

Liczba mnoga.

Przyp.	I. част-и	часті-и
"	II. част-ий	часті-и
"	III. част-ям	часті-ом
"	IV. част-и	часті-и
"	V. част-и	часті-и
"	VI. част-ями	часті-ами
"	VII. (в) част-ях (w) часті-ах	

Uwagi.

§. 94. 1. По ч, ж, ш, щ, zamiast końcówek ям, ями, ях, wymawiamy i piszemy: ам, ами, ах, пр.: річам, річами, річах; мишам, мишами, мишах.

2. Zakończenie VI-go przyp. licz. poj. iу skraca się czasem na ю, prz.: крѳвю, чѳстю, кѳстю.

3. W przypadku VI-tym licz. mnog. zamiast zakończenia ями używa się niekiedy zakończenie ьми, prz.: кѳстьми, дѳверми, дѳтьми, людьми, саньми, грудьми...

4. Tylko w liczbie mnogiej używa się wyrazów: двѳри, дѳти, людѳи, сѳни; II. przyp. двѳрѳй, дѳтѳй, людѳѳй, санѳй; III. przyp. двѳрям, дѳтям, людѳям, сѳням i t. d.

5. Rzeczownik мѳти odmienia się w ten sposób: przyp. II.: мѳтери, III.: мѳтери, IV.: матѳр, V.: мѳти, VI.: мѳтерю, VII.: (в) мѳтери; licz. mn. przyp. I.: мѳтери, II.: мѳтерѳй, III.: мѳтерѳям, IV.: мѳтери, V.=I., VI.: мѳтерѳямѳ, VII.: (в) мѳтерѳях.

Odmiana pięta.

§. 95. Podług odmiany piętej odmieniają się rzeczowniki rodzaju nijakiego, zakończone w przyp. I-szym licz. poj. na я, po którym wypadło т, albo które powstało z ен. Rozróżniamy tu przeto dwa wzory: телѳ (źródłosł.: телѳт) i имѳ (źródł. имен.)

Wzór pierwszy: телѳ.

Liczba pojedyncza.

Przyp.	I. телѳ	cielę
"	II. телѳт-и	cielęци-а
"	III. телѳт-и	cielęци-у
"	IV. }	jak przypadek I-szy
"	V. }	
"	VI. телѳт-ем	cielęци-ем
"	VII. (в) телѳт-и	(в) cielęци-у

Liczba mnoga.

Przyp.	I. телѳт-а	cielęт-а
"	II. телѳт	cielęт

Przyp.	III.	телят-ам	cielęt-om
"	IV.	}	jak przypadek I-szy.
"	V.		
"	VI.	телят-ами	cielęt-ami
"	VII.	(в) телят-ах	(w) cielęt-ach

Podług wzoru pierwszego odmieniają się rzeczowniki rodzaju nijakiego, zakończone w I-szym przypadku licz. poj. na я, а w II-gim на яти. Są to rzeczowniki, oznaczające wogóle istoty młode, niedawno urodzone, niezupełnie jeszcze rozwinięte, albo rzeczy drobne, pr.: теля, ягня, гуся, молодя, котя, воробя, хлопя; горня, збаня і t. d.

Ро ч, ж, ш, щ zamiast я stoi а, pr.: вовча, лоша, княжа і t. d.

§. 96. Wzór drugi: імя.

Liczba pojedyncza.

Przyp.	I.	імя	иміє
"	II.	імен-и	имієні-а
"	III.	імен-и	имієні-у
"	IV.	}	jak przypadek I-szy
"	V.		
"	VI.	імен-ем	имієні-ем
"	VII.	(в) імен-и	(w) имієні-у

Liczba mnoga.

Przyp.	I.	імен-а	иміон-а
"	II.	імен	иміон
"	III.	імен-ам	иміон-ом
"	IV.	}	jak przypadek I-szy
"	V.		
"	VI.	імен-ами	иміон-ами
"	VII.	(в) імен-ах	(w) иміон-ах

Podług wzoru drugiego odmieniają się rzeczowniki rodzaju nijakiego, zakończone w przyp.

I-szym licz. pojed. na я, а w II-gim na ени, пр.: знамѣ, вѣмя, побломя, рамя, стрѣмя, сѣмя.

§. 97. Uwagi do obu wzorów.

1. Przypadki I. IV. i V. są sobie równe, а zakończeniem tych przypadków w licz. mn. jest а.

2. W VI. przyp. liczby poj. zamiast formy na — ятем, енем używamy krótszych form na -ям, пр.: жеребѣям, імѣям, сѣмям, вѣмям і t. d.

3. Rzeczownik тѣмя odmienia się tak: przyp. II.: тѣмя, III.: тѣмю, VI.: тѣмям, VII.: тѣмю; licz. mn. I.: тѣмя, II.: тѣм'їв, III.: тѣмям і t. d.

Odmiana cudzoziemskich imion własnych osób.

§. 98. 1. Cudzoziemskie imiona własne osób ruszczą się w ten sposób, że występują w I-szym przyp. licz. poj. jako czysty źródłosłów z opuszczeniem wszelkich nawet źródłosłowych greckich i łacińskich zakończeń ас, ес, іс, ос, ус, а więc: Гомѣр, Демостѣн, Сократ, Тацит, Цѣзар, Август, Епаминонд, Октавіян, Тибуль, Шиллер, Мозарт, Молиѣр, Корнейль, Расин, Давид, Мойсѣй, Рафаил, Цицерон, Платон, Ксенофонт, Зевс, Крез, Перикль, Бокачіо, Кальдерон, Рафаель, Байрон, Вальтеръ Скот, Свифт, Шекспір, Ломоносов, Пушкин, Тургенев, Шафарик, Микльосич, Петрарка itd.

Zakończone na spółgłoskę і na о, odmieniają się podług pierwszej odmiany, а zakończone na а odmieniają się podług trzeciej odmiany: Гомѣр, -а, -ови, -а, -е, -ом, -і; Бокачіо, -ія, -ієви, -ія, -іє, -ієм, -ію; Петрарка, -и, -ці, -у, -о, -ою, -ці.

2. Imiona własne osób, zakończone na е, і, як Гете, Гайне, Ламенѣ, Сартині, Патанині, Бандке, Линде, odmieniają się jak przymiotniki:

Гѣт-ого, -ому, -ого, -е, -им, -ім; Патаніні, -ього, -ьому, -ього, -ї, -ім, -ім. Але Беранжѣ, Беранжѣра; Додѣ, Додѣта.

3: Imiona osób obce, zakończone na ias, iec, ioc, iuc, ruszcza się na ій (іѣ): Вергілії, Горáції, Діонісії, Ігнáтії, Павса́нїї, Панкρά́тії, Валéрії, Пропéрції, Ённїї, Лівїї, Тарквінїї, і odmieniają się podług odmiany pierwszej (jak кра́й), а więc: Вергілії, -їя, -їєви, -їя, -їє, -їєм, -їю.

II. Zaimki.

§. 99. Zaimkami (заіменники) nazywamy wyrazy, których się w ogólności używa zamiast imienia, t. j. zamiast rzeczownika (я, ти, він, хто? що? і t. d.) albo zamiast przymiotnika (np. котрії, якії, чий, мій, твій, наш і t. d.)

Podział zaimków.

§. 100. Zaimki dzielimy na następujące siedm klas:

I. Zaimki osobiste (особові) są te, których używamy albo zamiast imienia osoby, która mówi, albo do której się mówi, а więc zamiast osoby pierwszej lub drugiej: я, ти, ми, ви. — Zaimka osobistego trzeciej osoby niema; zastępujemy brak ten przez zaimek wskazujący: він, она́, оно́.

II. Zaimek zwrotny (зворóтний) wyraża, że czynność osoby działającej nie przechodzi na żadną inną osobę ani rzecz, tylko zwraca się na nią samą: себе́, собі́, ся, собою́, собі́. Używamy tego zaimka bez względu na to, czy chodzi o osobę pierwszą, drugą, czy trzecią — czy liczby pojedynczej, czy mnogiej — czy rodzaju męskiego, czy jakiegokolwiek: Я мѣю ся, ти мѣєш ся, ми мѣємо ся, ви мѣєте ся, він, она́, оно́ мѣє ся.

(Niemcy przeciwnie stosują zaimki zwrotne do osób i liczb: ich lobe mich, du lobst dich, wir loben uns, ihr lobt euch i t. d.)

III. Zaimki dzierżawcze (присвобюючи) wyrażają, w czyjem dzierżeniu czyli posiadaniu rzecz jaka się znajduje; odpowiadają więc na pytanie: czyj? czyja? czyje? Takimi są: мій, твій, наш, ваш, їхній. Osoba trzecia liczb. pojed. nie ma swego osobnego dzierżawczego zaimka; brak jego zastępuje się przez przyp. IIgi zaimka wskazującego егó, єї, егó.

Zaimka dzierżawczego свій, своя, своє używa się podobnie, jak zaimka zwrotnego, bez względu na to, czy chodzi o osobę pierwszą, drugą, czy trzecią — czy liczby pojedynczej, czy mnogiej — czy rodzaju męskiego, czy innego: Я маю свою книжку, ти маєш свою книжку, він має свою книжку, она має свою книжку, ми маємо свою книжку i t. d.

(Niemcy przeciwnie stosują ten zaimek do osób, liczb i w osobie trzeciej do rodzajów: ich habe mein Buch, du hast dein Buch, er hat sein Buch, sie hat ihr Buch, wir haben unser Buch i t. d.)

IV. Zaimki wskazujące (указуючи) używają się zamiast imienia osoby lub rzeczy, na którą wskazujemy, o której mowa. Są one następujące: він, она, оно; той, та, то; сей, ся, се; сам, сама, само — ze złożonymi, jak тамтой, -а-о; оттой, -а, -о; тот, -а, -о; отсей, отся, отсе; тойсам; тойже; наконец: такий, -а -е; оттакий, -а, -е; сякий, -а. -е.

V. Zaimki pytające (питаїни), którymi pytamy się o osoby lub rzeczy, są następujące: хто?

що?, хтож? щож?, котрій? котра? котре?, який?
яка? яке?, чий? чия? чиє?.

VI. Zaimki względne (відно́сні) są te, które wprowadzają jakieś nowe określenie, jakiś nowy wzgląd na osobę lub rzecz, o której już poprzednio była mowa. Są to następujące: хто, що, (np. w zdaniu: нічо́ не має той, хто все стра́тив; пропа́ло то, що уто́нуло); котрій, котра́, котре́; який, яка́, яке́, (np. w zdaniu: дуже кра́сний єсть дім, в котрі́м мешкаємо).

VII. Zaimki nieokreślne czyli nieoznaczone (неозначені) nazywają się tak dlatego, ponieważ ogólnie tylko i niedokładnie rzecz nam jakąś określają. Są nimi: хтось, щось, хтобу́дь, щобу́дь, хтонебу́дь, щонебу́дь, де́хто, де́що i przeczące ніхто́, нічо́ (te wszystkie zastępują rzeczownik); — котрійсь, котрийбу́дь, якийбу́дь, котрийнебу́дь, якийнебу́дь, чийсь, чийбу́дь, чийнебу́дь, котрій, де́який, ніякий, веіля́кий, вея́кий, нічій, нічия́, нічіе́, оді́н, неоді́н, іна́кший, і́нший, ко́ждий, жа́ден, весь, вся, все, (te wszystkie zastępują przymiotnik).

Odmiana zaimków.

§. 101. Jak każde imię, tak i zaimki odmieniają się przez liczby, przypadki i (jeżeli mają znaczenie przymiotne) przez rodzaje, np.: той а та а ті; мій, мо́я, моё́, моі́. Tylko хто, що, ніхто́, нічо́ i wszystkie od nich pochodne (np. хтось, щось, хтобу́дь, щобу́дь, де́хто, де́що i t. d.) z powodu znaczenia swego porzeczają na samej liczbie pojedynczej.

§. 102. I. Zaimki osobiste.

Liczba pojedyncza.

	Osoba I.	Osoba II.
Przypad. I.	я ja	ти ty
„ II.	менé mnie	тебé ciebie
„ III.	мені́ mnie	тобі́ tobie
„ IV.	менé mię	тебé cię
„ V.	я ja	ти ty
„ VI.	мно́ю mną	тобóю tobą
„ VII.	(в) мені́ (w) mnie	(в) тобі́ (w) tobie

Liczba mnoga.

Przypad. I.	ми my	ви wy
„ II.	нас nas	вас was
„ III.	нам nam	вам wam
„ IV.	нас nas	вас was
„ V.	ми my	ви wy
„ VI.	на́ми nami	ва́ми wami
„ VII.	(в) нас (w) nas	(в) вас (w) was

1. W przyp. II-gim licz. poj. po przyimkach przerzuca się akcent wyrazu, a więc: до ме́не, до те́бе (patrz §. 29. a.)

2. W przyp. III. i IV. licz. poj. zamiast мені́, менé, тобі́, тебé używają się w potocznej mowie formy: ми, мя, ти, тя, jeżeli na nich nie leży nacisk, np.: заклічу тя до се́бе; ale заклічу тебé а не егó.

II. Zaimek zwrotny.

§. 103. Zaimek zwrotny dla obydwóch liczb i na wszystkie trzy rodzaje odmienia się, jak następuje:

Przyp. II.	себѣ	siebie
„ III.	собі	sobie
„ IV.	себѣ	się, siebie
„ VI.	собою	sobą
„ VII.	(в) собі	(w) sobie

1. W przyp. II-gim licz. poj. po przyimkach zamiast себѣ mówimy себѣ, np.: до себѣ.

2. W przyp. III. i IV. zamiast собі, себѣ mówimy bez nacisku rzadko си, a bardzo często ся.

III. Zaimki dzierżawcze.

§. 104. Zaimek: мій, мо́я, моё.

Liczba pojedyncza.

	Rodz. męski.	żeński.	nijaki.
Przyp. I.	мій	мо́я	моё
„ II.	мо́го	моёй	мо́го
„ III.	мо́му	мо́й	мо́му
„ IV.	мо́го, мій	мою́,	моё
„ V.	мій	мо́я	моё
„ VI.	мо́им	моёю	мо́им
	(moim)		(mojem)
„ VII.	(в) мо́им	мо́й	мо́им
	(w moim)		(w mojem)

Liczba mnoga.

Dla wszystkich trzech rodzajów.

Przyp. I.	моі	моі i moje
„ II.	мо́их	moich
„ III.	мо́им	moim
„ IV.	мо́их, моі	moich, moje
„ VI.	мо́ими	moimi i mojemi
„ VII.	мо́их	moich

Tak samo odmieniają się тво́й, сво́й.

W przyp. II. i III. licz. poj. zamiast мо́го, тво́го, сво́го, мо́му, тво́му, сво́му używamy czasem pełniejszych form: моёго albo мойо́го, моёму albo мойо́му itd.

§. 105. Zaimek: наш, наша, наше.

Liczba pojedyncza.

	Rodz. męs.	żeńs.	nijaki.
Przyp. I.	наш	наш-а	наш-е
„ II.	наш-ого,	наш-ої	наш-ого
„ III.	наш-ому	наш-ій	наш-ому
„ IV.	наш-ого наш,	наш-у	наш-е
„ V.	наш	наш-а	наш-е
„ VI.	наш-им (naszym)	наш-ою	наш-им (naszem)
„ VII.	(в) наш-ім (w) (naszym)	наш-ій (w) (naszem)	наш-ім (naszem)

Liczba mnoga.

Dla wszystkich trzech rodzajów.

Przyp. I.	наш-и nasi i nasze
„ II.	наш-их
„ III.	наш-им
„ IV.	наш-их, наш-и
„ V.	наш-и
„ VI.	наш-ими naszymi i naszymi.
„ VII.	(в) наш-их

Tak samo odmienia się ваш, -а, -е. Zaimek їхній odmienia się jak przymiotnik гүйсій (patrz. §. 120.)

IV. Zaimki wskazujące.

§. 106. Zaimek той, та, то.

Rodzaj męski. żeński. nijaki.

Przyp. I.	той	та (тая)	то (тоё)
„ II.	того	тої	того
„ III.	тому	тій	тому
„ IV.	той(дім) ту (тую)		то (тоё)
	того (коня)		
„ V.	той	та	то
„ VI.	тим	тою	тим
	(тым)		(тем)
„ VII.	(в) тім	тій	тім
	(тым)		(тем)

Liczba mnoga.

Dla wszystkich trzech rodzajów.

Przyp. I.	ті (тії) - ci i te
” II.	ТИХ
” III.	ТИМ
” IV.	ті (кОНІ) тих (люДІЙ)
” V.	ті
” VI.	тіМИ тymi i temi
” VII.	(в) ТИХ.

Tak samo odmienia się: сам,-а,-о́, тамтО́й, оттО́й, тот,-а,-о́, тотса́м (тО́го са́мо́го), тО́й же, оди́н,-а,-о́.

§. 107. Zaimek: він, она́, онó.

Liczba pojedyncza.

Rodz. męsk. żeńs. nijaki.

Przyp. I.	він	она́	онó
” II.	єго́	єї́	єго́
” III.	єму́	їй	єму́
” IV.	єго́	єї́	єго́
” VI.	НИМ	нѐю	НИМ
	(=nim)		(=niem)
” VII.	(в) нїМ	нїЙ	нїМ
	(=nim)		(=niem)

Liczba mnoga.

Dla wszystkich trzech rodzajów.

Przyp. I.	они́	oni i one.
” II.	їх	ich
” III.	їм	im
” IV.	їх	ich, je
” VI.	ніМИ	nimi i niemi
” VII.	(в) НИХ.	(w) nich

1. Zamiast єго́, єї́, єму́, їй, їх, їм mówimy (до) нѐго, (до) нѐї, (к) нѐму, (к) нїЙ, (для) них, (ік) ним а to wówczas, gdy przy tym zaimku stoją przyimki, np.: до, к, ік, для itd.

Акцент, jak widać, w przyp. II-gim i III-cim licz. poj. przerzuca się bliżej do przyimka (patrz 29. a.): nie негѠ, неї, нему, ale него, неї, нему.

Wiedzieć jednak należy, że w takich zwrotach, jak np. до егѠ матери; в еї очѧх; за іх провѧну; через егѠ огорѠд; для еї брата; ік еї рѠдичам posługiwać się musimy przecie czystymi formami без н (nie до негѠ матери, ale до егѠ матери), а to z tego powodu, ponieważ to „его” nie jest tu zawisłe od przyimka, ale od czego innego, tj. od rzeczownika матери.

2. W przyp. III. i IV. licz. poj. zamiast ему, егѠ, używamy w potocznej mowie krótszych form: му, го, jeśli na nich nie spoczywa nacisk, np.: заклич го сюді.

§. 168: Zaimek: сей, ся, се.

Liczba pojedyncza.

Przypad. I.	сей	ся	се
„ II.	сего	сеї	сего
„ III.	сему	сеї	сему
„ IV.	сей (дім)	сю	се
	сего (коня)		
„ VI.	сим	сею	сим
„ VII.	(в) сеім	сеї	сеім

Liczba mnoga.

Dla wszystkich trzech rodzajѠw.

Przypad. I.	сі
„ II.	сих
„ III.	сим
„ IV.	сі (коні), сих (людій)
„ VI.	сими
„ VII.	(в) сих

Tak samo odmieniają się: отсеї, отся, отсе.

Zamiast сѣго, сѣму używa się także formy сьóго, сьóму.

V. Zaimki pytające.

§. 109. Zaimek: хто? що?

Na liczbę pojedynczą i mnogą i na wszystkie trzy rodzaje.

Przypad. I.	хто?	що?
„ II.	когó?	чогó?
„ III.	кому?	чому?
„ IV.	когó?	що?
„ VI.	ким?	чим?
„ VII.	(в) кім?	чим?

Ро рrzyimkach mówimy: кóго? кóму? чóго? чóму?

Jak хто? що? odmieniają się także złożone хтось, щось, хтобóдь, щобóдь, хтонебóдь, щонебóдь, дѣхто, дѣщо (дѣкого, дѣчого), ніхтó, нічó (нікóго, нікóму. . . нічóго, нічóму. . .)

§. 110. Zaimek: чий? чия? чиє?

Liczba pojedyncza.

	Rodz. męs.	żeńs.	niż.
Przypad. I.	чий	чия	чиє
„ II.	чийóго?	чиєí?	чийóго?
„ III.	чийóму?	чиій?	чийóму?
„ IV.	чий? (дім)	чию?	чиє?
	чийóго (коня)?		
„ VI.	чийм?	чиєю?	чийм?
	(=czyim)		(=czyjem)
„ VII.	(в) чийм?	чиій?	чийм?
	(=czyim)		(=czyjem)

Liczba mnoga.

Dla wszystkich trzech rodzajów.

Przypad. I.	чиі? чийі i чийє?
„ II.	чиіх?

- „ III. чийм?
- „ IV. чиї (кóпі)?
чиїх (мужів)?
- „ VI. чийми? = czyimi i czyjemi?
- „ VII. (в) чиїх?

Так само odmieniają się złożone: чийсь (чийогось), нічий, чийбóдь, чийнебóдь (чийогонбóдь).

§. 111. Zaimki pytające: котрій? котра? котрѐ? який? яка? якѐ? odmieniają się jak przymiotnik: дóбрый, -а, -е (patrz §. 119.).

VI. Zaimki względne.

§. 112. Zaimki względne хто, що, котрій, який, чий odmieniają się tak samo, jak równo- brzmiące zaimki pytające.

Zamiast zaimka względnego котрій, котра, котрѐ używamy też bez względu na rodzaj, liczbę i przypadek nieodmiennego zaimka що, i to dla przyp. I-go samego щó, a dla innych przypadków z dodaniem do що jeszcze odpowiedniej formy zaimka він, она́, онó, a więc:

- Przyp. I. котрій, -а, -ѐ, albo що,
- „ II. котрóго, -о́ї, -о́го albo що єгó, що єї,
що єгó,
- „ III. котрóму, -ій, -óму albo що ємý, що їй,
що ємý,
- „ IV. котрóго, -ý, -ѐ albo що єгó, що єї,
що єгó,
- „ VI. котрім, -óю, -ім albo щоним, щонѐю,
що ним,
- „ VII. (в) котрім, -ій, -ім albo що (в) нїм, що
(в) нїй, що (в) нїм i t. d.

VII. Zaimki nieokreślne.

§. 113. Zaimek весь, вся, все.

Liczba pojedyncza.

	Rodz. męs.	żeńs.	nij.
Przypadek I.	весь	вся	все
„ II.	всёго	всѣй	всёго
„ III.	всѣму	всѣй	всѣму
„ IV.	весь, всёго	всю	все
„ VI.	всѣм	всѣю	всѣм
„ VII.	(у) всѣм	всѣй	всѣм

Liczba mnoga.

Na wszystkie trzy rodzaje.

Przypadek I.	всѣ = wszyscy i wszystkie
„ II.	всѣх
„ III.	всѣм
„ IV.	всѣ (кóнї) всѣх (люди́й)
„ VI.	всѣми = wszystkimi i wszystkimi
„ VII.	(у) всѣх

Zamiast все, всёго, всёму, всѣй używamy też form: весьо, весьóго, весьóму, весьóї.

§. 114. Inne zaimki nieokreślne odmieniają się albo jak zaimki pytające (patrz §. 109. i 110.) albo jak przymiotniki (patrz §. 117.)

III. Przymiotniki.

§. 115. Przymiotnikiem nazywamy każdy wyraz, który służy na oznaczenie własności, pochodzenia, materji i posiadania, słowem jakiegokolwiek przymiotu rzeczowników; np.: добрый отець, королѣвский син, срібний гріш, братів сад, сестрін пояс.

O przymiotniki pytamy się słowami: jaki? jaka? jakie? czyj? czyja? czyje?

§. 116. Ponieważ rzeczowniki są albo męskie albo żeńskie albo nijakie, stoją w liczbie pojedynczej lub mnogiej i odmieniają się przez przypadki, stąd też i określające je przymiotniki odmieniają się przez rodzaje, liczby i przypadki.

§. 117. Jak przymiotniki odmieniają się także: 1) niektóre zaimki, jak котрій, -а, -е, який, -а, -е, їхній, -я, -е, кождий, -а, -е, всякий, -а, -е, інший, -а, -е i t. d. 2) przymiotniki utworzone z czasowników czyli tak zwane imiesłowy, jako to: хвалячий, -а, -е, хвалений, -а, -е, почорнілий, -а, -е, непростимий, -а, -е i t. d., a wreszcie 3) liczebniki tak zwane porządkowe, jak перший, -а, -е, другий, -а, -е, четвертий, -а, -е, одинадцятий, -а, -е itd.

Odmiana przymiotników.

§. 118. Ponieważ jedne przymiotniki kończą się w przyp. I-szym licz. pojed. na ий-а-е, a drugie na ій-я-є, przeto mamy dwa wzory odmiany przymiotników: добрий-а-е i гуєй-я-є.

§. 119. Wzór pierwszy: добрий-а-е.

Liczba pojedyncza.

	Rodz. męski:	żeński:	nijaki:
Przypad. I.	добр-ий	добр-а	добр-е
" II.	добр-ого	добр-ої	добр-ого
" III.	добр-ому	добр-ій	добр-ому
" IV.	żyw. добр-ого nieżyw. добр-ий	добр-у	добр-е
" V.	добр-ий	добр-а	добр-е
" VI.	добр-им (= добрым)	добр-ою	добр-им (= добрем)
" VII.	(в) добр-ім (= добрым)	добр-ій	добр-ім (= добрем)

Liczba mnoga.

Na wszystkie trzy rodzaje:

Przyp. I.	дóбр-і = dobrzy i dobre
„ II.	дóбр-их
„ III.	дóбр-им
„ IV.	osob. дóбр-их (мужів) rzecz. дóбр-і (кóні)
„ V.	дóбр-і
„ VI.	дóбр-ими = dobrymi i dobrymi
„ VII.	(в) дóбр-их

Podług wzoru pierwszego odmieniają się przymiotniki, zakończone w przyp. Iszym. licz. poj. na ий-а-е, pr.: гру́бий, здорóвий, дóвгий, гóрдий, Бóжий, тверéзий, безру́кий, білий, сьвідомий, чóрний, тупій, бйстрий, бóсий, густій, сухій, гусячий, сильнййший, написавший, крáщий, кўций i t. d.

Tutaj należą także przymiotniki wyrażające posiadanie a zakończone w przyp. Iszym licz. poj. na -ів -ова -ово, -їв -ева -ево, -ин -ина -ино, pr.: дідів, -ова -ово, братів -ова -ово, вдовин -ина -ино, сестрин -іна -іно, учителів -ева -ево, ковалів -éва -éво i t. d.

§. 120. Wzór drugi: гусій-я-е.

Liczba pojedyncza.

	Rodz. męski:	żeński:	nijaki:
Przypad. I.	гус-ій	гус-я	гус-е
„ II.	гус-ього	гус-ьої	гус-ього
„ III.	гус-ьому	гус-ій	гус-ьому
„ IV.	nieżyw. гус-ій żywot. гус-ього	гус-ю	гус-е
„ V.	гус-ій	гус-я	гус-е
„ VI.	гус-ім (= gęsim)	гус-ьою	гус-ім (= gęsiem)

§. 123. Przyp. I. licz. mn. ma czasem zakończenie pełniejsze: ii, iii, np.: дóбрііі, гýсіі.

O rzeczownikach odmieniających się podług odmiany przymiotnikowej.

§. 124. Podobnie jak przymiotniki odmieniają się także rzeczowniki, mające tylko znaczenie rzeczowe, a z pochodzenia i formy będące właściwie przymiotnikami. Takimi są 1) imiona pospolite, jak np. wyrazu: ліснійчий, мисливий, бліжній, крайчий, конюший, польовий, сóтський; братава, вйтова, королева; придане, мостове, переёмне i t. d.; — 2) imiona własne osób na ский, цкий, ска, цка, ова, ева, jak Котляревский, Красіцкый, Острóжска, Борéцка, Костомáрова, Кулішéва; — 3) nazwy miast i wsi, jak Надвірна, Красне, Далéке, Дóвге, Глубóке; — nakoniec 4) nazwiska cudzoziemskie na e, i, jak Гéте, Вéрне, Патаніні i t. d.

§. 125. Tylko podług odmiany rzeczownikowej odmieniają się następujące wyrazy: 1) żeńskie imiona własne, jak Людміла, Теодóра, Павліна, Васи́ліна i t. d.; 2) nazwiska godowe sórek na ївна, ївна, áвна, áнка, я́нка, jak боднарівна, ковалівна, Радивилівна, Косачівна, Ярослáвна, графя́нка, шляхтя́нка i t. d.; 3) męskie nazwiska własne na їв, їв, jak Костомáрив, Ковалів(-éва); nakoniec 4) nazwy miejscowości (wsi, miast itp.) zakończone na їв, їв, ин; ова, ина; ово, ию, ско, jak Львів, Кі́їв, Красічін; Козова́, Скаві́на; Боголю́бово, Ні́ніно, Сла́вско i t. d.

O odmianie starosłowiańskich i obcych imion własnych osób na ій (і́й), jak Васи́лій, Григóрій, Анто́ній, Верті́лій i t. d. patrz §. 98. 3.

§. 126. Wzory przymiotnikowej odmiany rzeczowników.

Liczba pojedyncza.

Rodzaj męski:		Rodzaj żeński:		Rodzaj nijaki:
Przyp. I.	лісній-ий	Красіньск-а	королів-а	Глубок-е
” II.	лісній-ого	Красіньск-ої	королів-ої	Глубок-ого
” III.	лісній-ому	Красіньск-ій	королів-ій	Глубок-ому
” IV.	лісній-ого	Красіньск-у	королів-у	Глубок-е
” V.	лісній-ий	Красіньск-а	королів-о	Глубок-е
” VI.	лісній-им	Красіньск-ою	королів-ою	Глубок-им
” VII.	(в) лісній-ім	(в) Красіньск-ій	королів-ій	Глубок-ім

Liczba mnoga.

Przyp. I.	лісній-і	Красіньск-і	королів-і	niema.
” II.	лісній-их	Красіньск-их	королів-их	
” III.	лісній-им	Красіньск-им	королів-им	
” IV.	лісній-их	Красіньск-і	королів-і	
” V.	лісній-і	Красіньск-і	королів-і	
” VI.	лісній-ими	Красіньск-ими	королів-ими	
” VII.	(в) лісній-их	Красіньск-их	королів-их	

Stopniowanie przymiotników.

§. 127. Mamy trzy stopnie porównania przymiotników: stopień równy (стéпень пёрший або рівний), пр.: пильний, здібний; stopień wyższy (стéпень другий або ви́сший), пр.: пильні́йший, зді́бні́йший; stopień najwyższy (стéпень трéтий або на́йвисший), пр.: на́йпильні́йший, на́йзді́бні́йший.

§. 128. Przez stopień równy wypowiadamy, że przymiot tej osoby lub rzeczy, o której mowa, zupełnie dorównywa przymiotowi innej osoby lub rzeczy, пр.: Іва́н так пильний, як Петро́. Ди́тна так хоро́ша, як а́нгел.

Stopień wyższy (drugi) przymiotnika wypowiada, że osoba lub rzecz, o której mowa, więcej jakiegoś przymiotu posiada, niż inna osoba lub rzecz, пр.: Іва́н пильні́йший, чим мій бра́т. Це́рква ви́сша, ніж двір.

Stopień najwyższy (trzeci) przymiotnika wypowiada, że osoba lub rzecz, o której mowa, z pomiędzy wszystkich porównywanych osób lub rzeczy najwięcej jakiegoś przymiotu posiada, пр.: Іва́н на́йпильні́йший зно́між всі́х учени́ків. І на́пір бі́лий і кре́да бі́ла, але сні́г зі ве́сього на́йбі́лі́йший.

§. 129. Porównując z sobą dwie osoby albo rzeczy o przymiotach równych, czyli po przymiotnikach w stopniu równym, używa się słówka як, пр.: Му́дрий, як Саломо́н. Ка́мінь ве́лі́кий, як ді́м.

Po przymiotnikach w stopniu wyższym używa się w porównaniu słów чим, ніж, пр.: Со́нце єсть бі́льше, чим зе́мля. Які́в єсть ста́рший, ніж Па́влó.

Po przymiotnikach w stopniu najwyższym używamy słów: з, ме́жи, по́між, з по́між, з по-се́ред, пр.: Со́крата ўзнано найму́дріишим ме́жи Гре́ками.

O tworzeniu stopni wyższych.

§. 130. Stopień wyższy tworzy się od tematu przymiotnika za dodaniem końcówki (przyrostka) ший-а-е albo йший-а-е, пр.: сла́бший-а-е, пильні́йший-а-е.

Stopień najwyższy tworzy się tak samo, tylko na początku wyrazu dodajemy jeszcze tak zwany narostek най, пр.: найсла́бший, найпильні́йший.

Przyrostek -ший przybierają przymiotniki mające temat zakończony na pojedynczą spółgłoskę, jak сла́б, гру́б; przeciwnie tematy zakończone na dwie lub więcej spółgłosek przybierają najczęściej przyrostek йший, jak пильн, красн, би́стр. Mówimy jednak także веселі́йший, здорові́йший, свята́йший, студенці́йший, chociaż temat kończy się na pojedynczą spółgłoskę.

U w a g i. 1) Л і н przed -ший miękczą się na ль, нь, пр.: бі́льший, ме́ньший, ра́ньший. 2) г przed -ший przemienia się na ж, пр.: убо́жший (od убо-гий), albo wypada, пр.: мя́кший (od мяг-кий), ле́кший (od лёг-кий). 3) к, ок, ек і н przed ший wypadają, пр.: ву́зший (od вузк-ий), ви́сший (od висок-ий), да́льший, (od далёк-ий), кра́сший (od красн-ий).

§. 131. Niektóre przymiotniki tworzą stopień wyższy i najwyższy od innego tematu. Tutaj należą:

великий	—	бiльший	—	найбiльший.
малий	—	мeньший	—	найменьший.
добрий	—	лyчий	—	найлучший.
злий	—	гiрший	—	найгiрший.

§. 132. Niektóre przymiotniki nie stopniują się wcale, a to z powodu swego znaczenia, np.: золотий, солóмянний, мармурóвий; нiмий, слiпий; спáльний, їдáльний; бiлавий, жовтавий, вiтцiвекий, синiвекий itd.

§. 133. Stopniowanie opisowe. Stopień wyższy może się tworzyć także za dodaniem do stopnia równego słowa більше, a stopień najwyższy za dodaniem do stopnia równego słów вельми, дуже, np.: zamiast пильнiйший, найпильнiйший możemy powiedzieć: більше пильний, вельми albo дуже пильний.

Używamy tego opisowego stopniowania mianowicie wtedy, kiedy chodzi o imiesłów, który się zwyczajnym sposobem stopniować nie daje, np.: бiтий, лю́шений, вiдзначаючий ся, жаждýчий i t. d.

Stopień najwyższy może się tworzyć także za dodaniem do stopnia równego narostka пре lub все, np.: прекрасний = дуже krásний, всемогýчий = наймогучiйший.

IV. Liczebniki (числiвники).

§. 134. Liczebnikami nazywamy takie części mowy, które oznaczają liczbę czyli ilość osób lub rzeczy, albo też w jakim porządku one po sobie następują, np.: один, два, три; пeрший, дpyгий, тpeтий i t. d.

Podział liczebników.

§. 135. Przedewszystkiem dzielimy liczebniki na oznaczone (означені) i nieoznaczone (неозначені). Oznaczonymi nazywamy takie, jak два, три, сто, тисяч, другий, сотний, шестерáкий i t. d., które ilość dokładnie oznaczają; nieoznaczone liczebniki przeciwnie podają w przybliżeniu tylko ilość osób albo przedmiotów, np.: кілька, кількóро, кільканáйцять, кількадесять, кількасóт, ма́ло, мнóго, сíла, тьма.

Oprócz tego rozróżniamy następujące rodzaje liczebników:

§. 136. I. Liczebniki główne (головні).

Główne nazywają się te liczebniki, którymi liczymy ilość osób lub rzeczy, a którymi odpowiadaemy na pytanie „ile?“ „кілько?“

Są to następujące liczebniki:

О дíн одн-á одн-ó;
 два, дві, два;
 обá, обі, обá;
 обидва́, обидві́, обидва́;
 три; чотíри;
 пять; шість; сiм;
 вісiм; дéвять; дéсять;
 одина́йцять; двана́йцять;
 трина́йцять; чотирна́йцять; пятна́йцять
 шісна́йцять; сiмна́йцять;
 вісiмна́йцять; девятна́йцять;
 два́йцять: два́йцять одiн, -á, -ó;
 два́йцять два -i -a; два́йцять
 три, чотíри i t. d.;
 трийцять; сóрок; пятьдесять; шідесять

сімдесять; вісімдесять; девятьдесять; сто; сто один; сто два; сто три і t. d.; двісті; триста; чотириста; п'ятьсот; шістьсот, сімсот, вісімсот; дев'ятьсот; тисяч; дві тисячі і t. d.; п'ять тисяч, шість тисяч ітд.; десять, двайцять тисяч; мільон, два мільони ітд.

§. 137. II. Liczebniki zbiorowe (збірні) zaliczają się do głównych, a oznaczają połączenie, zbiór pewnej liczby osób lub rzeczy, np.: об'є Осінські (муж і жона, albo brat i siostra); дв'є дітїй (хлопєц і dziewczynka); тр'є звїрїят (tj. takich zwierząt, które nie wszystkie może do jednego gatunku należą); десїтеро заповїдїй (tj. zbiór 10 różnych приказань) і t. d.

Liczebniki zbiorowe są następujące:

дв'є, об'є, тр'є,
ч'єтверо, п'ятеро,
ш'єстеро, с'ємеро,
б'єсьмеро, дев'ятеро,
дес'ятеро, одинайц'ятеро,
дванайц'ятеро, тринайц'ятеро і t. d.,
двайц'ятеро, трийц'ятеро,
п'ятьдес'ятеро, шістьдес'ятеро;
двайц'ять дв'є, тр'є,
трийц'ять, дв'є, тр'є,
с'єрок ч'єтверо і t. d.

§. 138. III. Liczebniki porządkowe (порядкові) oznaczają, w jakim porządku osoby lub rzeczy po sobie następują. Odpowiadamy nimi na pytanie: który z kolei? który w porządku?, np.: я приїхав п'єрший, ти приїхав др'єгїй, б'єрат приїхав дев'ятий.

Są one następujące :

перший,-а,-е;	трийцятий,-а,-е;
другий,-а,-е;	сороковий,-а,-е;
третій,-а,-е;	пятьдесятый,-а,-е;
четвертий,-а,-е;	шестидесятый,-а,-е;
пятый,-а,-е;	сімдесятый,-а,-е;
шестий,-а,-е;	вісімдесятый,-а,-е;
семий,-а,-е;	девятьдесятый,-а,-е;
осьмий,-а,-е;	сотный,-а,-е;
девятий,-а,-е;	сто перший,-а,-е;
десятий,-а,-е;	двосотный,-а,-е;
одинадцятий,-а,-е;	трисотный,-а,-е;
дванадцятий,-а,-е;	чотирисотный,-а,-е;
тринадцятий,-а,-е;	пятьсотный,-а,-е;
чотирнадцятий,-а,-е;	шістьсотный,-а,-е;
пятнадцятий,-а,-е;	сімсотный,-а,-е;
шіснадцятий,-а,-е;	вісімсотный,-а,-е;
сімнадцятий,-а,-е;	девятьсотный,-а,-е;
вісімнадцятий,-а,-е;	тисячный,-а,-е;
девятнадцятий,-а,-е;	двотысячный,-а,-е;
двадцятий,-а,-е;	тысячный,-а,-е;
двадцать перший,-а,-е;	тысячный,-а,-е;
двадцать другий,-а,-е itd.;	тысячный,-а,-е i t. d.

§. 139. IV. Liczebniki wielorakie (множні) wyrażają jakąś mnogość albo wielorakość części, sposobów, własności, rodzajów itp., wchodzących do składu rzeczy, np.: Лінія може бути **дво́йка**: проста або крива. Ко́ристь з нау́кєсть **по́двійна**: для себе і для другіх. Odpowiadamy nimi na pytanie: „iloraki?“ і „ilokrotny?“ (кілько́ракий? кілько́кратний?).

Są to następujące liczebniki :

одна́кий,-а,-е,
дво́йкий,-а,-е,

тро́який, -а, -е,
четве́ракий, -а, -е,
пяте́ракий, -а, -е,
шесте́ракий, -а, -е, itd.
десяте́ракий, -а, -е,
одина́дцатера́кий, -а, -е,
два́дцатера́кий, -а, -е,
кі́лькорáкий, -а, -е,
ті́лькорáкий, -а, -е,
мно́горáкий, -а, -е,
пооди́нкий, -а, -е, поєди́нчий, -а, -е,
подві́йний, дво́стий, -а, -е,
потри́йний, тро́стий, -а, -е,
почві́рний, -а, -е,
пяте́рістий, -а, -е,
двокра́тний, -а, -е,
трикра́тний, -а, -е,
чоти́рокра́тний, -а, -е,
пяти́кра́тний, -а, -е,
шестикра́тний, -а, -е,
кі́лькочкра́тний, -а, -е,
мно́гочкра́тний, -а, -е itd.

§. 140. V. Liczebniki podziałowe (поділо-
ві) oznaczają, po ile jednostek z większej ja-
kiejś ilości jest przedmiotem naszej mowy.
Odpowiadamy nimi na pytanie: „po ile?“, np.: Ми
ішли по двох, ми дістали по шість яблук; по
сто жовнірів покликано з кожного міста.

Liczebniki podziałowe są następujące:

по одні́му, по одні́й;
по дво́х, по два, по дві, по дво́бе;
по тро́х, по три, по тро́е;
по чоти́рох, по чоти́ри, по чётверо;
по пятьо́х, по пять, по пя́теро; itd.;

по десятьох, по десять, по десятеро;
по сто; по тисяч; по кілька,
по кількоро; по кільканайцять,
по кільканайцятеро itd.

Odmiana liczebników.

§. 141. Liczebniki główne.

1. Liczebnik один, одна, одно odmienia się zupełnie prawidłowo według wzoru: той, та, то; II. przyр. одного, одної, одного; III. одному, одній, одному; IV. один (стіл), одного (чоловіка), одну (сестру), одно (ябло); VI. одним, одною, одним; VII. (в) одним, одній, одним.

2. Liczebnik два odmienia się tak:

Rodz. męś.:   żeńśk.:   nij.:

Przyрad. I. два (столи)	дві (сестри)	два (вікна)
	два (браті)	
„ II.	двох	
„ III.	двом	
„ IV. два (столи)	дві (сестри)	два (вікна)
	двох (братів)	
„ VI.	двома	
„ VII.	(в) двох	

Tak samo odmieniają się liczebniki: оба, оба, оба; обидва, обидві, обидва.

3. Liczebniki три і чотири odmieniają się tak:

Na wszystkie trzy rodzaje:

Przyрad. I. три	чотири
„ II. трох	чотирох
„ III. тром	чотиром
„ IV. три (столи)	чотири (столи)
трох (братів)	чотирох (братів)

Przypad. VI. тромá чотирма
 „ VII. (в) трох (в) чотирóх

4. Liczebnik пять bez względu na to, czy stoi obok rzeczownika czy bez niego, odmienia się w następujący sposób:

Na wszystkie trzy rodzaje:

Przypad. I. пять (столів, братів, сестёр, вікон)
 „ II. пяти́, пятьóх ( )
 „ III. пяти́, пятьóм (столáм, братáм, сестрáм, вікнáм)
 „ IV. пять (столів, братів, сестёр, вікон)
 „ V. = I.
 „ VI. пяти́, пятьма́ (столáми, братáми, сестра́ми, вікна́ми)
 „ VII. (в) пяти́, пятьóх (столáх, братáх, сестра́х, вікна́х)

Podług wzoru пять odmieniają się liczebniki шість (шести́, шістьóх), сім, вісім, девять, дэсять i wszystkie złożone: одина́йцять, двана́йцять itd. do девятна́йцять; два́йцять, тры́йцять, пятьдэсять, ші́дэсять, сі́мдэсять, ві́сімдэсять, девятьдэсять, кількана́йцять, кількадэсять.

Te liczebniki są w I-szym i IV-tym przyp. rzeczownikami, łączą się przeto z II-gim przypadkiem, pr.: пять учени́ків, шість столі́в, дэсять ко́ний itd., ale два, три, чоты́ри ученики, столі́, ко́ні itd.

5. Liczebniki со́рок, сто, двісті́, тры́ста, чоты́риста, пятьсо́т, ші́стьсо́т, сі́мсо́т, ві́сімсо́т, девятьсо́т po największej części zostają nieodmiennie, pr.: przyp. I. со́рок столі́в, II. со́рок столі́в, III. со́рок столáм

IV. сорок столів, VI. сорок столáми, VII. (в) сорок столáх.

Atoli można je także odmieniać jak rzeczowniki, mianowicie, kiedy stoją same bez rzeczownika, a więc: сорок, сорокá, сорокóви itd.; сто, ста, сту, стом itd.; двісті, двох сот, двом стам itd.; тріста, трох сот, тром стам; пять сёт, пяті сот, пяті стам itd.

6. Liczebnik тїсяч odmienia się jak rzeczownik podług IV. odmiany, a więc: Przur. II. тїсячи (людій), III. тїсячи (людій), IV. тїсяч (людій), V. тїсячи (людій), VI. тїсячию (людій), VII. (в) тїсячи (людій); licz. mn. przur. I. дві тїсячи (людій), II. двох тїсячий (людій), III. двом тїсячам (людій), IV. дві тїсячи (людій), V=I., VI. двóма тїсячами (людій), VII. (в) двох тїсячах (людій).

7. Liczebnik мїлїон odmienia się jak rzeczownik podług odmiany I-szej.

§. 142. Liczebniki zbiorowe.

Liczebniki двóе, обóе, трóе, чéтверо, пятéро itd., stojąc z rzeczownikami, nie odmieniają się, a więc: Przur. I. двóе дїтїй, II. двóе дїтїй, III. двóе дїтям, IV. двóе дїтїй VI. двóе дїтьмї, VII. (в) двóе дїтях.

Jeżeli zaś stoją same bez rzeczownika, odmieniają się jak два, a więc: четвёрóх, пятерóm, шестерóма, (в) семерóх itd.

§. 143. Liczebniki porządkowe i wielorakie.

Liczebniki porządkowe: пёршїй, дрўгїй, трётїй, деся́тїй itd. i liczebniki wielorakie: о́днáкїй, двóякїй itd., поодїнóкїй, подвїй-

ний, пятикратний itd. odmieniają się jak przymiotnik: добрий.

V. Czasowniki (дієслóва).

Rodzaje czasowników.

§. 144. Czasownikami nazywamy te części mowy, które oznaczają czynność osób lub rzeczy, lub stan, w jakim osoba jakaś albo rzecz znajduje się, pr.: ученик читає; брат пише; сестра шиє; пєс брєше; жóвнїрі идуть; вода плинє, мисливий полює; ремісник працює (słowa; читає, пише, шиє itd. wyrażają czynność); — цвїт вянє; дощ падав; камїнь лежить; мурáва зазеленїла; листє жóвкне; дєрево спалїло ся; старєць хорює (słowa: вянє, падав, лежить itd. wyrażają stan).

§. 145. Z powyższych przykładów widzimy, że są dwa rodzaje czasowników: 1) czasowniki przechodnie (дієслóва перєхїдні) i 2) czasowniki nieprzechodnie (дієслóва нєперєхїдні).

Czasownikami przechodnimi nazywamy te czasowniki, które wyrażają czynność przechodzącą z osoby działającej tj. z podmiotu na jakąś inną osobę lub rzecz tj. na przedmiot, pr.: стрїлєць застрїлив зáяця.

Czasownikami nieprzechodnimi nazywamy te czasowniki, które wyrażają czynność nieprzechodnią czyli nijaką, pr.: цвїт вянє; чоловік спить; вітер віє; рїкá плинє; птїця лїтáє.

§. 146. Według tego, czy czynność przechodzi z podmiotu na przedmiot czy też podmiot sam na sobie jakiej czynności innej osoby lub rzeczy doznaje,

rozzróżniamy w odmianie czasowników przechodnich dwie strony: 1) stronę czynną (рід діяльній) i 2) stronę bierną (рід страдальній).

Strona czynna u czasowników przechodnich jest to odmiana ich czyli sposób wyrażenia czynności takiej, która z osoby działającej tj. z podmiotu przechodzi na jakąś inną osobę albo rzecz tj. na przedmiot, np.: наймит бє собаку. W tem zdaniu czasownik „бє” stoi w stronie czynnej i wyraża, że czynność tj. bicie od podmiotu tj. „наймита“ przechodzi na przedmiot tj. na „собаку”. A właśnie czynność taką, która przechodzi z osoby działającej na jakąś inną osobę lub rzecz, nazywamy czynnością przechodnią (дійство перехідне).

Strona bierna jest to odmiana czasowników biernych czyli sposób wyrażenia czynności takiej, która z jakiejś innej osoby przechodzi na podmiot tj. że podmiot sam nic nie czyni, ale czynność innej osoby na siebie bierze, np.: Чоловік буває караний Бóгом. W tem zdaniu czasownik „буває караний” stoi w stronie biernej i wyraża, że czynność tj. karanie od „Бóга” przechodzi na podmiot tj. na „чоловіка”, czyli że podmiot „чоловік” sam nic nie czyni, ale czynność innej osoby tj. „Бóга” na siebie bierze i znosi to, co osoba, która go karze, czyni.

Czynność zaś taką, która wyraża, że jakaś osoba lub rzecz tj. podmiot działanie innej osoby lub rzeczy na siebie bierze i je na sobie znosi, nazywamy czynnością bierną (дійство страдальне).

Pamiętać należy, że w języku ruskim form strony biernej używa się rzadko; zamiast niej używamy

raczej strony czynnej lub czasowników zwrotnych, np.: zamiast „там є ставлений дім“ mówimy raczej: „там ставлять дім“ albo „там ставить ся дім“.

§. 147. Czasowniki nieprzechodnie wyrażają tylko jeden rodzaj czynności tj. czynność ni-jaką czyli stan, dlatego też mają w swojej odmianie tylko jedną stronę i to czynną; biernej strony mieć nie mogą, np.: птах летить. Дитина спить. Потік шумить. Ходжу дорогою. Nie można bowiem powiedzieć: дороба є ходжена albo я є лечений.

§. 148. Oprócz podziału na przechodnie i nieprzechodnie dzielą się czasowniki ruskie, tak jak i polskie, na niedokonane (недоконані) i dokonane (доконані).

Czasowniki niedokonane, np.: писати, брати, сидіти, кричати, читати, пускати, скакати, wyrażają czynności zaczęte, lecz nieukończone jeszcze, trwające albo w teraźniejszości (np.: я пишу лист), albo w przeszłości (np.: я писав лист), albo w przyszłości (np.: я буду писати лист).

Przeciwnie czasowniki dokonane, jak написати, взяти, сісти, крикнути, прочитати, пустити, скочити, wyrażają czynności albo zaczęte i ukończone w przeszłości (np.: я написав лист), albo mające się skończyć i dokonać w przyszłości (np.: я напишу лист). Czasu teraźniejszego czasowniki dokonane mieć nie mogą.

§. 149. Ze względu na połączenie czasowników z zaimkiem zwrotnym „ся“, dzielimy czasowniki na

zwrotne (зворóтні) i zaimkowe (заіменни-
кові).

Czasownikami zwrotnymi nazywamy ta-
kie czasowniki, które wyrażają czynność, zwracającą
się znowu na tę samą osobę lub rzecz, która coś
działa, np.: хвалю́ ся — to znaczy, że pochwała
wychodzi z ust moich i że ja sam jestem przedmio-
tem pochwały. Podobnie: мѣти́ ся, показáти ся,
обвиня́ти ся itd.

Z przytoczonych tutaj przykładów widzimy, że
czasowniki zwrotne są właściwie czasownikami prze-
chodnimi, połączonymi ze zaimkiem zwrotnym „ся“;
mówimy bowiem także: хвалѣ́ти когóсь, мѣти
когóсь, показáти когóсь, обвиня́ти ко-
гóсь itd. Czasowniki zwrotne użyte bez zaimka „ся“
są zawsze przechodnimi czasownikami.

Czasownikami zaimkowymi nazywamy
takie czasowniki nieprzechodnie, które tylko
z zaimkiem „ся“ mogą być użyte, a bez tego zaimka
nie mają żadnego znaczenia, np.: бо́яти ся, сьмі-
я́ти ся, чванѣ́ти ся, сподѣ́вати ся, глѹ́ми-
ти ся itd. Te czasowniki bez zaimka „ся“ nie mogą
być użyte, gdyż wyrazów takich, jak бо́яти, сьмі-
я́ти, чванѣ́ти, сподѣ́вати, глѹ́мити itd. język
ruski nie zna.

§. 150. Wkońcu mamy jeszcze jeden rodzaj cza-
sowników, a to czasowniki nieosobowe (неосо-
бові.)

Czasownikami nieosobowymi nazywamy
takie czasowniki, w których nie mamy wyrażonej
osoby, która działa, np.: блѣскае, гремі́ть, сви-
та́е, днѣ́е, вечері́е, мѣрзне, мо́жна, трѣ́ба,
нема́, пристої́ть, нуді́ть ся мені́, млóіть
мѣне́ itd.

§. 151. Czasowniki dzielą się więc na :

1	{	a) Przechodnie :
		aa) w stronie czynnej i
		bb) w stronie biernej.
		b) Nieprzechodnie czyli nijakie.
2	{	a) Niedokonane.
		b) Dokonane.
3	{	a) Zwrotne.
		a) Zaimkowe.
4.		Nieosobowe.

Odmiana czasownika.

Osoby, liczby, rodzaje.

§. 152. Mówiąc o jakiejś czynności, mówimy zarazem o osobie lub rzeczy, która ją wykonywa, albo o osobach lub rzeczach, które ją wykonywają. Ponieważ mamy trzy osoby (я, ти, він) i dwie liczby (liczbę pojed. i mnogą), rozróżniamy zatem w odmianie czasownika trzy osoby i dwie liczby.

Osoba pierwsza: (я) пішу, читаю, я відїв.

Osoba druga: (ти) пішеш, читаєш, ти відїв.

Osoba trzecia: (він) піше, читає, відїв.

Liczba pojed.: ідү, ідеш, іде.

Liczba mnoga: ідемо, ідете, ідуть.

§. 153. Mówimy: він відїв, она відїла, онó відїло; брат купїв книжку, сестра купїла папір, дитя купїло грушку. Z tych przykładów widzimy, że w odmianie czasownika rozróżniamy niekiedy i rodzaje.

Strona czynna.

Czas y.

§. 154. W języku ruskim mamy w odmianie czasownika następujące czasy:

1. Czas terażniejszy (час тепѣршній), służący do wyrażenia czynności, która się teraz albo zwykłe odbywa, np.: беру́, читаю́, двігаю́, сиджу́, пішу́.

Tworzyć go można od samych tylko słów niedokonanych.

Dokonane czasowniki urabiają wprawdzie także te formy: вóзьму, прочитаю́, двігну́, сяду́, напишу́, jednak mają one znaczenie czasu przyszłego, a nie terażniejszego.

2. Czas przeszły (час минувший), służący na wyrażenie czynności, która się w przeszłości odbywała lub już odbyła, np.: я брав, я двігав, я взяв, я двігну́в.

Czas przeszły może być dwojaki: niedokonany (недоконаний) i dokonany (доконаний).

Czas przeszły niedokonany, utworzony od czasowników niedokonanych, wyraża czynność w przeszłości trwającą lub powtarzającą się, np.: я носив, я робив, я ішов itd.

Czas przeszły dokonany, utworzony od czasowników dokonanych, wyraża czynność w przeszłości skończoną, dokonaną, np.: я приніс, я зробив, я прийшов itd.

3. Czas zaprzyszły (час давноминувший), służący na wyrażenie czynności przeszłej, która się odbyła dawniej niż inna czynność przeszła, np.: я брав був, я двігав був, я сидів був, (niedokonane); я взяв був, я двігну́в був, я сїв був (dokonane) i t. d.; я вже написав

був лист, коли прийшов до мене товариш.

4. Czas przyszły, służący na wyrażenie czynności, która się w przyszłości odbywać będzie, np.: (я) буду брати, буду двігав, сідати-му і т. д.

Ten czas przyszły tworzy się tylko od samych słów niedokonanych.

*) Takiego czasu przyszłego nie tworzą czasowniki dokonane; dlatego nie można mówić: я буду написати. Czasowniki dokonane wyrażają swój czas przyszły przez formy właściwie teraźniejszo-czasowe i oznaczają czynność w przyszłości dokonaną, np.: (я) візьму, (я) двігну, (я) сяду, (я) прочитаю і т. д.

Трубь.

§. 155. W języku ruskim możemy myśli nasze zawsze wypowiedzieć tylko jednym z trzech następujących sposobów:

I. Трубь oznajmiający (спісіб прямиї), którym wypowiadamy, że coś dzieje się lub jest rzeczywiście, pewnie, np.: Петро берє книжку до рукі і учить ся заданої лекції.

Трубь oznajmiający ma wszystkie cztery czasy:

1. Czas teraźniejszy: беру.
2. Czas przeszły: я брав.
3. Czas zaprzeszczy: я брав був.
4. Czas przyszły: буду брати, буду брав, брати-му.

II. Трубь rozkazujący (спісіб приказівий), którym wypowiadamy, że coś dzieć się ma na nasz rozkaz, prośbę lub upomnienie, np.:

Петре, бері книжку до руки і учи ся за́даної лекції.

Tryb rozkazujący używa się tylko w czasie teraźniejszym i to w liczbie pojed. tylko w osobie 2-giej: бері, i 3-ciej: нехай берé; w licz. mn. w osobie 1-szej: берім, w osobie 2-giej: беріть і w osobie 3-ciej: нехай беруть.

Tryb rozkazujący urabia się tak od czasowników dokonanych, jak i niedokonanych: бері, возьми.

III. Tryb warunkowy (сміє і б можливи́й), którym wypowiadamy, że coś mogłoby się dziać, ale jest niepewne, możliwe tylko, np.: Петро́ взяв би книжку до руки і учив би ся за́даної лекції, коли би не був хóriй.

Tryb warunkowy ma tylko dwa czasy:

1. Czas teraźniejszy: я брав би, я взяв би, я учив би ся,

2. czas przeszły: я брав би був, я взяв би був, я учив би ся був.

Tworzy się od słów dokonanych i niedokonanych: я брав би, я взяв би.

Bezokolicznik. Imiesłowy.

§. 156. Oprócz takich form czasownikowych, które odnoszą się do jakiejś jednej osoby licz. pojed. albo licz. mnogiej, rozróżniamy jeszcze imiona czasownikowe, które nie odnoszą się do żadnej osoby, np.: писати, читати, числіти, оповіда́ти, говори́ти, моли́ти ся, зна́ючий, -а, -е, зазна́в, -ла, -ло, зазна́вший, -а, -е, пожо́вклий, -а, -е і т. d.

Imiona czasownikowe zbliżają się swojem znaczeniem albo do rzeczowników albo do przymiotników.

§. 157. Do rzeczowników zbliża się swoim znaczeniem bezokolicznik (po rusku nazywany dlatego дієіменником), który nie określa czynności ani pod względem czasu, ani osoby, która działa, ani liczby działających osób, ani ich rodzaju, a podaje tylko nazwę czynności albo stanu, np.: їсти, любіти, ходіти, робіти (niedokonane), з'їсти, полюбіти, поприходіти, зробіти (dokonane).

Bezokolicznik, podobnie jak rzeczownik, może być podmiotem albo przedmiotem zdania. Przedmiotem np. w zdaniu: зачинаю робіти = зачинаю роботу. Podmiotem np. w zdaniu: добра робіти заслугує на похвалу = добра робота заслугує на похвалу.

§. 158. Do przymiotników zbliżają się swoim znaczeniem imiesłowy, po rusku дієприкметники zwane.

Imiesłowy nie mają osobnych zakończeń dla osób, ale mają — tak jak przymiotniki — zakończenia dla rodzajów (męskiego, żeńskiego, nijakiego) i liczb (pojed. i mn.); kształtem więc i odmianą są podobne do przymiotników, np.: я, ти, він знаючий, она знаюча, оно знаюче; ми, ви, они знаючі; зазнав, зазнала, зазнало, зазнали; зазнавши, ша, ше, ші.

§. 159. Nieodmienne imiesłowy, zakończone w języku ruskim na и, zbliżają się swoim znaczeniem do przysłówków i dlatego nazywają się imiesłowami przysłówkowymi a po rusku дієприслівниками, np.: знаючи, зазнавши, роблячі, робівши.

§. 160. W języku ruskim mamy w stronie czynnej następujące imiesłowy odmienne czyli przymiotne i nieodmienne czyli przysłówkowe.

1. Imiesłów czasu teraźniejszego, a to:

a) odmienny czyli przymiotny: беручий-а-е, двігающий-а-е, сидячий-а-е, могучий-а-е, учащий-а-е і

b) nieodmienny czyli przysłówkowy: беручи́, двігаючи́, сидячи́, могучи́, учачи́ ся.

Obydwa te imiesłowy teraźniejszo-czasowe dają się tworzyć od samych tylko czasowników niedokonanych. Dokonane ich nie mają.

2. Imiesłów czasu przeszłego posiłkowy брав-ла-ло, licz. mn. бра́ли, сидів-ла-ло-ли, читав-ла-ло-ли, двігав-ла-ло-ли (niedokonane); взяв-ла-ло-ли, сів-ла-ло-ли, прочитав-ла-ло-ли, двигну́в-ла-ло-ли (dokonane).

3. Imiesłów czasu przeszłego, a to:

a) odmienny czyli przymiotny на ший-а-е, бра́вший-а-е, сиді́вший-а-е, читав́ший-а-е, двігав́ший-а-е (niedokonane); і взя́вший-а-е, сів́ший-а-е, прочитав́ший-а-е, двигну́вший-а-е (dokonane), і

b) nieodmienny czyli przysłówkowy на ши: бра́вши, сиді́вши (niedokonane); взя́вши, сів́ши (dokonane).

Wszystkie te trzy imiesłowy czasu przeszłego mogą się tworzyć tak od czasowników niedokonanych, jak i dokonanych.

4) Imiesłów czasu przyszłego, a to:

a) odmienny czyli przymiotny: ма́ющий-а-е бра́ти, сиді́ти, читáти (niedokonane); ма́ючи́й-а-е взя́ти, сі́сти, прочитáти (dokonane), і

b) nieodmienny czyli przysłówkowy: маючи брати, сидіти (niedokonane); маючи взяти, єсти (dokonane).

Uwaga: Zamiast imiesłowów odmiennych woli język ruski używać całych zdań; zatem lepiej mówić: отець, що карав, niż карajúчий отець.

Strona bierna.

§. 161. Strona bierna ma tylko jeden pojedynczy wyraz a to imiesłów bierny (дієприкметник страдальний), który się kończy na ний-а-е albo тий-а-е i daje się tworzyć tak od czasowników niedokonanych, jak dokonanych, ale tylko przechodnich, pr.: браний-а-е, взятий-а-е, двіганий-а-е, двігнутий-а-е, читаний-а-е, прочитаний-а-е.

Strona bierna ma prawie wszystkie te czasy, imiesłowy, tryby, które posiada strona czynna, i tworzy je w dwojaki sposób:

1. przez połączenie imiesłowu biernego, zakończonego na ний-а-е lub тий-а-е, z odpowiednią formą słowa posiłkowego бути lub зістати, pr.: я є albo я бувajú проклятий; я був albo я зістав проклятий; я буду albo я зістану проклятий; бути albo зістати проклятим; будь albo зістань проклятий; будучи проклятим; бувши albo зіставши проклятим; маючи бути albo зістати проклятим.

Jednak w ten sposób tworzy język ruski stronę bierną rzadko. Zwyczajniej tworzy się w ruskiem strona bierna:

2. przez dodanie do odpowiednich form czynnych zaimka ся, pr.: праця кінчить ся, праця скінчила ся, праця скінчить ся itd.

Przegląd form w odmianie czasownika.

§. 162. Cały zasób form w odmianie czasownika ukazuje następujący obraz odmiany czasownika niedokonanego хваліти і dokonanego похваліти, które się uzupełniają. Są to czasowniki przechodnie, posiadają przeto i stronę bierną.

Ст о н а czynна.

С часownik niedokonany.

Bezokolicznik: хвалі-ти

Imiesł. teraźn. przymiotny: хвал-ячий-а-е

Imiesł. teraźn. przysłów.: хвал-ячи

Imiesł. przeszły posiłkowy: хвалі-в,-ла,-ло,-ли

Imiesł. przeszły przymiotny.: хвалі-в-ший,-а,-е

Imiesł. przeszły przysłówk.: хвалі-в-ши

Imiesł. przyszły przymiotny: маючий,-а,-е хвалити

Imiesł. przyszły przysłówk.: маючи хваліти

С часownik dokonany.

Bezokolicznik похвалі-ти

Imiesł. teraźn. przymiotny: niema

Imiesł. teraźn. przysłów.: niema

Imiesł. przeszły posiłkowy: похвалі-в,-ла,-ло,-ли

Imiesł. przeszły przymiotny: похвалі-в-ший,-а,-е

Imiesł. przeszły przysłówk.: похвалі-в-ши

Imiesł. przyszły przymiotny: маючий,-а,-е похвалити

Imiesł. przyszły przysłówk.: маючи похваліти.

Т р у б ознаjmiający.

Часown. niedokonany.

Часown. dokonany.

Час teraźniejszy: хвал-ю   niema

„ przeszły: я хвалів   похвалів

„ zaprzeszły: я хвалів був   я похвалів був

„ przyszły: б́уду хваліти   похвал-ю

Трыб розказуясу.

хвалі́

похвалі́

Strona bierna.

Imiesłów bierny: хва́л-е ний,-а,-е похва́л-е ний,-а,-

Inne czasy, tryby, imiesłowy strony biernej tworzą się według sposobów podanych w §. 161.

§. 163. Przypatrzawszy się temu obrazowi odmiany, widzimy, że tak czasownikom niedokonanym jak i dokonanym brakuje niektórych czasów, imiesłówów itp. Tak np. czasownik dokonany похваліти nie ma czasu teraźniejszego, bo похвалю jest czasem przyszłym, a w czasie teraźniejszym możemy tylko użyć czasownika niedokonanego: хвалю, (patrz. §. 154. 1.)

Również czasownik dokonany похваліти nie ma imiesłówów czasu teraźniejszego (patrz. §. 160. 1.).

Z wizerunku powyższego widzimy, że czasowniki niedokonane mogą być użyte w czasie teraźniejszym, przeszłym lub przyszłym, czasowniki dokonane zaś mogą być użyte tylko w czasie przeszłym i przyszłym.

Czasowniki niedokonane i dokonane uzupełniają się nawzajem w odmianie i dopiero, używając według potrzeby jednych i drugich, możemy jasno i zrozumiale myśli nasze wypowiedzieć.

Podobnie uzupełniają się w odmianie бра́ти—взя́ти, дві́гати — двигну́ти, учи́ти — на-учи́ти, здобува́ти — здобу́ти, мина́ти — мину́ти, купува́ти — купи́ти, кла́сти — положи́ти itp.

Mówimy zatem: Учи́в ся до́вго а нічо́го не на-учи́в ся. Отець купува́в село́ а вкінці́ купи́в ка́меницю. Я дві́гаю такі́ тяга́рі, які́х ти не дві́гнеш.

Czasy, tryby, imiesłowy itp., utworzone od czasowników dokonanych, nazywają się dokonane (доко́нани).

Czasy, tryby, imiesłowy itd., utworzone od czasowników niedokonanych, nazywają się niedokonane (недо́конани).

Mówimy zatem:

czas przeszły niedokonany (я хвалі́в),

czas przeszły dokonany (я похвалі́в),

czas przyszły niedokonany (бу́ду хвалі́ти),

czas przyszły dokonany (похвалі́ю).

bezokolicznik niedokonany (хвалі́ти),

bezokolicznik dokonany (похвалі́ти) itd.

O tworzeniu form w odmianie czasownika.

§. 164. Jak z powyższego obrazu widzimy, odmiana czasownika ruskiego obejmuje formy jednowyrazowe t. j. niezłożone, jednolite (хвалю́, хвалі́, хваля́чі, хвалі́в, хвалі́вши, хва́лений, хвалі́ти), i formy złożone (бу́ду хвалі́ти, я хвалі́в був, я хвалі́в би itp.)

Tworzenie form złożonych.

§. 165. Formy złożone tworzą się przez dobieranie odpowiednich form słowa posiłkowego бу́ти (którego odmiana znajduje się poniżej) do imiesłowów lub bezokolicznika danego czasownika.

Mianowicie:

1. Czas przeszły dokonany i niedokonany str. czynnej tworzymy w ten sposób, że do imiesłowu przeszłego posiłkowego (на-вла-ло) dodajemy zaimek osobisty, np.: я робі́в, я робі́ла, я робі́ло, ми робі́ли, ти робі́в, ти робі́ла, ти робі́ло, ви робі́ли, він робі́в, она́ робі́ла, оно́ робі́ло, оні́ робі́ли.

Formy słowa posiłkowego: -єм (z єсьм), єси, -сьмо (z єсьмо), -єте (z єсьте) opuszczają się.

2. Czas zaprzeszły str. czynnej tworzymy, dodając do czasu przeszłego dokonanego lub niedokonanego słówka: був, була, було, були, пр.: я робив був, я робила була, я робило було, ми робили були itd.

3. Czas przyszły niedokonany str. czynnej tworzy się od czasowników niedokoczonych przez dodanie do bezokolicznika słówek: буду, будеш, буде, будемо, будете, будуть, пр.: буду робити, она́ буде робити, они́ будуть робити itd.

Zamiast bezokolicznika można użyć także imiesłowu na в, ла, -ло, -ли, пр.: буду робив, ла, -ло, будемо -ете, -уть робили.

Zamiast б́уду робіти можна powiedzieć робіти-му, робіти-меш, робіти-ме, робіти-мемо, робіти-мёте, робіти-муть.

4. Tryb warunkowy str. czynnej tworzymy w ten sposób, że do czasu przeszłego dokonanego i niedokonanego dodajemy słówko би, a to, jeżeli chcemy wyrazić warunek w terażniejszości, пр.: я робив би ..., она́ робила би ..., ми робили би ... Jeśli zaś chcemy wyrazić warunek w przeszłości, to dodajemy do trybu warunkowego terażniejszego jeszcze słówko був, ла, -ло, -ли, пр.: я робив би був ..., она́ робила би була ... ми робили би були itd.

5. Nakoniec tworzymy całą stronę bierną w ten sposób, że składamy imiesłów bierny danego czasownika ze słowem бути, i tak otrzymujemy wszystkieniemy czasy, jakie posiadamy w str. czynnej (ob. §. 161. 1.), пр.: кни́жка є чітана; кни́жка була́ чітана; кни́жка буде́ чітана itd.

Jednak tych form biernych w języku ruskim używamy rzadko (ob. §. 161. 1. i 2.).

Tworzenie form jednolitych.

§. 166. Ponieważ imiesłowy odmienne i nieodmienne (na чий-а-е i чи, на ший-а-е i ши) są właściwie temi samemi, w jednakowy sposób utworzonymi formami, przeto w odmianie czasownikowej ruskiej mamy form jednolitych wogóle tylko siedm, a mianowicie:

I.	{	1. Czas terażniejszy: нес-у, куп-у-ю,
		2. Imiesł. czasu teraż.: нес-учий, куп-у-ючий,
		3. Tryb rozkazujący: нес-и, куп-у-й,
II.	{	4. Bezokolicznik: не́с-ти, купува́-ти
		5. Imiesł. przeszły posiłkowy: не́с, не́сла, не́сло, купува́-в,-ла,-ло,
		6. Imiesłów przeszł. przymiotny: не́с-ший,-а,-е, купува́-вший,-а,-е,
		7. Imiesłów bierny: не́с-ений-а,-е, купова́- ний-а,-е.

§. 167. Między temi jednolitemi formami podstawowemi są czas terażniejszy i bezokolicznik, ponieważ od nich tworzą się inne jednolite formy. I tak:

§. 168. I. Od czasu terażniejszego tworzy się:

1. Imiesłów czasu terażniejszego w ten sposób, że zakończenie 2-giej osoby licz. poj. еш, еш zamienia się na учий, ючий, а zakończenie иш, иш na ячий, пр.: нес-еш — нес-учий; діла-еш — діла-ючий; хвал-иш — хвал-ячий. Po ч, ж, ш, щ: ачий, пр.: крича́чий (ob. §. 7.) O wyjątku ob. §. 181. uw.

2. Tryb rozkazujący 2. os. licz. poj. w ten sposób, że zakończenie 2-giej osoby licz. poj. еш і иш zamienia się na і́, а zakończenie еш, іш на і́, пр.: нес-еш — нес-і́; хвал-іш — хвалі́; ді-ла-еш — діла́-й; сто-іш — стій itd.

Nieakcentowane и w trybie rozkazującym przechodzi zwykle на ь, пр.: глянь, стріль itd. а po spółgłoskach, nie dających się zmiękczyć, wypada zupełnie, пр.: ріж, плач, вір itd.

Trybu rozkazującego osobę 1. і 2. licz. mn. tworzy się w następujący sposób: jeśli tryb rozkazujący kończy się w 2. os. licz. poj. на і́, zamienia się to і́ на ім (ім), іть (іть), пр.: од вед-і́ — ве-д-ім, вед-іть, од гляд-і́ — гляд-ім, глядіть, од пиш-і́ — пиш-ім, пиш-іть itd.

Часowniki zaś, zakończone w 2. os. licz. poj. trybu rozkaz. на ь, на miękką spółgłoskę (ч, ж, ш, щ,) на р і на й, przybierają zakończenie: мо, те, пр.: од глянь—глянь-мо, глянь-те, од ріж — ріж-мо, ріж-те, од вір—вір-мо, од діла́й—діла́й-мо, діла́й-те itd.

Dla 3. os. liczb. poj. і licz. mn. tr. rozk. niema osobnej formy; rozkaz zwrócony do osoby trzeciej wyrażamy przez opisanie, а mianowicie łączymy słówko неха́й z 3. osobą licz. poj. lub licz. mn. trybu oznajmującego, пр.: неха́й веде́, неха́й пішуть itd.

Osoby 1 szej tr. rozk. w licz. poj. niema wcale, ponieważ sobie samemu nikt nie wydaje rozkazów.

§. 169. II. Od bezokolicznika tworzymy, po odrzuceniu zakończenia -му, t. j. od źródłosłowu bezokolicznika następujące formy:

1. Imiesłów przeszły posiłkowy przez dodanie zakończeń -в, -ла, -ло, -ли, пр.: діла́-ти. —

діла́-в,-ла,-ло,-ли; писа́-в; робі́-в; леті́-в; коло́-в
двигну́-в itd.

Pamiętać jednak należy, że to в (równające się pierwotnemu л, ob. §. 37. 2.) odpada po spółgłoskach, z wyjątkiem zębowych т, д, a równocześnie samogłoska о, е przemienia się na і, ї, pr.: не́с-ти — ніс (nie нісв), вéз-ти — віз, пек-ти́ — пік, мог-ти́ — міг, греб-с-ти́ — гріб itd. Ale przed następującem р і przed zakończeniami -ла, -ло, -ли samogłoski о, е nie przemieniają się na і, ї, pr.; те́р-ти, — тер, умéр-ти — умéр; не́с-ла,-ло,-ли, вéз-ла,-ло,-ли, пек-ла́,-ло́,-лі́, мог-ла́,-ло́,-лі́, греб-ла́,-ло́,-лі́ itd.

Spółgłoski zębowe zaś т, д, które w bezokoliczniku przed zakończeniem-ти zamieniają się na с (ob. §. 40.), wypadają w imiesłowie przeszłym posiłkowym przed -в,-ла,-ло,-ли bez śladu, pr.: вéс-ти (з вéд-ти, czas teraźn.: веду́) — imiesł. ві-в (з від-в); плéс-ти (з плéт-ти) — плі́-в (з пліт-в); rodz. żeńs., nij. i licz. mn.: вé-ла, вé-ло, вé-ли; плé-ла, плé-ло, плé-ли itd.

2. Imiesłów przeszły przymiotny tworzymy, dodając do niezmienionego imiesłowu przeszłego posiłkowego rodz. męs. zakończenie -ший,-а,-е, pr.: діла́в-ший,-а,-е; писа́в-ший,-а,-е; робі́в-ший,-а,-е; леті́в-ший,-а,-е; коло́в-ший,-а,-е; двигну́в-ший,-а,-е; ніс-ший,-а,-е; віз-ший,-а,-е; пік-ший,-а,-е; міг-ший,-а,-е, гріб-ший,-а,-е; те́р-ший,-а,-е; умéр-ший,-а,-е; вів-ший,-а,-е; плів-ший,-а,-е; уна́в-ший,-а,-е itd.

3. Imiesłów bierny tworzymy przez dodanie do źródłosłowu bezokolicznika po samogłosce а zakończenia ний,-а,-е, а po innych samogłoskach і po spółgłoskach zakończenia ений (єний)-а,-е, pr.:

діла-ний, -а, -е, піса-ний, -а, -е, пита-ний, -а, -е, не-с-ений, -а, -е, вез-ений, -а, -е.

Przed eniй zachodzą następujące zmiany:

a) Samogłoski у, о wypadają bez śladu, np.: od двигну́ти — двігн-ений, od махну́ти — ма́хн-ений, od ко́ло-ти — ко́л-ений, od по́ло-ти — по́л-ений itd.

b) Samogłoski и, і, ї przemieniają się na j і spływają się ze stojącym przed niemi т, д в ч, дж, ст, зд в щ, ждж — с, з в ш, ж, — п, б, в, м, ф в пл, бл, вл, мл (ob. §. 11), np.: od платі́ти — пла́ч-ений, od води́ти — во́дж-ений, od пусти́ти — пу́щ-ений, od їзди́ти — їждж-ений, od вози́ти — во́ж-ений, od робо́ти — ро́бл-ений, od ліпи́ти — ліпл-ений, od лови́ти — ло́вл-ений, od ломі́ти — ло́мл-ений, od тра́фи-ти — тра́фл-ений, od терпи́ти — те́рп-лений.

c) Spółgłoski к, г, х przemieniają się na ч, ж, ш, np.: od пекти́ — пе́ч-ений, od перемогти́ — перемóж-ений itd.

Czasem zamiast zakończenia: ни́й mamy zakończenie: тий, -а, -е, które dodaje się wprost do źródłosłowu bezokolicznika, np.: od дёрти́ — дёр-тий, -а, -е, od терти́ — те́р-тий, -а, -е, od пня́ти — пня́-тий, -а, -е itd.

Źródłosłów (temat). — Końcówki w odmianie czasownika.

§. 170. Podstawowe formy odmiany czasownika t. j. tryb bezokoliczny i czas teraźniejszy tworzą się z źródłosłowu czyli tematu danego czasownika zapomocą końcówek.

Przez źródłosłów czyli temat czasownika rozumiemy tę część jego, która przez całą odmianę pozostaje niezmieniona: діла́-ю, діла́-й, діла́-ючий, діла́-ти, діла́-в, діла́-вший, діла-ний. Źródłosłowem czyli tematem czasownika діла́ти są zgłoski діла.

§. 171. Końcówką bezokolicznika jest zgłoska ти, np.: діла́-ти, робі́-ти, двигну́-ти, коло́-ти, таі́-ти, терпі́-ти, не́с-ти, ве́з-ти itd.

Przed ти spostrzegamy następujące zmiany:

1) spółgłoski д, т przemieniają się na с, np.: ве́с-ти = вед-ти, плéс-ти = плéт-ти, па́с-ти = па́д-ти, гнéс-ти = гнéт-ти itd. (ob. §. 40).

2) Po spółgłoskach wargowych п, б wstawia się czasem przed ти spółgłoska с, np.: клеп-с-ті́, греб-с-ті́, довб-с-ті́ itd.

3) Spółgłoski gardłowe к, г mogą z następującem ти spłynąć się w чи, a więc używają się formy: пек-ті́ і печі́, мог-ті́ і мочі́, рек-ті́ і речі́, сік-ті́ і січі́, берег-ті́ і беречі́, біг-ті́ і бічі́, жег-ті́ і жечі́, товк-ті́ і товчі́, ляг-ті́ і лячі́, пряг-ті́ і прячі́, стерег-ті́ і стеречі́, стриг-ті́ і стричі́ itd.

§. 172. Końcówki czasu teraźniejszego są dwójakie: 1) z е, 2) bez е:

1) W liczbie pojed. osobie	I. у	(ю),
„ „ „ „	II. еш	(еш),
„ „ „ „	III. е	(е),
w liczbie mnog.	I. емо	(емо),
„ „ „ „	II. ете	(ете),
„ „ „ „	III. уть	(ють),

np.: не́с-у́, не́с-éш, не́с-é, не́с-éмо, не́с-éте, не́с-у́ть.

Zakończenia ю, еш, є, ємо, ете, ють kładą się po samogłoskach dla uniknięcia rozziewu (ob. §. 22.),
 пр.: ма̑-ю, ма̑-еш, ма̑-є, ма̑-ємо, ма̑-єте, ма̑-ють.

2) W liczbie pojed. osobie I. ю, (у),

” ” ” ” II. ш,

” ” ” ” III. ть,

w liczbie mnog. ” I. мо,

” ” ” ” II. те,

” ” ” ” III. ять (ать),

пр.: хвал-ю̑, хвал-ш, хвал-ть, хвали-мо̑, хвали-те̑, хвал-я̑ть.

Te końcówki przybierają tylko źródłosłowy zakończone na и.

Końcówki, umieszczone w nawiasie: у, ать kładą się po ч, ж, ш, щ, пр.: плачу̑, плат-ш, плат-я̑ть; вожу, возн-ш, воз-я̑ть; ношу, носи-ш, нос-я̑ть; нищу, нищн-ш, нищ-а̑ть; мочу, мочн-ш, моч-а̑ть itd.

Podział czasowników na klasy.

§. 173. Od źródłosłowu czyli tematu czasownika odróżnić należy pierwiastek czasownika.

Przez pierwiastek (кóрень) czasownika rozumiemy najprościejszą jednozgóskową część jego, która się już dalej rozłożyć nie da, пр.: двиг w czasowniku двиг-ти, нес w czasowniku нес-ти, греб, пек, плет, мер, би itd.

Przeciwnie źródłosłów czyli temat (пень) ma na końcu zawsze jeszcze jaką głoskę albo i zgłoskę do pierwiastka przybraną, пр.: двига-а w czasowniku двига-ти i двиг-ну w czasowniku двигн-ти. Tak samo utworzone źródłosłowy: нос-и (носн-ти), пік-а (вн-піка-ти), пліт-а (вн-пліта-ти), мир-а (умирати) od pierwiastków: нес пек, плет, мер itd.

§. 174. Te czasowniki, u których zakończenie bezokolicznika ти dodaje się wprost do pierwiastka, nazywają się pierwotne (кóрінні), np.: не́с-ти, вéз-ти, пек-ти́, мог-ти́, греб-сти́, вéс-ти, мёр-ти, бѣ-ти itd.

U tych czasowników jest więc pierwiastek zarazem tematem, który przez całą odmianę pozostaje w głównym składzie swym niezmienny (ob. §. 170.)

§. 175. Te zaś czasowniki, w których zakończenie bezokolicznika ти dodaje się nie do czystego pierwiastka, lecz do rozszerzonego przez przybranie jakiegoś dodatku, t. j. do źródłosłowu czyli tematu, nazywają się pochodne (похідні), np.: носі-ти, возі-ти, при-пика́-ти, перемага́-ти, ви-води́-ти, у-мира́-ти, у-бива́ти itd.

§. 176. Podstawowe formy tj. czas terażniejszy i bezokolicznik mogą się tworzyć od jednego tematu lub niekiedy od dwóch osobnych tematów.

W pierwszym razie czasowniki nazywają się jednotematowe, np.: не́с-у́, не́с-ти; вез-у́, вéз-ти; вед-у́ вéс-ти; гнет-у́, гнэ́с-ти (ob. §. 40.); мету́, мэ́с-ти itd.

W drugim wypadku czasowniki nazywają się dwutematowe. Od jednego tematu i to tematu czasu terażniejszego tworzy się czasterażniejszy, купу́-ю, пиш-у, двігн-у, a od tematu bezokolicznika tworzy się bezokolicznik, np.: купува́-ти, писа́-ти, двігну́-ти itd. Tak więc słowo купува́ти ma dwa tematy: купу і купува, podobnie пиш і писа, двігн і двігну.

§. 177. Ze względu na to, czy czasownik jest pierwotny czy pochodny, jednotematowy czy dwute-
matowy, i ze względu na różne zakończenie tematu

bezokolicznikowego, dzielimy czasowniki — dla łatwiejszego zorientowania się w tworzeniu form — na 8 klas.

Klasa pierwsza.

§. 178. Do klasy pierwszej należą wszystkie czasowniki pierwotne. Temat tych czasowników jest zarazem ich pierwiastkiem i jest zawsze jednozgłoskowy.

Temat (pierwiastek) czasowników klasy pierwszej kończy się na spółgłoskę, np.: неc в неc-ти, albo na samogłoskę, np.: зна в зна-ти.

Mamy tu dwa wzory odmiany: jeden wzór czasowników pierwotnych o temacie zakończonym na spółgłoskę: неc, i drugi na samogłoskę: зна; oprócz tego jeden wzór dodatkowy z tematem na spółgłoskę gardłową: нек.

§. 179. Wzór pierwszy: неc-ти, неc-ý.

Formy jednolite:

Czas teraźniejszy.

Tryb rozkazujący.

Licz. poj. os. I.: неc-ý,

„ „ „ II.: неc-эш, неc-и

„ „ „ III.: неc-е, (нехай неc-е)

Licz. mn. os. I.: неc-емо, неc-ім

„ „ „ II.: неc-ете, неc-ить

„ „ „ III.: неc-уть, (нехай неc-уть).

Imiesłów teraźniejszy przymiotny: неc-ý-чий, -а, -е.

Imiesłów teraźn. przysłówk.: неc-учи,

Bezokolicznik: неc-ти

Imiesłów przesz. posiłk.: неc, неc-ла, неc-ло,
неc-ли.

I.

I.

Imiesłów przeszły przymiotny: ніс-ший,-а,-е,

Imiesłów przeszły przysłówk.: ніс-ши,

Imiesłów bierny: нєс-ений,-а,-е.

II.

Форму złożone:

Труб ознаjmiający:

Час przeszły: я ніс, я нєс-ла, я нєс-ло;

ти ніс, ти нєс-ла, ти нєс-ло;

він ніс, она нєс-ла, онó нєс-ло;

ми нєс-ли, ви нєс-ли, они нєс-ли.

Час zaprzeszły: я ніс був, я нєс-ла булá, я нєс-ло булó itd.

Час przyszły: я б́уду ніс, я б́уду нєс-ла, я б́уду нєс-ло albo

я б́уду нєс-ти albo я нєсти-му,
-меш,-ме itd.

Труб warunkowy:

Час teraźn.: я ніс би, ти нєс-ла би,

онó нєс-ло би, ми нєс-ли би itd.

Час przeszły: я ніс би був, ти нєс-ла би булá,

онó нєс-ло би булó, ми нєс-ли би були́ itd.

Podług tego wzoru — z uwzględnieniem §§. 40. i 42. — odmieniają się czasowniki pierwotne z tematem zakończonym na spółgłoskę a) syczącą с, з; b) zębowa: д, т; c) wargową: б, п, а więc:

a) пáс-ти (пас), тряс-тí (тряс), гряз-тí (грязь), лíз-ти, вéз-ти;

b) гнєс-ти (гнет), цвйє-ти (цвіт), мєс-ти (мет), плєс-ти (плет), рос-тí (рост), бос-тí (бод), б́уд-у (буд, tryb rozkaz. б́удь), і-тí (ід, ід-у́, ішов, і-шла́), і́д-у (bezokol. і́ха-ти), клáс-ти (клад), крáс-ти (крад), пáс-ти (пад), пря́с-ти (пряд), сієс-ти (сід; czas teraźn.: с́яд-у), вєс-ти (вед), брєс-тí (бред), гус-тí (гуд), приоб́рїс-ти (пріт);

с) клеп-с-ті́ (клеп), соп-ті́ (соп), хрoп-ті́ (хрoп), роз-чoвп-ті́ (чoвп), черп-с-ті́, чѣр-ти і черѣ-ти (черп і чер); грeб-с-ті́ (грeб), довб-с-ті́ і довб-ті́ (довб), зяб-с-ті́ (зяб), скуб-с-ті́ (скуб); плй-с-ти (плив, плив-ў itd.), жй-ти (жив, жив-ў itd.), рев-ті́ (рев ў).

§ 180. Wzór drugi: знá-ти, знá-ю.

Formy jednolite:

Czas terażniejszy: Tryb rozkazujący:

Licz. poj. os.	I.	знá-ю,	} I.
" "	"	II. знá-еш, знай,	
" "	"	III. знá-є, (нехай знає),	
Licz. mn. os.	I.	знá-ємо, знаймо,	
" "	"	II. знá-єте, знайте,	
" "	"	III. знá-ють (нехай знають)	
Imiesł. terażniej. przymiotny:		знá-ючий,-а,-е,	} II.
" "		przysłówkowy: знáючи.	

Bezokolicznik:	знá-ти,	} II.
Imiesł. przeszły posiłkowy:	зна-в, знá-ла- ло,-ли,	
Imiesł. przeszły przymiotny:	знá-вший,-а,-е.	
" "	przysłówkowy: знá-вши.	
Imiesłów bierny:	знá-ний,-а,-е.	

Formy złożone:

Tryb oznajmujący:

Czas przeszły: я знав, ти знала, онó знало, они знали itd.

Czas zaprzeszczyły: я знав був, ти знала була itd.

Czas przyszły: я буду знав, ти будеш знáти, він знáти-ме itd.

Tryb warunkowy:

Czas teraźn.: я знав би, ти знала би itd.

Czas przeszły: я знав би був, ти знала би була itd.

Podług tego wzoru odmieniają się czasowniki pierwotne, których temat kończy się na samogłoskę: а, и, і, ї, у, а więc: да́-ти (pierwiast. да), ста́-ти, гра́-ти, дба́-ти, пха́-ти; — бй́-ти (бю), гнй́-ти, пй́-ти (шю), вй́-ти (вю), лй́-ти (лрю), жй́-ти (жнйю), крй́-ти, мй́-ти, рй́-ти, шй́-ти, тй́-ти, вй́-ти (вйю); — грй́-ти, зрй́-ти, прй́-ти, пі́-ти, сьмі́-ти, ді́-ти; — чй́-ти, клью́-ти, бй́-ти (бю), кнй́-ти, кй́-ти, плйю́-ти, псй́-ти, щй́-ти, рй́-ти (ррю), снй́-ти, трй́-ти, обй́-ти, ззй́-ти (pierwiast. у), жй́-ти, дй́-ти (дү).

Uwagi: 1. W pierwiastkach: би, пи, ви wy-pada samogłoska и przed ю, еш itd., а więc: бю, пеш, вє, бємо itd., бючй́, пючй́, вючй́, ale пий, вий.

2. Od pierwiastka ли jest czas teraźn.: лрю, ллеш itd., лрючй́, ale лий, лйймо itd.

3. Imiesłów bierny u tych czasowników przybiera po największej części zakończenie: тий, а, е: бй́-тий, лй́-тий, мй́-тий, шй́-тий itd.; — ale зна́-ний, да́-ний.

§. 181. Wzór dodatkowy: пек-тй́, печ-й́.

Formy jednolite:

Czas teraźniejszy: Tryb rozkazujący:

Licz. poj. os.	I.	печ-й́,	
"	"	"	} I.
"	"	II. печ-еш, печ-й́,	
"	"	III. печ-є (нехай печє)	
Licz. mn. os.	I.	печє-мо, печ-ім	
"	"	"	} I.
"	"	II. печє-те, печ-іть,	
"	"	III. печ-ють (нехай печють).	

Imiesł. teraźn. przymiotny: пек-учий,-а,-е,	} I.
„ „ przysłówkowy: пек-учі.	

Bezokolicznik: пек-ті і печ-ій.	} II.
Imiesł. przeszł. posiłk.: пік, пек-ла́,-ло́,-лі́.	
Imiesł. przeszł. przymiotny: пік-ший,-а,-е.	
„ „ przysłówk.: пік-ши.	
Imiesł. bierny: пѣч-ений,-а,-е.	

Formy złożone:

Tryb oznajmiający:

Czas przeszły: я пік, ти пек-ла́, онó пек-ло́, оні пек-лі́.

Czas zaprzeszczyły: я пік був, ти пекла́ була́ itd.

Czas przyszczyły: я б́уду пік, ти б́удеш печі́, онó печі́-ме itd.

Tryb warunkowy:

Czas teraźniejszy: я пік би, ти пекла́ би, ми пек-лі́ би itd.

Czas przeszły: я пік би був, ти пекла́ би була́ itd.

Podług tego wzoru dodatkowego odmieniają się czasowniki pierwotne, których temat kończy się na spółgłoskę gardłową: к, г, а więc: тек-ті́, рек-ті́, сік-ті́, товк-ті́, волок-ті́; — біг-ті́ (біжу́, ale біжи́ш, біжи́ть), лі́чі з лег-ті́ і ляг-ті́ (ale czas teraźn.: ля́жу, ля́жеш itd.), мог-ті́, прыг-ті́, берег-ті́, стерег-ті́, стриг-ті́, стряг-ті́, пр. за-стряг-ті́, жег-ті́ (czas teraźn. жжу́,-еш,-е, жжі́, жжучі́, жег, жег-ла́, за-жж́ений).

Uwaga: Gardłowe к, г przeszły prawidłowo w czasie teraźniejszym przed e na ч, ж: печ-ѣш, мóж-еш. Przez podobieństwo (analogię), chociaż nieprawidłowo, weszło ч, ж także do 1. os. licz. poj. i 3. osoby liczby mnogiej: печ-у́, печ-у́ть; мóжу, мó-

жуть. Jednak w imiesłowie czasu teraźniejszego к, г pozostaje po większej części niezmienione: не-к-у-чий, мог-у-чий, стриг-у-чий itd.

Czasowniki dwutematowe klasy I-szej.

§. 182. U niektórych czasowników pierwotnych, a więc należących do klasy I-szej, występuje temat czasu teraźniejszego w nieco odmiennej postaci od tematu bezokolicznika; zresztą zaś odmieniają się te tematy zupełnie podług podanych powyżej wzorów.

Tutaj należą czasowniki, u których kończy się:

1) temat czasu teraźniejszego na spółgłoskę nosową м, н, a temat bezokolicznika на у, я (po ч, ж на а): дм-у, дѹ-ти; ім-у́ (ьму, йму w вóз-ьму, вѣ-йму), я-ти albo няти (взя́ти, ві-няти, відня́ти itd.); за-чн-у́, за-ча́-ти; клен-у́ кля-ти і кля-с-ти; мн-у, мя́-ти; пн-у, пя́-ти і пня́-ти (роз-пя́-ти); тн-у, тя́-ти; жн-у, жа́-ти; жм-у, жмя́-ти.

2) Temat bezokolicznika на ер, a temat czasu teraźniejszego на р bez е: дѣр-ти, дру; мѣр-ті́, мр-у; пѣр-ти, пр-у; тѣр-ти, тр-у; (роз-)стѣр-ти, стр-у; жерт-ти, жр-у.

Imiesłów bierny u czasowników pod 1) i 2) kończy się zawsze на тий-а,-е.

3) Temat bezokolicznika на оло, оро, a temat czasu teraźniejszego на ель, оль, ор: молó-ти, мѣл-ю́ (мѣл-еш, мѣл-ють, мел-ѣ́, мел-ім, мѣл-ючи); полó-ти, пóл-ю́ (пóл-еш, пол-ѣ́, пóл-ючи); колó-ти, кóл-ю́ (кóл-еш, кол-ѣ́, кóл-ючи), порó-ти, пóр-ю́ (пóр-еш, пор-ѣ́, пóр-ючи); борó-ти ся, бóрю ея.

4) Temat bezokolicznika jednozgłoskowy na a, a temat czasu teraźniejszego na spółgłoskę: бра́-ти, бер-у; гна́-ти, жен-у́; жда́-ти, жд-у́; зва́-ти, зв-у́ і зов-у́; пра́-ти, пер-у́; рва́-ти, рв-у́; сса́-ти, сс-у; тка́-ти, тч-у; лга́-ти, лж-у; жва́-ти, жв-у; ржа́-ти, ржу.

5) Temat bezokolicznika pochodny (wielozgłoskowy), zakończony na я і ва, a temat czasu teraźniejszego jednozgłoskowy, zakończony na samogłoskę: вія-ти, ві-ю; дія́-ти, ді-ю; ка́я-ти ся, ка́-ю ся; кра́я-ти, кра́-ю; ла́я-ти, ла́-ю; сьмі́-я-ти ся, сьмі́-ю́ ся; сїя́-ти, сї́-ю; та́я-ти, та́-ю; ля́-ти = ля́-ти, ля́-ю = ля́-ю (ля́, ля́-мо), пія́-ти, пі́-ю; — жува́-ти, жу-ю́; дава́-ти, да-ю́ (дава́-й, дава́-ючи і да-ючі), [да́-ти, дам są dokonane]; пізнава́-ти, пізна-ю́ (пізнава́-ючи і пізнаючі); [пізна́-ти, пізна́-ю są dokonane;] кува́-ти, ку-ю́; плюва́-ти, плю-ю́; псува́-ти, псу-ю́; снува́-ти, сну-ю́; ставá-ти, ста-ю́; ста́-ти, ста́-ну są dokonane;] ді-ставá-ти, ді-ста-ю́ (ді-ставá-й, ді-ставá-ючи і дістаючі), [діста́-ти, діста́-ну są dokonane;] кнува́-ти, кну-ю́.

Uwaga: W imiesłowie biernym у w ува przechodzi na о, jeśli na niem spoczywa akcent, a więc; ко́ва-ний, -а, е, об-плѣва-ний, по-псѣва-ний, о-сно́ва-ний, у-кно́ва-ний itd.

Klasa druga.

§. 183. Do klasy drugiej należą czasowniki pochodne, dwutematowe, których temat czasu teraźniejszego kończy się na н, a temat bezokolicznika на ну (w pols. czasowniki на не — паć), jako to:

верну́-ти, вя́ну-ти, на-ві́кну-ти, га́сну-ти, глѣх-ну-ти, гля́ну-ти, горну́-ти, гря́ну-ти, грязну-ти, гну́-

ти, гібну-ти і гіну-ти, гукну-ти, двигну-ти, дуну-ти, дихну-ти, зойкну-ти, кáну-ти, кінну-ти, клікну-ти, кісну-ти, вос-крéсну-ти, полену-ти і поліну-ти, ма-хну-ти, с-мёркну-ти, мёрзну-ти, мину-ти, за-мкну-ти, по-мянну-ти, нокну-ти, у-ниш-кну-ти, плéсну-ти, плину-ти, плюну-ти, рину-ти, свісну-ти, сліпну-ти, слабну-ти, стігну-ти, сохну-ти, суну-ти, у-сну-ти, сягну-ти, тисну-ти, тону-ти, тя-гну-ти, холоду-ти, счезну-ти itd.

§. 184. Wzór odmiany tej klasy: двігн-у,
двигну-ти.

Temat: двигн — двигну.

Formy jednolite.

Czas terażniejszy: Tryb rozkazujący:

Licz.	poj.	os.	I. двігн-у,		I.
"	"	"	II. двігн-еш, двигн-ій,		
"	"	"	III. двігн-е, (нехай двігне).		
"	"	"	I. двігн-емо, двигн-ім,		
"	"	"	II. двігн-ете, двигн-іть,		
"	"	"	III. двігн-уть, (нехай двігнуть).		
Imiesł.	terażn.	przymiotny:	[вян-учий,-а,-е],		
"	"	przysłówkowy:	[вян-учи].		

Bezokolicznik: двигну-ти.

Imiesłów przesz. posiłk.: двигну-в,-ла,-ло.-ли.

Imiesł. przeszł. przymiotny: двигну-вший,-а,е.

" " przysłówkowy: двигну-вши.

Imiesł. bierny: двігн-ений,-а,-е.

} II.

Formy złożone.

Tryb oznajmujący:

Czas przeszły: я двигну́в, ти двигну́ла itd.

Czas zaprzeczony: я двигну́в був, ти двигну́ла була itd.

Czas przyszły: *ниема* (двѣгну само ma znaczenie czasu przeszłego).

Tryb warunkowy:

Czas teraźn.: я двигну́в би, ти двигну́ла би itd.

Czas przeszły: я двигну́в би був, ти двигну́ла би була́ itd.

Uwagi: 1. Niektóre z czasowników tej klasy mają w trybie rozkazującym zakończenie *ь*, jako to: *кинь, гинь, глянь, дѣнь, плюнь, стрѣнь, стань, сунь, спочѣнь, охоло́нь*.

2. Wiele czasowników tej klasy tworzy imiesłów przeszły posiłkowy i przeszły przymiotny i przysłówkowy bez *ну* tj. od tematu krótszego, jako to: *двѣг-ла,-ло,-ли і двѣг-ший,-а,-е, по-гáс, по-гѣб, з-гѣрк, зі-вѣв, с-кис, при-лѣп, з-мерз, зі-со́х, охоло́в, за-хрѣп, за-мо́к, за-чѣр, одя́г, стис, тяг, за-блѣс, за-стѣг, счез* itd. zamiast: *погáсну-в, погѣбну-в, замкну́в, зачѣрну-в* itd.

Klasa trzecia.

§. 185. Do klasy trzeciej należą czasowniki pochodne, dwutematowe, których temat bezokolicznika kończy się na *a*, a temat czasu teraźniejszego na spółgłoskę miękką (w pols. czasowniki na *ać* — *ę*). Mianowicie spółgłoski, stojące przed *a* w temacie bezokolicznikowym, zamieniają się na odpowiednią miękką w temacie czasu teraźniejszego, jako to: *с і з на ш і ж* (*писа́-ти пи́ш-у; лиза́-ти, ли́ж-у*); *т, д, ст на ч, дж, щ* (*глода́-ти, гло́дж-у; прѣта́-ти, прѣ́ч-у; свиста́-ти, свѣ́щ-у*); *к, г, х, ек на ч, ж, ш, щ* (*пла́ка-ти, пла́ч-у; струга́-ти, стру́ж-у; колиха́-ти, ко-*

ліш-у; плéска-ти, плéщ-у); п на пль (кле-пá-ти, клéпл-ю,) — об. §. 11.

Oprócz powyższych należą tu jeszcze następujące czasowniki :

a) рíза-ти, вяза́-ти, каза́-ти, ма́за-ти, опе-реза́-ти, колисá-ти, креса́-ти, теса́-ти, че-са́-ти; —

b) бормота́-ти, воркота́-ти, гуркота́-ти, допта́-ти, клопота́-ти, ленета́-ти, лоскота́-ти, метá-ти, муркота́-ти, регота́-ти ся, ско-бота́-ти, скрегота́-ти, смокта́-ти, хлэпта-ти, шéпта-ти, щебета́-ти; —

c) клі́ка-ти, кра́ка-ти, полока́-ти, ска-ка́-ти, сукá-ти, двíга-ти, дíха-ти, брехá-ти;—

d) сíпа-ти; — e) ора́-ти; — f) сла́-ти itd. itd.

§. 186. Wzór odmiany III. klasy: писа́-ти.

Тема́т пиш — писа.

Formy jednolite:

Час teraźniejszy: Tryb rozkazujący:

Licz. poj. os. I. пи́шу,

„ „ „ II. пи́ш-еш, пиш-и́,

„ „ „ III. пи́ш-е, (нехай пи́ше).

Licz. mn. os. I. пи́ш-емо, пиш-и́м,

„ „ „ II. пи́ш-ете, пиш-и́ть,

„ „ „ III. пи́ш-уть (нехай пи́шуть).

Imiesł. teraźn. przymiotny: пи́ш-учий,-а,-е.

„ „ przysłówkowy: пи́ш-учи.

Bezokolicznik: писа́-ти.

Imiesł. przeszły posiłkowy: писа́-в,-ла,-ло,-ли.

I.

II.

Imiesł. przeszł. przymiotny: писа́вший, -а, -е.	}	II.
” ” przysłówkowy: писа́вши.		
Imiesłów bierny: писа́ний, -а, -е.		

Ф о р м ы з л о ż о н е :

Т р у б о з н а ј м і а ј а с ы :

Час przeszły: я писа́в, ти писа́ла, онó писа́ло itd.

Час zaprzeszły: я писа́в був, ти писа́ла була́ itd.

Час przyszły: я **бу́ду** писа́ти, ти **бу́деш** писа́ла, онó писа́ти-ме itd.

Т р у б в а р у н к о в ы :

Час teraźn.: я писа́в би, ти писа́ла би, ми писа́ли би itd.

Час przeszły: я писа́в би був, ти писа́ла би була́ itd.

U w a g i: 1) Czasownik ора́ти odmienia się tak: о́р-ю, о́р-еш, о́р-е, о́р-емо, о́р-ете, о́р-ють; о́р-и́, о́р-ючи, о́ра-в itd.

2) Czasownik сла́ти odmienia się tak: шл-ю (śle), шл-еш, шл-е, шл-и, шл-ючи́, сла-в itd.

3) Czasowniki, u których akcent nie spoczywa na a w ати, odrzucają w trybie rozkazującym zakończenie и, а więc: ріж, пряч, плач, маж, диш, клич, крач, сип itd.

4) Wiele czasowników, które w języku polskim odmieniają się podług tej odmiany, w języku ruskim odmieniają się podług odmiany klasy IV-tej, jako to: ка́ра-ю (karzę), купа́-ю (kapię), руба́-ю (rabię), дра́па-ю (drapię), же́бра-ю (zebrzę), жоло́ба-ю (żłobię), ка́па-ю (kapię), трі́па-ю (trzerpię), че́рпа-ю (czerpię); — дрімá-ю і дрімлю́ (drzemię), копа́-ю і ко́плю (kopię), хра́па-ю і храплю́ (chrapię) itd.

Klasa czwarta.

§. 187. Do klasy czwartej należą czasowniki pochodne, jednotematowe, z tematem zakończonym na a (я) przez całą odmianę, a zatem czasowniki na а-ти (я-ти), а-ю (я-ю), (w pols. а́с. а́м), jako to:

а) на а: бажа́-ти, розбива́-ти, збира́-ти, блага́-ти, блука́-ти, бува́-ти, уважа́-ти, верта́-ти, вита́-ти, вінча́-ти, гада́-ти, згорта́-ти, роздира́-ти, діла́-ти, жада́-ти, позича́-ти, обійма́-ти, розкида́-ти, куса́-ти, влива́-ти, лишá-ти, літа́-ти, ляга́ти, маха́-ти, мача́-ти, мина́-ти, умира́-ти, заміта́-ти, міша́-ти, мота́-ти, неха́-ти, розпина́-ти, припіка́-ти, пуска́-ти, приріка́-ти, зустріча́-ти, ріша́-ти, саджа́-ти, свита́-ти, сїда́-ти, смерка́-ти, сьпіва́-ти, вистига́-ти, хова́-ти, чека́-ти, чита́-ти, чувá-ти, шукá-ти; (z akcentem nie na а) біга́-ти, блиска́ти, віша́-ти, гавка́ти, гніва́-ти, грима́-ти, двіга́-ти, дїха́-ти, дму́ха-ти, поду́жати, зіска́-ти, куша́-ти, мешка́ти, міга́-ти, ню́ха-ти, обїда́-ти, па́дати, пліва́-ти, півза́-ти, по́рати ся, пчі́хати, ру́ха-ти, сіпа́-ти, ту́пати, хлі́пати, чїга́-ти itd.

б) на я: гуля́-ти, линя́-ти, міня́-ти, мовля́-ти, обіця́-ти, направля́-ти, ставля́ти, стріля́-ти, ціля́-ти, поясня́-ти, вечеря́-ти itd.

Dalej tu należą takie czasowniki, jak: більша́-ти, веселійша́-ти, гладша́-ти, добрійша́-ти, довша́-ти, краща́-ти, лекша́-ти, лучша́-ти itd., które się tworzą od stopnia wyższego przymiotników i wyrażają po największej części czynność poczynającą się.

§. 188. Wzór odmiany klasy IV-tej.

Temat: коха.

Formy jednolite:

Czas terażniejszy: Tryb rozkazujący:

Liczb. poj. os. I.	коха́-ю	—	}	I,
„ „ „ II.	коха́-еш	коха́-й,		
„ „ „ III.	коха́-е	(неха́й коха́е),		
Liczb. mn. os. I.	коха́-ємо,	коха́-ймо,		
„ „ „ II.	коха́-ете,	коха́-йте,		
„ „ „ III.	коха́-ють,	(неха́й коха́ють).		
Imiesł. terażń. przymiotny:		коха́-ючий,-а,-е.		
„ „ przysłówkowy:		коха́-ючи.		

Bezokolicznik: коха́-ти.

Imiesł. przeszł. posiłk.: коха́-в,-ла,-ло,-ли.

Imiesł. przeszł. przymiot.: коха́-вший,-а,-е,

„ „ przysłówk.: коха́-вши.

Imiesł. bierny: коха́-ний,-а,-е.

Formy złożone:

Tryb oznajmiający:

Czas przeszły: Я коха́в, ти коха́ла, ми коха́ли itd.

Czas zaprzeszlý: Я коха́в був, ти коха́ла була́ itd.

Czas przyszły: Я б́уду коха́в, ти б́удеш коха́ти, он́и
[коха́ти - муть itd.

Tryb warunkowy:

Czas terażń.: Я коха́в би, ти коха́ла би itd.

Czas przeszły: Я коха́в би був, ти коха́ла би була́ itd.

Klasa piąta.

§. 189. Do klasy piątej należą czasowniki pochodne, dwutematowe, których temat bezokolicznika kończy się na ува (юва) (pols. **owa** lub **ywa**), a

w formach utworzonych od czasu teraźniejszego kończy się temat na у (ю) (pols. **u**), jako to:

а) бідувá-ти — біду́-ю, будувá-ти, вторувá-ти, глзувáти, годувáти, зимувáти, колядувáти, дарувáти, мурувáти, ночувáти, панувáти, потребувáти, гостювáти, веснувáти, празникувáти, ратувáти, рачкувáти, сьвяткувáти, сліпувáти, цілувáти itd.; — (z akcentem nie na ати): радувати ся, силувати, вірувати, дякувати, жалувати, завидувати, показувати, скорóчувати, визбі́рувати, приві́джувати ся, розв'язувати, придёржувати, поді́бувати, видумувати, позолóчувати, розкідувати, помі́лувати, занедбувати, ору́дувати, підпíсувати, порівнувати, слідувати, заслугувати, потáкувати, очікувати, роздарóвувати, скупóвувати; б) на юва: воювáти, малювáти, полювáти, працювáти, танцювáти, виговóрювати, розді́лювати, перемінювати, обі́цювати, напóювати, вихвáлювати itd. itd.

§. 190. Wzór odmiany klasy V-tej.

Temat: купу — купува.

Formy jednolite:

Czas teraźniejszy:		Tryb rozkazujący:
Liczb. poj. os. I.	купу́-ю	—
" " "	II. купу́-еш,	купу́-й,
" " "	III. купу́-є.	(нехай купу́є),
Liczb. mn. os. I.	купу́-ємо,	купу́-ймо,
" " "	II. купу́-єте,	купу́-йте,
" " "	III. купу́-ють.	(нехай купу́ють).
Imiesł. teraźn. przymiotny:	купу́-ючий, -а, -е.	
" " przysłówkowy:	купу́-ючи.	

Bezokolicznik: купува́-ти.

Imiesł. przeszł. posiłk.: купува́-в,-ла,-ло,-ли.

Imiesł. przeszł. przymiот.: купува́-вший,-а,-е.

„ „ przysłówk.: купува́-вши.

Imiesł. bierny: купо́ва-ний,-а,-е.

} II.

Formy złożone:

Труб ознайма́юся:

Czas przeszły: Я купува́в,ти купува́ла,оні купува́ли itd.

Czas zaprzesły: Я купува́в був, ми купува́ли були́ itd.

Czas przyszły: Я б́уду купува́ти, ми б́удем купу-
[ва́ли, купува́ти-мемо itd.

Труб вагунко́у:

Czas teraźn.: Я купува́в би, ти купува́ла би itd.

Czas przeszły: Я купува́в би був, ти купува́ла би
[була́ itd.

Uwagi. 1. W imiesłowie biernym у w ува przechodzi na ó, jeżeli na niem spoczywa akcent, a więc: даро́ваний, рисо́ваний, мальо́ваний, сполю́ваний, але сі́луваний, визбо́руваний, розді́люваний, вихва́люваний itd.

2. Czasowniki częstotliwe, które przed ува w trybie bezokolicznym mają wstawione ов, zatrzymują tę wstawkę i w formach utworzonych od tematu czasu teraźniejszego, np. розкуп-о́в-ува-ти — розкуп-о́в-ую, переноч-о́в-ува-ти — переноч-о́в-ую, до-правд-о́в-ува-ти ся — доправдо́в-ую ся itd.

Klasa szósta.

§. 191. Do klasy szóstej należą czasowniki pochodne, jednotematowe, z tematem zakończonym na и (po samogłoskach na i) przez całą odmianę (w pols. ić-ę), jako to:

а) хвалі́ти, валі́ти, палі́ти, стелі́ти, числі́ти, гані́ти, мані́ти, рані́ти, сні́ти ся, ці́ніти;

b) варіти, миріти, моріти, остріти, сваріти;

с) носіти, гасіти, росіти, красіти, возіти, грозіти;

d) платіти, гатіти, золотіти, мастіти, мостіти, пестіти, хрестіти, годіти, кадіти, садіти, слідіти, щадіти itd.;

e) учіти, грішіти, вáжити, нйщити, значіти;

f) кріпіти, любіти, ловіти, ломіти, трафити, кпіти, склепіти, славити itd.;

g) таіти, доіти, гоіти, млоіти, поіти, роіти ся, присвоіти, подвоіти, строіти, клеіти, маіти, призвичаіти itd. itd.

§. 192. Wzór odmiany klasy VI-tej.

Temat: хвали, плати.

Formy jednolite:

Czas terażniejszy:

Liczb. poj.	os.	I.	хвал-ю́, плачу́,
"	"	II.	хвалі́-ш, платі́-ш,
"	"	III.	хвалі́-ть, платі́-ть.
Liczb. mn.	os.	I.	хвали-мо́, плати-мо́,
"	"	II.	хвали-ге́, плати-те́,
"	"	III.	хвал-я́ть, плат-я́ть.

Tryb rozkazujący:

Liczb. poj.	os.	II.	хвалі́, платі́,
"	"	III.	(неха́й хвалі́ть, платі́ть).
Liczb. mn.	os.	I.	хвалі́м, платі́м,
"	"	II.	хвалі́ть, платі́ть,
"	"	III.	(неха́й хваля́ть, платя́ть).
Imiesł.	terażn.	przymiotny:	хвал-я́чий,-а,-е, [плат-я́чий,-а,-е.
"	"	przysłówk.:	хвал-я́чі, платя́чі.

I.

Bezokolicznik: хвалі́-ти, платі́-ти.

Imiesł. przeszł. posiłk.: хвалі́в, -ла, -ло, -ли, пла-
[ті́-в.

Imiesł. przeszł. przymiotny: хвалі́-вший, пла-
[ті́-вший, -а, -е.

II.

” ” przysłówk.: хвалі́-вши, платі́-вши.

Imiesł. bierny: хва́л-ений, пла́ч-ений, -а, -е.

Formy złożone:

Tryb oznajmujący:

Czas przeszły: Я хвалі́в, платі́в, -ла, -ло, ми хвалі́ли itd.

Czas zaprzeczony: Я хвалі́в був, ти платі́ла була́ itd.

Czas przyszły: Я б́уду хвалі́в, ти б́удеш платі́ти, він
[хвалі́ти-ме.

Tryb warunkowy:

Czas teraźni.: Я хвалі́в би, ти платі́ла би itd.

Czas przeszły: Я хвалі́в би був, ми платі́ли би бу́ли itd.

Uwagi: 1) W czasie teraźniejszym dodają się końcówki osobowe drugiego rodzaju tj. bez e, jako po źródłosłowach, zakończonych na и, (ob. § 172, 2.)

2) Tematowa samogłoska и przed zakończeniem y w 1. os. licz. poj. czasu teraźniejszego przemienia się celem uniknięcia rozziwu naj; toj spływa się z poprzedzającym т, д, ст, зд w ч, ж, щ, ждж (молоті́-ти — молóч-у z молотју; глádi-ти — глáдж-у; пусті́-ти — пу́щ-у; ізди-ти — іждж-у); z poprzedzającym с, з w ш, ж (носі́-ти — нóш-у z носју; возі́-ти — во́ж-у z возју); z poprzedzającym п, б, в, м, ф w пль, бль, вль, мль, фль, (скле́ні-ти — скле́пл-ю z склепју; дробі́-ти — дробл-ю; лові́-ти — лóвл-ю; кормі́-ти — кóрмл-ю; тра́фі-ти — тра́фл-ю); wkońcu z л, н, р w ль, нь, рј (хвалі́-ти — хваліó = хваль-у z хвалју; ці́ні-ти — ці́н-ю; варі́-ти — вар-ю = варју).

3. Та сама samogłoska и przed zakończeniem ять в 3. os. liczby mnogiej czasu teraźniejszego gubi się w tem ять: молот-ять, глад-ять, пұст-ять, їзд-ять, нос-ять, вóз-ять, склєп-ять, дрóб-ять, лóв-ять, кóрм-ять, траф-ять, хвал-ять, цїн-ять, вар-ять itd.

4. W trybie rozkazującym nieakcentowane и przemienia się na ь albo wypada, пр.: стріль, гладь, баламуть, повісь, лазь, муч, важ, руш, удар, бав, ква ся, тям, ваб, слинь itd. (ob. §. 168, 2).

5. O zmianach w imiesłowie biernym przed ений obacz §. 169, 2.

6. Czasowniki, zakończone w bezokoliczniku na їти z poprzedzającą samogłoską, odmieniają się tak, jak таїти: таю, таїш, таїть, таїмо, таїте, таять, тай, таїмо, таїте, albo таїм, таїть; таїв, таївши, таєний. W доїти о przechodzi w trybie rozkazującym na і: дій itd.

Klasa siódma.

§. 193. Do klasy siódmej należą czasowniki pochodne, dwutematowe, których temat bezokolicznika kończy się na ї (i), a temat czasu teraźniejszego na и (w polsk.: еć-ę), jako to :

a) велї-ти—велю, волїти, болїти, гомо-нїти, звенїти...,

b) горїти, зрїти, смотрїти...,

c) вїсїти, слезїти...,

d) летїти, вертїти, кортїти, шелестїти, блистїти, хотїти, глядїти, гудїти, вїдїти, сидїти...,

g) терпїти, кипїти, скрипїти, свербіти, греміти, шумїти...,

f) ро й і ро ч, ж, ш, щ stoi a (я) zamiast ї бо́яти ся (zam. бо́йти ся), temat terażniejszoczasowy: бої; сто́яти, крича́ти (zamiast кричи́ти z крик-їти. ob. §. 9.), temat terażniejszoczasowy: кричи, лежа́ти (z лег-їти), блища́ти (z блиск-їти), держа́ти, дροжа́ти, мовча́ти, рича́ти, сича́ти, вереща́ти, пища́ти, трища́ти, налѣжати. ale клячи́ти, киши́ти.

§. 194. Wzór odmiany klasy VII-ej.

Temat: вели, сиди — велі, сиді.

Formy jednolite:

Czas terażniejszy:

Liczb. poj. os.	I.	вел-ю́, сидж-у́,
" " "	II.	велі́-ш, сиді́-ш,
" " "	III.	велі́-ть, сиді́-ть.
Liczb. mn. os.	I.	вели-мо́, сиди-мо́,
" " "	II.	вели-те́, сиди-те́,
" " "	III.	вел-я́ть, сид-я́ть.

Tryb rozkazujący:

Liczb. poj. os.	II.	велі́, сиді́,
" " "	III.	(нехай велі́ть, сиді́ть)
Liczb. mn. os.	I.	велі́м, сиді́м,
" " "	II.	велі́ть, сиді́ть,
" " "	III.	(нехай веля́ть, сидя́ть).

Imiesł. terażn. przymiotny: вел-я́чий, сид-
[я́чий,-а,-е.

" przysłówkowy: вел-я́чі, сид-я́чі.

Bezokolicznik: велі́-ти, сиді́-ти.

Imiesł. przeszł. posiłk.: велі́-в, сиді́-в,-ла,
[-ло,-ли.]

I.

II.

Imiesł. przeszł. przymiotny: велі-вший, сиді-	} II.
„ „ przysłówkowy: велі-вши, сиді-вши.	
Imiesł. bierny: вёл-ений, (за)сидж-ений, -а, -е.	

Formy złożone:

Труб ознаjmіаjаcу:

Czas przeszły: Я велі-в, ти сиділа, ми веліли itd.
 Czas zaprzesły: Я велів був, ти сиділа була itd.
 Czas przyszły: Я буду велів, ти будеш сидіти, ви [сидіти-мєте itd.]

Труб warunkowy:

Czas terażn: Я велів би, ти сиділа би itd.
 Czas przeszły: Я велів би був, ти сиділа би була itd.

Uwagi: 1) W czasie terażniejszym dodają się końcówki osobowe drugiego rodzaju tj. bez e, jako po źródłosłowach zakończonych na и (ob. §. 172, 2.).

2) W 1. os. licz. poj. czasu terażn. przed у, w 3. os. licz. mn. czasu terażn. przed ять і w imiesłowie biernym przed ений zachodzą takie same zmiany w spółgłoskach і samogłoskach, jak w czasownikach poprzedniej klasy VI-ej (ob. §. 192.), a więc: верті-ти — верч-у — верт-ять — вєрч-ений; виді-ти — видж-у — вид-ять — вїдж-ений; вїс-іти — вїш-у — вїс-ять; терп-іти — терпл-ю — терп-ять — тєрпл-ений; гор-іти — гор-ю — гор-ять; звен-іти, — звен-ю — звен-ять itd.

3) Czasowniki, zakończone w bezokoliczniku na я-ти z poprzedzającą samogłoską, odmieniają się tak, jak стояти: сто-ю, стої-ш, стої-ть, стої-мó, стої-тє, ето-яць; стій, стіймо, стійте; стоячї; сто-я-в, -ла, -ло-ли; сто-я-вши, (за)сто-я-ний.

4) Czasowniki, zakończone w bezokoliczniku na а ти з poprzedzającym ч, ж, ш, щ, odmieniają się tak, jak крича́ти: I. od tematu кричи: крич-у́, крич-и́-ш, крич-и́-ть, кричи-мо́, кричи-те́, крич-а́ть, — крич-и́, крич-и́м, крич-и́ть; — крич-а-ч-и́, — II. od tematu крича: крича́-в, крича́-в-ши, (з а)крича́-ний.

Nieprawidłowości.

§. 195. Czasownik хоті́-ти tworzy czas teraźn. tak: хоч-у, хоч-еш, хоч-е, хоч-емо, хоч-ете, хоч-уть albo хот-я́ть; tryb rozk.: хоч, хоч-те albo хот-и́, хот-и́м, хот-и́ть; imiesł. teraźn.: хот-я-ч-и́; inne formy regularnie: хот-и́-в, хот-и́-в-ши.

Czasownik спа́ти w formach utworzonych od tematu czasu teraźniejszego odmienia się podług tejże odmiany: спл-ю, спи-ш, спи-ть, спи-мо́, спи-те́, сп-я-ть; спи, спи́м, спи́ть; сп-я-ч-и́. Inne formy regularnie od tematu спа: спа-в, спа́-в-ши, (з а)спа́-ний.

Czasownik бі́г-ти́ albo бі́ч-и́ odmienia się w formach utworzonych od tematu czasu teraźniejszego podług tejże odmiany: біж-у́, біж-и́-ш, біж-и́-ть, біжи-мо́, біжи-те́, біж-а́ть; біж-и́, біж-и́м, біж-и́ть; imiesł. teraźn. біж-у-ч-и́. Inne formy regularnie od tematu бі́г: бі́г-ла, -ло, -ли; бі́г-ши.

Odmiana ósma.

§. 196. Do odmiany ósmej należą czasowniki pochodne, jednotematowe, z tematem przez całą odmianę zakończonym na і́ (і) (w polsk. е́-е́ję), jako to:

а) білі́-ти — білі́-ю, малі́-ти, млі́-ти, тлі́-ти, сині́-ти, ясні́-ти, зелені́-ти, червоні́-ти, палені́-ти, марні́-ти;

- b) дуріти, старіти ся, хоріти;
 c) богатіти, жовтіти, товстіти, нїдіти;
 d) осторопіти, слабіти, сивіти, ржавіти, половіти, розговіти ся, уміти, розуміти, оніміти;
 e) дичіти, знемощіти.

Wzór odmiany klasy VIII-ej.

Temat: камені.

Formy jednolite:

Czas terażniejszy: Tryb rozkazujący:

Licz. poj. os.	I.	камені-ю,		I.
" " "	II.	камені-єш,	камені-й,	
" " "	III.	каменіє,	(нехай каменіє).	
Licz. mn. os.	I.	камені-ємо,	камені-ймо,	
" " "	II.	камені-єте,	камені-йте,	
" " "	III.	камені-ють,	(нехай каменіють).	
Imiesł. terażn. przymiotny:		камені-ючий,-а,-е.		
" " przysłówkowy:		камені-ючи.		

Bezokolicznik: камені-ти.

Imiesł. przeszł. posiłk.: камені-в,-ла,-ло,-ли.

Imiesł. przeszł. przymiotny: камені-вший,-а,-е.

" " przysłówkowy: камені-вши.

Imiesł. bierny: niema.

Formy złożone:

Tryb oznajmiający:

Czas przeszły: Я каменів, ти каменіла, ми каменіли itd.

Czas zaprzesły: Я каменів був, ти каменіла була itd.

Czas przyszły: Я буду каменіти, ти будеш каменіла,
 [онó каменіти-ме itd.]

Труб warunkowy:

Час teraźniejszy: Я каменів би, ти каменіла би itd.

Час przeszły: Я каменів би був, ти каменіла би була itd.

Dodatkowa odmiana czasowników na — м

[дам, їм, повім, (єсьм)].

§. 197. 1. Дам (pierwiastek: дад). Czas teraźn.: licz. poj. os. 1. дам, 2. дасі, 3. дасть; licz. mn. os. 1. дамó, 2. дасьтé, 3. дадуть. Inne formy tworzą się regularnie od pierwiastka да podług odmiany I-szej, wzoru 2-go: дай, даймо, дайте, да ти, дав, давший, давши, да ний. Imiesłowu czasu teraźniejszego o niema jako od czasownika dokonanego. Forma даючі належу до czasownika давати (ob. §. 182, 5).

2. Їм (pierwiastek: їд). Czas teraźniejszy: licz. poj. os. 1. їм, 2. їсі, 3. їсть; liczb mn. os. 1. їмó, 2. їсьтé, 3. їдять. Труб rozk.: їдж, їджмо, їджте. Imiesł. teraźn.: їдячий, -а, -е; їдячий. Bezokol.: їсти. Imiesłowy przeszłe: їв, -ла, -ло, -ли; ївший, -а, -е; ївши. Imiesł. bierny: їджений, -а, -е.

3. Повім (pierwiastek від). Czas teraźn.: licz. poj. os. 1. повім, 2. повісі і повіш, 3. повість; licz. mn. os. 1. повімó, 2. повісьтé, 3. повідять. Труб rozkaz.: повідж, повіджмо, повіджте. Imiesłowów teraźniejszych niema jako od czasownika dokonanego. — Bezokolicznik: повісти. Imiesłowy przeszłe: повів, повіла, -ло, -ли; повівший, -а, -е; повівши. Imiesł. bierny: повіджений, -а, -е.

4. (Єсьм, pierwiastek єс). Czas teraźn.: licz. poj. os. 1. я є (єсьм), 2. ти є albo єсі, 3. він є albo єсть; licz. mn. os. 1. ми є (єсьмó), ви є (єсьтé), оні є (суть).

Inne formy tworzą się od tematu буд albo бу. Tryb rozkaz.: будь, будьмо, будьте. Imiesłowy teraźniejsze: будучий, -а, -е; будучи. Bezokolicznik: бути. Imiesłowy przeszłe: був, була, булó, булі; бывший, -а, -е; бывши. Imiesł. bierny: (за)бутий, -а, -е. Starodawna forma aorystu: би. Czas przyszły: буду, будеш, буде, будемо, будете, будуть. Tryb warunkowy: я був би ти була би itd.

Rodzaje czynności czasowników według pojedynczych klas.

§. 198. Czasowniki klasy I-szej (oprócz: буд-у, да-ти — дам, ім-у — яти, ляж-у, сяд-у, ста-ти — стану) wyrażają czynności niedokonane, lecz w połączeniu z przybranką stają się dokonane, pr.: при-несу, за-несу, від-несу, під-несу, над-несу, об-несу, вз-несу, в-несу, ві-несу, на-несу, з-несу itd.

§. 199. Czasowniki klasy II-giej są albo dorażne albo wyrażają czynność poczynającą się. Jedne i drugie wyrażają czynność chwilową: poczynające wyrażają tę czynność w samej chwili jej rozproszenia, pr.: мовкну, нікну, гасну, сліпну, глухну; dorażne zaś wypowiadają tę czynność jako od razu ukończoną, pr.: пукну, кіну, гляну, свисну, двігну.

Czasowniki, wyrażające czynność poczynającą się, są zawsze niedokonane; dorażne są zawsze dokonane. U czasowników dorażnych więc czas teraźniejszy jest tylko co do formy teraźniejszym, a co do znaczenia przyszłym.

§. 200. Czasowniki klasy III., IV. i V-ej z bezokolicznikiem na а-ти, ува-ти, пр. писати,

ділати, купувати, перечітувати, wyrażają same czynności niedokonane; lecz w połączeniu z przybranką stają się dokonanymi, np.: на-пи-сати, з-ділати, по-перечітувати.

Wyjątek od tego stanowią w klasie IV. i V-ej czasowniki częstotliwe, nazwane tak dlatego, ponieważ wyrażają czynność często powtarzaną, np.: бувати, лігати, сідати, чувати, вертати, лишати, бігати, мовляти, пускати, купувати itd. Te czasowniki częstotliwe pozostają niedokonanymi, choćby były połączone z jaką przybranką, np.: пере-буваю, на-лігаю, за-сідая, за-чуваю, по-вертаю, за-лишаю, пере-бігаю, за-мовляю, за-пускаю, пере-куповую. Ich czas terażniejszy nie ma też nigdy znaczenia przyszłości.

§. 201. Czasowniki klasy VI-ej mają po największej części znaczenie przechodnie i są przeważnie niedokonane, np.: хвалити, варити, платити, учити, кріпити; lecz w połączeniu z przybranką stają się dokonanymi, np.: по-хвалити, з-варити, за-платити, на-учити, по-кріпити.

Wyjątek od tego stanowią tylko następujące czasowniki częstotliwe: водити, возити, їздити, лазити, носити і ходити. One, choćby były połączone z jaką przybranką, pozostają niedokonanymi, np.: при-водити, на-возити itd.

§. 202. Czasownikom klasy VI-tej, jako przechodnim, są przeciwstawione czasowniki klasy VII-ej (терпити, летити) і klasy VIII-ej (біліти, слабити), jako wyrażające czynności nijakie. Porównaj: повісити а висіти; біліти а біліти.

Tak czasowniki klasy VII. jak VIII. wyrażają zawsze czynności niedokonane; lecz w połączeniu z przybranką stają się dokonanymi, np.: по-тер-піти, по-ле-тіти, по-бі-літи, по-сї-віти itd.

Czasowniki klasy VIII-ej pochodzą tylko od rzeczowników i przymiotników.

Część trzecia.

Części mowy nieodmienne czyli partykuły.

§. 203. Częściami mowy nieodmiennemi są: przysłówki, spójniki, przyimki i wykrzykniki, ponieważ nie odmieniają się ani przez przypadki i liczby, ani przez czasy i osoby, ani przez rodzaje i tryby itd.

I. Przysłówek (прислівник).

§. 204. Przysłówkami nazywamy partykuły, które służą do bliższego określenia czasowników i przymiotników, a to pod względem czasu, miejsca, sposobu, stopnia itd., np.: я написав вчѣра. Брат читаетъ оттамъ. Сестра учитъ ся добре. Діти бувають дуже вдячні своїмъ родичамъ.

Ażeby poznać bliżej istotę przysłówków, trzeba przypatrzeć się ich: 1) pochodzeniu, 2) znaczeniu.

1. Pochodzenie przysłówków.

§. 205. Przysłówki w języku ruskim są pierwotne albo pochodne.

Do liczby pierwotnych należą przedewszystkiem utworzone zapomocą przyrostków ди, да, де, ак, ли, ль, ля, м, np.: кудѣ, кудѣ, тудѣ, ту-

да́, сюди́, всю́ди, тогди́, тоді́, йногди, йно-
ді́, оногди́, за́всігди, где, де, нігд́е, інде,
осьде, онде... — так, сяк, инáк і инáкше,
— ко́ли, ніколи, йнколи (czasem), — до́кіль,
до́сіль, відкі́ль, відкі́ля, відсе́ль, відсе́ля,
відті́ль, відті́ля, — там, сям.

Dalej należą tutaj: двічи, трічи, ужé і вже,
ещé і ще, лёдво, тепёр, на́віть, нині́, лі́
(пр.: лі́-теплий=ledwie ciepły,) ту, до́ти, по́ти,
відти, до́си, відси, до́ки, звідки, чі́, не, ні́,
а́ні itd.

§. 206. Do liczby pochodnych należą te przy-
słówki, które pochodzą A) od poszczególnych przy-
padków imion bez przyimka, albo B) od poszczegól-
nych przypadków imion z przyimkami, albo C) od po-
szczególnych form czasownika.

§. 207. A). Przysłówki, pochodzące od poszcze-
gólnych przypadków imion **bez** przyimka, są nastę-
pujące :

a) Liczba pojedyncza.

Od przyr. I-go: гарáзд (dobrze), сїла? (ile?)
як слїд (jak się należy), страх (bardzo), шкода́,
раз ....

Od przyr. II-go: вч́ера, сторчакá.

Od przyr. III-go: долів (na dół), домів (do
domu).

Od przyr. IV-go: дрі́бку, мить (natych-
miast), ниць (twarzą do ziemi), сї́лу, лишé,
лиш́ень і лиш (tylko), либóнь ... i wszystkie
utworzone od przymiotników i liczebników na o i
kilka na e, jako to: богáто, дурно́, живо́, звіс-
но, квáпно, хорóшо, хутко́, ці́ло, швї́д-
ко, скóро, óстро, пі́шо, дармо́, далéко, о-
собли́во, да́вно, пéвно, одна́ково, дво́яко,

по о́динок, по дві́йно, двокра́тно, кі́лька-
кра́тно, до́бре, зле.

Od przym. VI-go: бо́сакóм, бі́гóм і бі́г-
це́м, годóм-перегóдом (powoli), ду́хом,
живце́м, жу́жмом (w zamieszaniu), миттю
(natychmiast), ни́шком (po cichu), пі́шкóм (pie-
szo), слі́до́ю (w ślad), те́льмом (spiesznie), та́й-
ком, тихце́м, т́йшком, хильце́м itd.; — ві́к-
ві́ком (wiecznie), коне́ць-кіньце́м (zresztą)..

Od przym. VII-go: горі́ (w górze), до́лі (na
dole), го́ді (niemożliwa).

b) Liczba mnoga.

Od przym. VI-go: ве́льми (bardzo), ве́рхі,
кра́дьки, мо́вчки, пі́шки; tutaj należą także za-
kończone на — ма: бі́гма́, дарма́, кра́дькома́,
лягма́ (leżąc), сидьма́, тайкома́ itd.

§. 208. B) Przysłówki, pochodzące od poszcze-
gólnych przypadków imion z przyimkami, są nastę-
pujące:

a) Liczba pojedyncza.

Przym. II. бе́зділа (daremnie), бе́зпере-
ста́нку, дово́лі (dosyć), догорі́, додо́лу,
ді́дня, досхо́чу (dosyć), донехочу́, дона-
ща́дку (całkowicie); зблі́зька, зда́вна, здав-
ні́х-да́вен, здале́ка, зма́лу, змоло́ду, зне-
че́вя (niespodzianie), зно́ву і знов, спо́кону,
сперво́віку, спере́ду, спра́вді, зро́дувіку,
зні́шка (cicho), сті́ха, сно́чи (wczoraj wieczór),
поза́сночи; за́втра, за́видна, за́молоду itd.

Przym. III. поблі́зу, побога́ту, пода́-
леку, по до́брому, по́легку і по́легки,
пوما́лу і помале́ньку, попе́реду, по-

прóсту, по́рану і поране́ньку, поті́ху і потихо́ньку itd.

Przyp. IV. вво́лю (dosyć), вгору́, день-вде́нь, вкруг, влад, вми́ть (natychmiast), впе́ред, впопе́рек, раз - ура́з; — зазда-легі́дь (za czasu); — навга́д, наздогін, навманя́ (na chybił trafił), навпе́ред, напра-вце́ць (na prawo), навпряме́ць (prosto), на-впросто́ць, навспра́жне (na serio), на́рік, набезрі́к (na przyszły rok), навря́д (ledwie), насі́лу (przemocą), назу́стріч, навті́кача́, на́тще, навхре́ст і хрест - навхре́ст, за́ким (nim) itd.

Przyp. VII. вбі́гці, впо́вні, вра́нці; набо́рзі, навздогінці́, наразі́, нашвидку́; по́низу, по́ночи itd.

b) Liczba mnoga.

Przyp. IV. вочиві́дьки і вочиві́-дячки, вряди - го́ди (rzadko), втя́мки; — завбі́льшкі́, завви́шкі́, завгли́бшкі́, за-гру́бшкі́, задовжкі́, заавто́шкі́, завширшкі́ (wszerz), за́любки (chętnie); — навкругі́ (naokoło), навманя́ навмані́ і навманці́, направці́, навпе́рейми, напопе́реки, на-прісі́дки, навсі́дячки, навсто́ячки; — одáлеки; — по́хапки, по́темки itd.

§. 209. C) Przysłówki, pochodzące od poszczegól-
 nych form czasowników, są następujące: ба́чиш
 виді́ш (oczywiście), ба́чить ся (prawdopodobnie),
 значі́ть (mianowicie), мо́же, му́сїть (bez wą-
 pienia), сли́вэ (prawie), мабу́ть (zdaje się), бо-
 да́й, бу́дьто, віда́й, відь, віда́в, знай,
 (prawdopodobnie, mianowicie), мов (niby), на́-
 ді́йсь (może); п е р е г о д я́, з г о д я́ (po jakimś czasie).

2. Znaczenie przysłówków.

§. 210. Przysłówki określają czynność lub przymiot osób lub rzeczy pod względem miejsca, czasu, sposobu, stopnia, miary itd., albo też służą do wyrażenia, czy wypowiedamy myśl naszą w formie pytania, czy przeczenia lub też twierdzenia.

Z tego powodu podzielić można przysłówki z jednej strony na czasowe, miejscowe, sposobowe, stopień i miarę wyrażające; z drugiej strony na pytające, przeczące, twierdzące.

§. 211. Pytające przysłówki (питанні) są następujące: чи? хибáж? невжéж? як? де? коли? як чáсто? як мнóго? як дýже? кільки? кільки рáзи? відки? кудí? відколи? чомý? длячóго? пóщо? нáщо? itd.

Na te pytania odpowiadamy przecząco albo twierdząco.

§. 212. Przeczące przysłówki (заперечáючі) mamy następujące: не, нї, протівно, ніколи, нігдé, знївідки, анїрáз, анїтрóхи, навідворіть, нетáк, нетý, нетáм itd.

Przeczące przysłówki ruskie, jak i polskie, nie mają tej właściwości, co w niemieckim języku, żeby się wzajemnie znosiły, jeżeli ich jest kilka użytych w tem samym zdaniu. Owszem można ich użyć obok siebie, ile kto chce, a myśl zawsze pozostaje przecząca, pr.: Ніколи я ещé нічó такóго нїгдé ані не вїдїв, ані не чув.

§. 213. Twierdzące przysłówki (тверд́ячі) z rowątpieniem: мóже, мабу́ть, правдоподібно, відáй..

Przysłówki twierdzące na pewne albo dające ogólną odpowiedź: так, очивідно,

безсумніву, дійсно, авжеж, справді, абияк, самаріч, неінакше.

Albo też odpowiadamy na zapytanie szczególowo, a to:

§. 214. Przez przysłówki miejscowe (місця) на pytanie: gdzie? dokąd? skąd? którędy?...: ту, там, отгүт, оттám, онтám, там і сям, всюди, звідси, звідти, звідтам, звідусюди і зусюда, йнде, сюді, туді, онтуди, тамтуді, близько, далеко, осторонь, назустріч itd.

Tym zaś odpowiadają względne (відносні): где albo де, звідки, доки, куді, кудюю...

і nieoznaczone (неозначені): десь, дебудь, денёде, де тільки, звідкись, звідкинебудь itd.

§. 215. Przysłówki czasowe (часу) на pytanie: kiedy? od kiedy? jak długo?...: тоді, тогді, тепер, нині, сьогодні, вчєра, завтра, усє, завсє, завсїгди, вже, саме (właśnie), вже, ещє, давнó, потóму, потім, до́ти, до́си, відти, відси, гнєт, бувало, до́сьвіта, скоросвіт, ено́чи itd.

Tu należą względne: коли, відколи, до́ки; — і nieoznaczone: ко́лись, ко́либудь, ко́линебудь itd.

§. 216. Przysłówki sposobowe (спóсoбу) на pytanie: jak się coś dzieje? — jak coś jest? —: так (пр.: так читáє; так пильний), сяк, неабияк, інакше, неінакше, я́кось, якбудь, якнебудь, одна́ково, рівно, подібно, байдуже, протівно, навпакі (wsprak), гаразд, до́бре, зле, погáно, навгáд, мимоходом,

мимохіть, навмісне, навпростець, нарком (umyślnie), насілу, чвалом itd.

§. 217. Przysłówki na oznaczenie stopnia i miary (степеня і міри) на pytanie: jak bardzo? ile? jak wiele?: дуже, вельми, мало, більше, радше, менше, надзвичайно, особліво, надвсьоб, надто, трóхи, богáто, мно́го, чимáло, майже, праві, сливѣ, лѣдво, чáсто, рідко, аж, кóнче, принайменше, згóдом (jakiś czas później); раз, двічи (dwa razy), трічи (trzy razy), стокрãть itd.

Stopniowanie przysłówków.

§. 218. Przysłówki z przymiotników powstałe, a zakończone na o albo na e, stopniują się w takim samym znaczeniu, co przymiotniki. Ich stopień wyższy (drugi) tworzy się tak samo, jak odpowiednich przymiotników (ob. §. 130—133), i kończy się na e. Za dodaniem stopniowi wyższemu z przodu jeszcze przybranki най, powstaje stopień najwyższy (trzeci), np.: богáто, богáтше, найбогáтше; скóро, скóрше, найскóрше; гáрно, гáрнійше, найгáрнійше; мно́го, більше, найбільше; мáло, менше, найменше; дóбре, лїпше і лóчше, найлїпше, найлучше; зле, гїрше, найгїрше; дóже, дóжше, найдужше; глубóко, глубше, найглубше; далéко, дальше, найдальше; висóко, висше, найвисше, нїзко, нїзше, найнизше; лéгко, лéкше, найлекше; мýгко, мýкше, наймякше; крїпко, крїпше, найкрїпше itd.

II. Spójnik (zлучник).

§. 219. Spójnikami nazywamy partykuły, za pomocą których sprajamy z sobą dwa wyrazy albo dwa zdania, np.: Зимá есть смутна́ і біла. Не́бо і земля́ проминуть, а слова́ мої не проминуть.

§. 220. Najważniejsze spójniki w języku ruskim są następujące:

а, а́бо, а́дже, а́ле, бо, же (ж) [kładzie się po wyrazie], і (й), не тільки — а́ле такóж, нї, одна́к, одна́кож, поча́сти — поча́сти, пре́цїнь, раз — раз, та, та́й, та́же, та́кї, та́ко́ж, то, чи; абі́, аж, бу́цім, до́ки, до́кіль, за́ким, за́мість щоби́, коби́, коли́; мов, немóв, на́че, ненáче, нїби, наколи́, нїж, а́нїж, чим, нїм, оскільки, наскільки, по́ки, по́кіль, позая́к (ponieważ), скóро, сли, еслї́, тільки що, хоть, хотя́й, хоч, чим — тим, що, щоби́, щоб, як, як — так, і—і, нї — нї, а́нї — а́нї, а́бо — а́бо, чи — чи, бу́дьто — бу́дьто itd.

§. 221. Jak widzimy z tego wykazu, są niektóre spójniki zarazem i przysłówkami, (np.: скóро, коли́, до́ки, по́ки itd.), albo niekiedy i zaimkami (np.: то, чим, тим).

§. 222. Dalej widzimy, że obok pojedynczych spójników są podwójne, t. j. dwa razy powtarzające się, np.: а́нї до́ Бога, а́нї до́ людїй а́бо вмере, а́бо бу́де жи́ти.

§. 223. Spójniki mają rozmaite znaczenia:

a) łączą zdania: і, та, та́й ...

b) rozdzielają zdania: а́бо—а́бо, а́нї—а́нї ...

c) przeciwstawiają jedno zdanie drugiemu: а ле, но, одна́к, прѣцїнь ...

d) wyrażają przyczynę: бо, поза́як, а що, тому́ що ...

e) wyrażają skutek: що, що аж, аж ...

f) wyrażają porównanie: як, нїж ...

g) wyrażają czas: коли́, по́ки, ...

h) wyrażają zamiar: що бї́, що б, абї́ ...

i) wyrażają warunek: еслї́, еслї́, наколі́ ...

j) wyrażają przypuszczenie: хоть, хотя́й ...

III. Przyimek (приіменник).

§. 224. Przyimkami nazywamy partykuły, które, stojąc przy imieniu, wyrażają stosunek tego imienia do innych osób lub rzeczy, np.: Свїчка стоїть на столї. При столї сидїть ученик, держїть книжку в руцї і пїльно з неї учїть ся.

§. 225. Najważniejsze przyimki w języku ruskim są następujące: без, біля́ (koło), близь, в, у, від, для́, до, з, із, зо, зі, за, за́для, за́через, зме́жи, знад, і́зза, зза, к, ік, кризь, ме́жи, між, мї́мо, на, над, на́до, на́ді, на-прóтив, о, об, під, підо, підї, пі́сля, по, по́за, помéжи, по́між, помї́мо, по́над, по́під, по́при, по́уз, при, про, прóміж, прóти, прóтив, ра́ди (dla), зпід, зпомéжи, зпо́між, зпо́над, зпо́під, су́против, су́проти, че́рез . . .

верх, довкругї́, за́мість, здóвж, ко́ло, коне́ць, край, крім, крóмі, круг, кругóм, наза́д, недалéко, нї́зше, око́ло, óкрім, óпрїч, пéред, підчас, по́біч, п верх, повї́сше, по́зад, поздóвж, понї́з

ше, поперед, поруч, посеред, право
просто, серед, зперед...

Pierwsza część tych przyimków (od без aż do
через) są to wyrazy, które mają tylko przyimko-
we znaczenie; drugą część stanowią właściwie tylko
zapożyczone wyrazy. Są to częścią rzeczowniki (np.:
коло), częścią przymiotniki rzeczownie użyte (np.:
здóвж, нїзше), częścią nakoniec przysłówki (np.:
просто).

§. 226. Przyimki ruskie kładą się zawsze przed
imieniem. Ponieważ zaś każde imię z konieczności
położone jest zawsze w jakimś przypadku, przeto przy-
imek poprzedza zawsze jakiś przypadek, czyli łączy
się z tym lub owym przypadkiem.

Przed przypadkiem I-szym i V-tym nie znajdujemy
nigdy żadnych przyimków; znajdujemy je tylko przed przyp
II-gim, III-cim, IV-tym, VI-tym i VII-ym.

Pomiędzy przyimkami łączą się niektóre zawsze z je-
dnym tylko przypadkiem; inne znów mogą się łączyć
z dwoma lub nawet z trzema przypadkami, np.: IV-tym i
VI-tym; II-gim, IV-tym i VI-tym i t. d.

Przyimki łącznie się z jednym tylko przy-
padkiem.

§. 227. Przyimki łącznie się tylko z przy-
padkiem II-gim są następujące:

без, близь, біля, побіч, верх, навні
(na zewnątrz), ви́сше, від, зглядом, далéко,
здóвж, для, до, позад, із, з, (зо, зі), ко́ло,
конéць, край, нахрéст, крім, круг, місто,
нізше, навпакі́, послі́, прóсто, пря́-
мо, о́пріч, попере́к, ра́ди, поруч, се́ред,
пóтай, у.

§. 228. Z przypadkiem III-cim jedynie
łączą się д, ід, к, ік.

§ 229. Z przypadku IVtym jedynie łączy się: кризь, скризь, про, чéрез.

§. 230. Z przypadku VIIym jedynie łączy się: при.

Przyimki łącznie się z dwoma przypadkami.

§. 231. Z przypadkiem II-gim lub też III-cim łączy się: прóтив, на прóтив, на супротив.

§. 232. Z przypadkiem II-gim lub IV-tym łączy się: мýмо.

§. 233. Z przypadkiem IV-tym lub VI-tym łączy się: над, під, пéред, пóза.

§. 234. Z przypadkiem IV-tym i VII-ym łączy się: в, на, о, о б, пóпри.

Przyimki в i y—to są dwa różne przyimki, lecz często jeden zastępuje się drugim, (ob. §. 39.).

Przyimki łącznie się z trzema przypadkami.

§. 235. Z przypadkiem II-gim, IV-tym lub VI-tym łączy się: з, за, мéжи.

§. 236. Z przypadkiem III-cim, IV-tym lub VII-ym łączy się: по.

§. 237. Co się tyczy przyimków złożonych z innymi przyimkami, to wiedzieć należy, że one się łączy z tym przypadkiem, z którym się łączy drugi przyimek, np.: над землею i пóнад землею; під гору i пóпід гору.

Ale пóза łączy się tylko z przypadkiem IV-tym i VI-tym, a пóпри łączy się oprócz przypadku VII-go, także z przypadkiem IV-tym (ob. wyżej).

Wszystkie zaś złożone z przyimkiem з łączy się jedynie z przypadkiem II-gim, np.: знад, з мéжи,

зза, зпéред, зпід, зпоміж, зпóнад, зпóпід,
зпóза itd.

IV. Wykrzyknik (óклик.)

§. 238. Wykrzyknikami nazywamy partykuły, które same przez się nie wypowiadają myśli, tylko służą do krótkiego wyrażenia uczucia, jako to: żalu, smutku, bólu, przestachu, gniewu, radości, zdziwienia itd., пр.: Ох! мені лихо!
Гей, гей! мїлий Бóже!

W języku ruskim mamy następujące wykrzykniki: а, ах, гей, гóя, ой, ей, гей, ай, гай, ех, ох; ойдóле, лéле, лéлечко, гóре, ба, алé, го-гó, га, гий-гій, ов, оввá, бiгмé, прóбі, далéбі, їй Бóгу, ет, іт, сїлькісь (niech tam będzie), тфу, пек, цур, бодáй, ке, ну, анú, ну-ж, нú-ко, нú-мо, нú-те, геть, гéтьте, цить, цїтьте, айда, гов, аг, ось. Niektóre wykrzykniki służą do wyrażenia dźwięków przyrody, пр.: бовть, шубóвсть, бряз, гец, гульк itd.

Część czwarta.

Składnia.

I. Zdanie pojedyncze.

§. 239. Myśl, wypowiedziana słowami, zowie się zdanie (реченє), np.: ученик піше; сестра шїє; отець іде; мати варить.

Nauka o zdaniach nazywa się składnią (складня.)

§. 240. W każdym zdaniu znajduje się podmiot (підмет) i orzeczenie (присудок).

Podmiotem zdania nazywa się wyraz, oznaczający osobę lub rzecz, o której myślimy i myśl naszą wypowiadamy. W zdaniu np. дерево цвіте podmiotem jest дерево.

O podmiot pytamy się słowami kto? co? (хто? що?)

Orzeczeniem zdania nazywa się wyraz oznaczający, co podmiot czyni, czem podmiot jest, jakim jest podmiot, co się z podmiotem dzieje. W zdaniach np.: рільник оре; сусід єсть добрий; соловії єсть птіця; камінь лежить orzeczeniami są: оре, добрий, птіця, лежить.

§. 241. Podmiotem w zdaniu bywa:

1. rzeczownik, zaimek, liczebnik, przymiotnik, i imiesłów, wogóle jakieś imię, pr.: Пан розка́зує. Ми ещаслѣви. О́дн щадѣть, дру́гий тратить. Убо́гий же́брає. Уме́рші мовча́ть;

2. czasownik, mianowicie w wyrazie bezokolicznym, pr.: Хвалѣти (є) приѣмно. Кара́ти тяжко;

3. którakolwiek nieodmienna część mowy, pr.: Хоро́шо єсть прислѣвник. З єсть приіменник;

4. całe zdanie, pr.: „Чуже́ не гріє“ єсть приповідка.

§. 242. Orzeczeniem w zdaniu bywa:

1. czasownik, pr.: Брат пі́ше. Селяні́н оре́;

2. rzeczownik, przymiotnik, zaimek, liczebnik, imiesłów, wogóle jakieś imię, pr.: Іва́сь єсть дити́на. Чолові́к єсть сме́ртний. Кни́жка єсть мо́я. Бог єсть о́дн. Бог єсть всемогучи́й.

Jeżeli orzeczeniem jest imię, natenczas łączy się to imię z podmiotem zapomocą czasownika бѹти w jakimkolwiek czasie i trybie; czasownik ten nazywa się też w zdaniu w tym razie łącznikiem (злѹчка), pr.: Шевче́нко був поѣт. Цѹко́р єсть солѣдкий. Брат бу́де жо́внїром.

§. 243. Gdy łącznik ma być użyty w czasie teraźniejszym, to zwyczajnie opuszcza się go, pr.: Бог милосе́рний. Капелю́х мій. Ха́та ва́ша.

Jeżeli na czasowniku „бути“ spoczywa nacisk i dla zrozumienia jest on koniecznie potrzebny, to nie opuszczamy go, np.: Бог єсть (= istnieje).

§. 244. Jeżeli podmiotem zdania jest zaimek osobisty я, ти, ми, ви, він, она́, онó, они́, opuszczamy go zwykle, jeżeli z czasownika w zdaniu łatwo domyślić się można, kto jest podmiotem, czy osoba pierwsza, druga, czy trzecia, czy w liczbie pojedynczej, czy mnogiej, np.: зна́ю; пі́неш; сті́й; хо́димо; купу́ють; сказа́в — зроби́в.

Atoli zaimek osobisty jako podmiot w zdaniu musi być wyraźnie wymieniony, jeśli chcemy dobitnie, z naciskiem powiedzieć, że właśnie o tej osobie, a nie o kim innym jest mowa, np.: Я учу́ся, а ти пусту́єш. Не він, а́ле ти то́му ви́нен.

§. 245. Tak podmiot jak orzeczenie można opuścić, zwłaszcza w odpowiedziach na pytania, jeśli ich łatwo można się domyślić, np.: Чи був твій брат в шко́лі? — Був (rozumie się: брат). Чи то брат ішо́в з тобою́? — Брат (rozumie się: ішо́в).

Czasem opuszczamy i podmiot i orzeczenie, np.: Чи го́диш ся на то? — Ні. Чи твій брат до́бре свій дім прода́в? — Зле.

Wyrazy: „Ні“, „Зле“ są całemi zdaniem, chociaż obok nich niema ani podmiotu (я, брат), ani orzeczenia (го́джу ся, прода́в). Podmiot i orzeczenie opuściliśmy w obu razach, gdyż domyślić się ich możemy z treści poprzedniego zdania.

Takie zdanie, w którem jakąś część zdania opuszczono, zowie się eliptycznem (пропускове́). Prócz odpowiedzi na pytanie, używamy zdań eliptycz-

nych często także w przysłowiach, np.: По нїтці до клубка (rozumie się: дійдемо).

§. 246. Takie zdania, które nic więcej w sobie nie zawierają, jak tylko sam podmiot i orzeczenie (z łącznikiem, gdzie go potrzeba), nazywamy zdaniami prostymi (реченя прости), np.: Дитина спить. Ліси зеленіють. Дерево росте. Сонце світить. Мідь єсть солідкий. Бог (єсть) справедливий. Шевченко був поет. Брат буде жовніром. Дунай єсть ріка.

§. 247. Zwyczajnie jednak mieści w sobie zdanie coś więcej, prócz tych koniecznych składników. Częstokroć bowiem trzeba tak podmiot jak i orzeczenie, albo i jedno i drugie objaśnić jakimś dodatkkiem czyli określeniem i przez to nadać zdaniu więcej treści, rozmiaru i mocy, słowem rozwinąć je i rozszerzyć, np.: Zdanie proste „Дунай єсть ріка“ można dla większej dobitności rozwinąć w ten sposób: Синий Дунай єсть найбільша ріка полуденної Європи, сполучуюча єї середину з побережем Чорного моря.

Takie zaś zdanie, w którym podmiot albo orzeczenie albo oboje razem posiadają bliżej objaśniające je dodatki, nazywa się zdaniem rozwiniętem (розширене.)

Zdanie więc rozwija się czyli rozszerza za pomocą rozmaitych dodatków czyli określeń. Każde zaś takie określenie, dołączone czy to do podmiotu czy do orzeczenia czy do innego określenia, ma w gramatyce osobną nazwę.

A) Określenia rzeczownika.

§. 248. 1. Przymiotnik, zaimek, liczebnik i imiesłów, służący do bliższego określenia rzeczownika na

pytanie jaki? który? czyj? ile? — nazywa się przydawką (прідаток прикметниковий), np. w zdaniach: Пильний ученик піше. Моя мати приїхала. Чотіри коні пасуться. Кипяча вода парить — przydawkami są wyrazy: пильний, моя, чотіри, кипяча.

§. 249. 2. Rzeczownik w II-gim przypadku, określający bliżej jakiś inny rzeczownik na pytanie czyj? czyja? czyje? — nazywa się dopełniaczem (доповнене), np. w zdaniu: Фалі моря гучать — dopełnieniem jest wyraz: моря.

Inne przykłady: Мешканці міста виїжджають. Любів родичів есть велика. Твори Міцкевича гарні. Заслуги Шашкевича вічні.

§. 250. 3. Rzeczownik, służący do bliższego określenia drugiego rzeczownika i zgadzający się z nim w przypadku, nazywa się jego dorowiedzeniem (прікладка), np. w zdaniu: Князь Константин Острожский видав руску біблію — wyraz князь jest dorowiedzeniem do Константин Острожский.

Inne przykłady: Князь Йосиф був героєм. Король Данило Галицкий хоробро боролся з Татарами. Король Станислав Август був нещасливий. Люби учителів, добродіїв твоїх.

§. 251. 4. Rzeczownik połączony z przyimkiem, służący do bliższego określenia innego rzeczownika, nazywa się określeniem przyimkowym (прідаток приимениковий), np. w zdaniu: Лист від родичів радує мене — wy-

razu від родичів są określeniem przyimkowem.

Inne przykłady: Гра в шахи єсть труднѧ. Свѧтї на образкѹ мѧють яснїсть наоколо головї. Козакї за порѳгами днїпровїми звѧли ся Запорѳжцями. Книжка до чїтаня єсть правдївим прїятелем.

B. Określenia czasownika i przymiotnika.

§. 252. Rzeczownik, wyrażający imię osoby lub rzeczy, na którą przechodzi czynność czasownika, nazywa się w zdaniu przedmiotem (предмет), пр.: Бог сотворїв свѧт. W tem zdaniu „свѧт“ jest przedmiotem czasownika „сотворїв“.

Przedmiot kładzie się w przypadku a) czwartym, b) drugim, c) trzecim i d) szóstym.

a) W przypadku IV-tym kładzie się przedmiot po czasownikach przechodnich, na pytanie кого? со?, пр.: Дїти любѧть рѳдичїв. Любѳв рѳдить згѳду. Крѳпля вижолѳблює скѧли. Чѧмностию зїскуємо прїятелїв. В блїжнїм вїдимѳ брѧта.

b) W przypadku II-gim kładzie się przedmiot: a) po czasownikach przechodnich zaprzeczonych; b) po takich czasownikach, które wyrażają czynność przechodzącą na przedmiot częściowo tylko; c) po czasownikach, wyrażających brak i niedostatek lub uniknienie czego, jak пр.: не любїтц, причинїти, завдѧти, бѧжѧти, покѳшати, стерегтї ся, дожидѧти, чїпѧти ся, пр.:

Лихїй ученик не любить вїтцѧ ѧнї мѧтери. Марнотрѧтник не найде щѧстя.

Причинї, Бѳже, нѳчи. Надїѧ сѧрцю жалѳ завдѧѳ...

Забажав печеного лѣду. Покушай сеї страви. Стережи ся ворогів.

Люди дожидають великого свята. Репях чіпає ся кожуха.

So innego znaczy: принесі хліб (cały), а принесі хліба (trochę).

с) W przypadku III-cim kładzie się przedmiot po czasownikach takich, jak: да́ти, помага́ти, за́видіти, моли́ти ся itd., на pytanie кому? czemu?, пр.: Бог дає людям здоро́вля. Вдові убо́гій поможіте! Не за́видуй бога́тому. Мо́літе-сь пра́вді на землі.

Jeżeli w tem samem zdaniu, пр.: Петру́сь дав я́блоко сестрі, przechodzi czynność czasownika na przedmiot w IV-tym i III-cim przypadku, to wtedy przedmiot, położony w przypadku IV-tym, nazywa się przedmiotem bliższym (я́блоко), а przedmiot, położony w przypadku III-cim, nazywa się przedmiotem dalszym (сестрі).

Przedmiot bliższy przy zaprzeczonych czasownikach kładzie się zawsze w przypadku II-gim, пр.: Петру́сь не дав я́блока сестрі.

d) W przypadku VI-tym kładzie się przedmiot po czasownikach takich, jak: володі́ти, за́вїдувати, ті́шити ся itd., на pytanie kim? czem?, пр.: Король володіє держа́вою. Прекра́сний Йо́сиф за́вїдував сна́ми. Ро́дичі ті́шать ся дітьмі.

§. 253. Przedmiot miewają przy sobie nie tylko czasowniki, ale także i przymiotniki niektóre, jako to:

а) по́вний, жа́дний, сі́тний, гідний, досто́йний, ва́рт, сві́домий, по́вннен,

потрібни й...; wogóle przymiotniki nie mające same przez się zupełnego znaczenia, mają przy sobie przedmiot w przypadku II-gim, np.: Плинé човén воді повен. Чи я-ж достóїн такої чéсти? Чи варт она́ огня сьвятóго?

b) Przymiotniki zaś takie, jak: помічній, угóден, придáтний, рівний, подібний, слухня́ний, покíрний, шкíдливий, рад, вірний itd. wogóle przymiotniki, wymagające przy sobie dopełnienia na pytanie: кому? czemu?, mają przedmiot w przypadku III-cim, np.: Бліжній ближньому помічній. Я сему не винен. Маруся була́ всякому покíрна. Я й сама сво́й тузі не рада.

§. 254. Przysłówki i rzeczowniki w rozmaitych przypadkach, z przyimkami lub bez przyimka, służące do bliższego określenia czasowników i przymiotników co do czasu, miejsca, stopnia, przyczyny, sposobu, materji, celu, towarzysztwa itd., nazywają się określeniami przysłówkowemi (прідатки прислівниківóви), np.:

co do czasu: Ів́ан Собéський побíв Турків рóку 1683;

co do miejsca: Ів́ан Собéський побíв Турків під Віднем;

co do stopnia: Вежа́ цéркиви сьв. Успéнія у Львóві ест́ дуже висóка;

co do przyczyny: Голова́ від кло́поту тріщíть;

co do sposobu: До Амéрки діста́ємо ся кораблями́;

co do materji: Ді́м вíставлений з дéрева;

co do celu: На прощѣ у Кнѣв пішла Ганна;

co do związku, współdziałania: Побратав ся сокіл з сизокрилим орлом.

Określeniami przysłówkowemi odpowiadamy na pytania: kiedy? gdzie? w jakim stopniu? w jaki sposób? z jakiego powodu? z czego? w jakim celu? z kim, czem?

§. 255. Przypatrzwszy się zdaniu: Сїний Дунай єсть найбільша ріка полуденної Европи, сполучуюча єї середїну з побережем Чорного моря — widzimy, co następuje:

Zdanie to jest, jak już wiemy, zdaniem rozwiętem, ponieważ oprócz podmiotu (Дунай) i orzeczenia (ріка), połączonego z podmiotem zapomocą łącznika (єсть), są jeszcze inne określenia, a mianowicie:

Сїний jest przydawką do „Дунай“ na pytanie jaki?

найбільша jest przydawką do „ріка“ na pytanie jaka?

Европи jest dopełniaczem do „ріка“ na pytanie czyja?

полуденної jest przydawką do „Европи“ na pytanie jakiej?

сполучуюча jest drugą przydawką do „ріка“ na pytanie: jaka?

середїну jest przedmiotem do „сполучуюча“ na pytanie kogo? co?

єї jest dopełniaczem do „середїну“ na pytanie: czyją?

з побере́жем jest określeniem przysłówkowem towarzystwa do „сполучуюча“ na pytanie: z czym?

моря́ jest dopełniaczem do „побере́жем“ na pytanie: czyjem?

Чорного́ jest przydawką do „моря́“ na pytanie: jakiego?

Z rozbioru tego widzimy, że nie tylko podmiot i orzeczenie mają swoje określenia, lecz także każde z tych określeń może mieć znowu swoje określenia.

Dalej, zdanie powyższe jest zdaniem pojedynczym, gdyż ma tylko jeden podmiot i jedno orzeczenie i stoi samo dla siebie.

§. 256. Co do treści swej dzielą się zdania na:

1. Twierdzące, pr.: Бог сотворив світ. Уголь і залізо се найпожиточніші мінерали.

2. Przeczające, pr.: Тата нема́ дома. Молодих літ конём не здогониш.

3. Pytajne, pr.: Що чувати в місті? Яку книжку читаєш?

4. Wyrażające rozkaz, pr.: Читай! Наперед не виривайся!

5. Wyrażające życzenie, pr.: Нехай тобі Бог помагає! Най жиє наш цїсар!

II. Składnia zgody (Згода слів в реченю).

§. 257. Przez składnię zgody rozumie się wykład zasad, podług których części zdania mniej ważne stosują się do ważniejszych, a to w rodzaju, liczbie, osobie i przypadku.

1. Podmiot.

§. 258. Podmiot kładzie się zawsze w przyp. I-szym i nie stosuje się sam w zdaniu do niczego; owszem inne części zdania, jak np. przydawka, należąca do podmiotu, i orzeczenie, stosują się do niego. Я мѣслю, ти мѣслиш. Трудящій чоловік єсть пожиточний суспільности. Бог карає чоловіка.

§. 259. Jeśli zdanie wyrażone w stronie czynnej (np. Бог карає чоловіка) zamienić chcemy na zdanie w stronie biernej, to kładziemy podmiot strony czynnej (Бог) w przypadku VI-tym **bez przyimka**, a biernik strony czynnej (чоловіка) w przypadku I-szym jako podmiot strony biernej, a więc:

Strona czynna: Бог карає чоловіка.

Strona bierna: Чоловік карає ся Богом.
Кніжка написана автором. Розпоряджене відане міністерством (nie через міністерство). Пильний ученик був похвалений учителем.

Zdania bez podmiotu.

§. 260. Podmiotu niema wyrażonego w takich zdaniach, w których orzeczeniem jest jakieś słowo nieosobowe, a więc gdzie orzeczeniem są:

a) Czasowniki nieosobowe takie, jak: блискає, греміть, мжить; дніє, вечеріє, яснїє, свитає, смеркає, мёрзне, здає ся і т. д.

b) Czasowniki nieosobowe: нема, немає, np.: Нема нікого дома. Нема сїм'ї, немає хати, немає брата, ні сестри, щоб не заплакані ходїли.

c) 3. os. liczby poj. czasu teraźniejszego, przeszłego lub przyszłego jakiegobądź czasownika w połączeniu z zaimkiem ся, np.: Пє ся вóду. Писáло ся задáчу. Бóде ся дóбре жýти.

Czasem czasownikowe formy na -ло są bez ся, np.: Одéжу і лиця́ їх занéсло курявою. Вйбило егó albo вйкинуло егó з пáмяти.

d) Imiesłowy bierne na -но albo -то, np.: Дóбóжих церкóв задзвóнено. Нас одна́ково окрýвджено. Похóджено та побрóджено воронíми кíньми. Ве́ї поля́ безкра́ї тру́пами укрито́.

e) Wyrazy: вй́дно, чýтно, np.: Ой не вй́дно егó дóму. Не чýтно й гóлосу.

W tych wszystkich zdaniach niewyrażony podmiot zawarty jest w słowie nieosobowem.

2. Orzeczenie.

§. 261. Orzeczenie w zdaniu jest, jak wiemy, albo czasownikowe albo imienne (jeżeli rzeczownik, przymiotnik, zaimek, liczebnik albo imiesłów jest orzeczeniem).

§. 262. Jeżeli orzeczenie jest czasownikowe, to zgadza się z swoim podmiotem w osobie i liczbie. Jeżeli zaś jest użyte w czasie przeszłym, w innym jakim czasie złożonym lub w trybie warunkowym, to zgadza się z podmiotem także i co do rodzaju, np.: Я чита́ю, ти пй́шеш, він гóвить; ми сьпівáємо, ви хóдите, онй сидя́ть; — б́рат мовча́в, сестра́ вишивáла, дитя́ лáзило, рóдичі при́ехали.

Jeżeli podmiotem są liczebniki oznaczone, — np.: пять, шість, дéсять, двáйцять, сто,

двісті, тисяч itd. lub nieoznaczone — np.:
много, мало, кілька, досить, трóхи itd.
wtenczas pierwsze orzeczenie wyraża się nieoso-
bowo tj. w 3. os. licz. poj. rodz. nijakiego, a dalsze
orzeczenia, jeśli są, wyrażają się osobowo, np.: Го-
стить у нас пять панів і щодень полюють.
Кілька товаришів приїхало до нас і забавили
ся нять днів. Тисяч козаків полягло в бїтві
з Татарамі, та дорого продали своє житє.

§. 263. Jeżeli orzeczeniem jest rzeczownik,
to zgadza się ze swoim podmiotem w liczbie;
w rodzaju tylko wtedy, jeżeli ten rzeczownik ma
osobną formę na rodzaj męski, osobną na żeński, np.:
Брат—учитель, сестра—учителька, отець
—приятель, матери—приятелька.

Przykłady: Груша є дерево овочеве, а
дуб дерево для будівлі. Мати єсть наша
найліпша приятелька. Ти єси мій брат;
— ти мені братом. Будьте мені батень-
ком рідним.

Co się tyczy przypadku, w którym położony
ma być rzeczownik jako orzeczenie, pamiętać należy,
że orzeczenie rzeczownikowe może się kłaść
w języku ruskim, podobnie jak w polskim, w przyпа-
dku I-szym albo w przypadku VI-tym, np.: Дóбри
діти батькам вінець, а злі конєць. Дóбрó най-
красше на сьвітї, то — братолóбіє. Я чоловік.
Ти мені рідний батько. Твоє слóво єсть мені запо-
відню. Всї жєнщини не мóжуть бóти автóрками.

§. 264. Rzeczownik, jako uzupełnienie orzecz-
nia, kładzie się w przypadku VI-tym:

a) Przy czasownikach takich, jak: і менувати,
оголосити, називати, признати, настано-

вйти; вѣбрати, уважа́ти itd. (tak w stronie czynnej, jak i biernej), пр.: Назива́ють хатину в га́ї тихим ра́єм. До Іларіо́на все настановля́ли митрополіта́ми і архиєре́ями Гре́ків. Ки́яни вѣбрали Володимі́ра вели́ким князе́м. Па́вло вѣбраний вѣ́том. Ма́ркіян Ша́шкєвич уважа́є ся твѣрцем наро́дної ру́скої лі́тера́тури в Галичи́ні.

Tylko po czasownikach: зва́ти ся, назива́ти ся może być położony tak przypadek I., jak i VI-ty, пр.: Осно́вateľ Ки́єва звав ся **Ки́й**. Ха́роном переви́зник звав ся.

b) Przy czasownikach nijakich: переки́нути-сь, уро́дити-сь, жи́ти, уме́рти, бу́ти, доводи́ти-сь, наста́ти, ста́ти (ся), здава́ти-сь itd., пр.: До́нька переки́нула-сь си́вою зазу́лею. Жи́ве він па́ном. Уме́р же бра́ком. Оста́ли ся си́ротами старі́й ба́тько і ма́ти. Іва́н Виго́вский бу́в пи́сарем ге́неральним.

c) Wogóle jeżeli się wyraża porównanie, пр.: Будь мені́ бра́том = так як би бра́том. Си́роті Бог ба́тьком, а до́ля ма́терію.

§. 265. Rzeczownik, jako orzeczenie, może się różnić od podmiotu nawet liczbą, пр.: Пе́ред Бо́жою му́дростию ма́рні́ця всі́ му́дрости на́ші. Богодча́ни се мі́сто повіто́ве.

§. 266. Jeżeli orzeczenie jest przymiotne (przymiotnik, liczebnik, zaimek, imiesłów), to zgadza się z podmiotem w liczbie, rodzaju i przypadku, пр.: Ра́та́й єсть весе́лий, вдови́ця єсть бі́дна; де́рево єсть зеле́не. Росли́ни є лю́дя́м пожа́то́чні. Си́ кни́жкі є тво́ї. Пи́льний у́ченик (єсть) лю́блений всі́ми.

W liczbie mnogiej mają przymiotniki, zaimki itd. tylko jedno zakończenie dla wszystkich trzech rodzajów, *продомъ висо́кі; вѣжі висо́кі; дѣрева висо́кі.*

§. 267. Imię orzeczeniowe przymiotne może czasem być położone w przypadku VI-tym, mianowicie:

a) Przy bezokoliczniku, *пр.: На́дію ся, поверну́ти здоро́вим і покрі́пленим. Не хочеш бути послу́шним.*

b) Przy czasownikach nijakich, takich, jak: *ста́ти (ся), здава́ти ся, роди́ти ся, жи́ти, уме́рти,* *пр.: Веселее ко́лісь село́ чому́сь тепѣр мені́ старо́му здава́ло-сь те́мним і ні́мим. Я не про́стим і живі́ родив ся. Вмер Іов старо́м. Ста́ла ді́дова дочка́ ща́сливою і бога́тою.*

c) Musi być położone w VI-tym przypadku po czasownikach takich, jak: *уважа́ти, діла́ти, робі́ти, сотвори́ти, оголоси́ти, призна́ти* itd (tak w stronie czynnej, jak też i biernej), *пр.: Уважа́ю тебе́ ща́сливим. Оголоси́в мене́ нече́сним. Призна́но мене́ неви́нним.*

§. 268. Jeżeli orzeczeniem jest przymiotnik w stopniu wyższym, to kładzie się czasem w rodzaju nijakim liczb. pojed., chociaż podmiot jest rodzaju męskiego lub żeńskiego, w liczbie pojedynczej lub mnogiej, *пр.: Милі́йше над усе́ сон. Ситчі́йш над усе́ земля́, швидчі́йш око́, а милі́йш сон. Молоді́ лі́та найкра́сше зі всьо́го. Хлі́бні́ день від дня́ все́ лу́чше, все́ кра́сше.*

§. 269. Jeżeli podmiotem jest dwa albo więcej rzeczowników połączonych z sobą spójnikiem „і“, albo jeden podmiot w liczbie pojed. połączony jest

z VI-tym przypadkiem drugiego rzeczownika zapomocą przyimka „з“, то орзеченіє кладає сє в лічбіє многієй, пр.:

Мати і сестра булі у нас. Праця і ошадність ушасливлєють людій. Шевченко, Шашкєвич і Федькєвич зачислєють сє до найбільших руских поєтів. Горіли дьоготь и смола. Брат з братом обнялі сє. Брат з сестрою поїхали на сєло.

§. 270. Орзеченіє кладаємы в лічбіє многієй пры подміочіє положєным в лічбіє поєднєчєй такє втєды, жеєлі хєчємы о подміочіє व्यразіє сє з шасункієм, пр.: Мама менє щіро доглядєють. Тато посилєють менє до шкєли. Чи пан дирєктор здорєві?

§. 271. Жеєлі в зданіє мамы два або вїєчєй подмієтєв, з ктєрых јєдєн јєст осєбєу пєрвшєу, а другіє не: натєчєзас в орзечєніє осєбєу пєрвшєа ма пєрвшєєштєво прыєд другєу, пр.: Я і мїєн брат булі ми нїєні в цєркві. Ми і ви працїємо тєжкєо.

Podobnie osoba druga ma pierwszeństwo przed trzecią, пр.: Ти і твоєа сєстра поїдєтє з нєамі до Львєва. Ви і оні жўрїтє сє надєрмо.

3. Љєчєнїк.

§. 272. Љєчєнїк (є або єсть, був, була, було, булі, бўду itd.) згаєдє сє з подмієтєм в осєбїє і лічбіє, а вєдлє мєжнєосібїє і в родзєу, пр.: Учєнїк є трудєщїєй. Купцїє (суть) богєті. Ольга була мудра. Книжкї булі, є (суть) і бўдуть зєвсїєгдїє наймїлїєшоєу розрєдєоєу мїєслєчїєх людїєй.

Zamiast „суть“ używamy częściej formy є, np.:
Є люди на сьвітї.

4. Przydawka.

§. 273. a) Przydawka tj. przymiotnik, zaimek, imiesłów, liczebnik porządkowy, stojący przed rzeczownikiem albo (co rzadziej) po rzeczowniku na pytania jaki? czyj? który? — zgadza się z tym rzeczownikiem w liczbie, przypadku i rodzaju, np.: Великий чоловік. Милый гість. Володимір Великий. Болеслав II-гий. Обосічним мечем. Опятій годінї. Вдухновєнні прорóки. Дóбри слўги. Крилаті ангели. Ревє та стóгне Дніпр ширóкий, сердїтий вітер завивá.

b) Niektóre przymiotniki używają się czasem samodzielnie w znaczeniu rzeczowników, np.: буйний (tj. вітер), білолиций albo круглолиций (tj. місяць), нечїстий (tj. дух); Пречїста (tj. Дїва); скупій два рáзи трáтить; з пустóго в порóжне переливáти.

§. 274. Liczebniki główne: одїн-á-ó, два, двї, три, чотїри mają znaczenie przymiotników; stojąc obok rzeczownika są one przydawkami i zgadzają się dlatego ze swoim rzeczownikiem w rodzaju, liczbie i przypadku, np.:

Одїн чоловік; два синї, двї рїби, три дўби, чотїри хáти; однóго чоловіка, двох синїв, двом рїбам, тромá дўбами, в чотирóх хатáх.

* Nie mówi się nigdy: я купїв три булóк, ale три булкї; nie я їхав двї годїн, ale двї годїни; nie я дістáв чотїри яблóк, ale чотїри яблока itd.

Jednak, jeżeli rzeczownik stoi przed liczebnikiem, to można użyć przypadku II-go, np.: у ба́тька бу́ло доньо́к дві; я́блок купі́в я чо́тири itd.

§. 275. Liczebniki główne, począwszy od пять aż do мільо́н, tudzież liczebniki zbiorowe: дво́є, тро́є, че́тверо, пя́теро itd. i wyrażenia liczbowe: пів, півтора mają zawsze przy sobie II-gi przypadek. Mówimy więc: пять пані́в, де́сять хло́пців, два́йцять грушо́к, сто воро́бців, т́исяч кома́х, дво́є ді́тій, тро́є сирі́т, пя́теро хлі́ба, пів со́тні, півтора до́бї itd.

§. 276. Zamiast liczebników głównych kładziemy liczebniki zbiorowe przy rzeczownikach takich, które się używają w liczbie mnogiej, np.: дво́є ворі́т, че́тверо но́жиць, пя́теро двері́й.

5. Dopowiedzenie.

§. 277. Dopowiedzenie zgadza się ze swoim głównym rzeczownikiem, tj. tym, do którego należy, zawsze w przypadku, a wedle możności i w liczbie, np.: Князь Яросла́в Му́дрий. Льві́в, столиця́ Галичи́ні. Коро́ль Дани́ло, осно́вateľ Льво́ва. Ле́в, коро́ль зві́р'ят. Ро́жа, коро́лева цьві́тів. Ате́ни, столиця́ Гре́циї. За Яга́йла, коро́ля по́льського, ве́лікого кня́зя лито́вського і ру́ського.

W rodzaju zaś zgadza się dopowiedzenie z rzeczownikiem głównym tylko wtedy, jeżeli rzeczownik, będący dopowiedzeniem, ma osobne formy na rodzaj męski i żeński, np.: Іва́н прия́тель моє́ї роді́ни. Ю́лія, прия́телька моє́ї се́стрї.

III. Zdanie złożone.

§. 278. Jeżeli w jakim zdaniu nagromadzi się wiele dodatkowych objaśnień czyli określeń, zwłaszcza

takich, które się odnoszą do tego samego członka zdania, wtedy takie zdanie staje się zawilem i ciężkiem. Dla uniknięcia więc zawilności, zastępujemy jedno lub drugie określenie przez całkowite zdanie osobne tj. przez zdanie poboczne.

I tak, gdybyśmy mieli takie zdanie przed sobą: Князь Сангушко старався о Гальшку, сироту по Іліі Острожским, живучу при своїй матері Беаті, а посідаючу великі майна — to razilby nas tu zbyt czyny nawał tych określeń Halszki. Dla uniknięcia tego nawału, zamienimy określenie живучу при своїй матері Беаті i określenie посідаючу великі майна na całkowite poboczne zdania: котра жыла при своїй матері Беаті, а посідала великі майна.

Te zdania poboczne: котра жыла при своїй матері Беаті, а посідала великі майна, są całkowitymi zdaniami, każde z nich bowiem ma swój podmiot i orzeczenie, a nawet i bliższe określenia. Pomimo to jednak są one same przez się niejasne i niezrozumiałe: nie wiemy bowiem, o kim tu mowa, kto jest ta, która „жыла при своїй матері itd.“ Przyczyną tej niejasności jest to, że to są zdania poboczne.

Zdaniami pobocznymi więc nazywamy takie zdania, które zastępują jakiekolwiek określenie zdania rozwiniętego (przedmiot, dopełniacz, przydawkę, dopowiedzenie, określenie przysłówkowe lub przyimkowe). Cechą zaś zdań pobocznych jest to, że one same przez się myśli jasnej i zrozumiałej nie wypowiedają i że dopiero w połączeniu z swoim zdaniem głównym stają się zrozumiałe.

§. 279. Przeciwnie zdanie główne wypowiada już samo przez się myśl jasną i zrozumiałą, jak np. w powyższym przykładzie zdanie: Князь Сангущко старався о Гальшку.

Rozróżniamy więc zdania główne od pobocznych czyli podrzędnych (реченя головні і побічні). Poboczne zdania są podporządkowane zawsze zdaniu głównemu i bez niego obejść się nie mogą.

§. 280. Do jednego zdania głównego może należeć nie tylko jedno, ale kilka zdań pobocznych, np.: Скоро тільки сонце зійде, дає ся чути в селі гóлос звінкá, що взивáє людій до молітви Тóму, котрій дає всї добрá.

Zdanie główne: дає ся чути в селі гóлос звінкá.

Zdania poboczne: 1) Скоро тільки сонце зійде —

- 2) що взивáє людій до молітви Тóму,
- 3) котрій дає всї добрá.

Do jednego zdania głównego więc należą, jak widzimy, trzy zdania poboczne.

Takie zdanie, które się składa przynajmniej z jednego zdania głównego i jednego lub więcej zdań pobocznych, nazywa się zdaniem złożonym (речене зложене).

Przeciwnie, zdanie takie, które się składa z jednego tylko zdania głównego bez żadnego pobocznego, nazywa się zdaniem pojedynczym (речене поєдинче), np.:

Бог править своєю мудростию цїлим сьвітом.

§. 281. Mamy jeszcze drugi rodzaj zdań złożonych tj. takie zdania, w których połączone z sobą są same tylko zdania główne, a nie poboczne, i wszystkie razem stanowią tylko jedną całość, jedno wielkie zdanie np.:

Тогдї при Олезї Горисла́вичі сїяло-сь та поростало незгóдами та свáрами і гїнула жизнь Дажбóжого внўка, — в ворохобнїях князїв житє людїй коротало-сь.

Tu, jak widzimy, mamy same zdania główne, połączone w jedno wielkie zdanie złożone.

Takie zdania główne, które stanowią razem jedno większe zdanie złożone, nazywają się zdaniami współrzędnymi (реченя рівнорядні).

§. 282. Jeżeli w dwóch lub kilku zdaniach współrzędnych znajduje się wspólny podmiot lub wspólne orzeczenie lub wspólne określenie, a inne części zdań są różne, wtedy wspólne części kładziemy raz, a różne części stawiamy przy sobie, łącząc je spójnikami albo i bez nich, np.: Zamiast mówić: Наум Дрот був пáрубок на все село́, Наум Дрот був ба́тькови і ма́тери слухня́ний, Наум Дрот був ста́ршим себе́ покíрний, Наум Дрот був між това́риством друзя́ка, — wypowiadamy wspólny wszystkim zdaniom podmiot i łącznik (Наум дрот був) raz tylko, a różne części stawiamy obok siebie, a więc mówimy:

Наум Дрот був пáрубок на все село́: ба́тькови і ма́тери слухня́ний, ста́ршим себе́ покíрний, між това́риством друзя́ка.

W zdaniu: І го́ри й доли́ні, і поля́ і са́дї, і ставо́к і ха́та бу́дї залі́ті і облі́ті

чыстым прозорчастим білим, як сніг, сьвітом sześć współrzędnych zdań, mających wspólne orzeczenie („булі заліти і обліти...“), ściągnęło się w jedno zdanie.

Zdanie takie, które powstało ze złączenia, ściągnięcia, kilku zdań współrzędnych w jedno, nazywa się zdanie ściągnięte (реченє стягненє). Oznaką zaś zdania ściągniętego jest to, że z jednym podmiotem łączy się kilka orzeczeń, albo kilka przydawek, albo kilka dopowiedzeń itd., albo też jeżeli do jednego orzeczenia należy kilka podmiotów, kilka przedmiotów, albo kilka przysłówkowych określeń. Podobnie ściągać można i zdania poboczne.

§. 283. Zdanie takie, które się wtrąca w środek zdania drugiego celem objaśnienia jakiejś pobocznej okoliczności, nazywamy zdaniem wtrąconem (реченє вставленє), np.: Дівчина сама не зна (бо причинна), що такєє робить. Злість, кажуть, сатані сестриця.

Zdaniami wtrąconemi są tutaj: бо причинна (lunaticzka); кажуть.

A) Rodzaje zdań współrzędnych.

§. 284. Wzajemny stosunek zdań współrzędnych do siebie może być rozmaity. Rozmaitość tę jednak można sprowadzić do następujących trzech głównych punktów:

1. Zdania współrzędne, zestawione razem, stanowią zupełnie równorzędne części jednego ogólnego pomysłu, są to: Zwyczajne zdania współrzędne (реченя сполучені.)

2. Zdania współrzędne mają się do siebie, jak przyczyna do skutku, są to: wynikowe zdania współrzędne, речення причинно-наслідкові.

3. Zdania współrzędne tak są z sobą złączone, że jedno drugie znosi, ogranicza, lub też jemu się przeciwstawia, są to: zdania współrzędne przeciwstawne, речення протиставні.

§. 285. Zwyczajne zdania współrzędne stoją obok siebie albo bez żadnego spójnika albo łączą się z sobą zapomocą spójników. I tak:

a) Zdanie współrzędne następujące łączy się z poprzedniem zapomocą spójników i spójnikowych przysłówków: i, та, тай, а, то, також, відтак, та-ж, так, тут, там, відти, ба й, ще й, навіть itd.

b) W obu zdaniach kładą się spójne partykuły: i - і, так - як, ні - ні, ані - ані, не тільки - але і, не тільки - але навіть (але також, але ще й) itd.

c) W obu zdaniach kładą się rozłączne partykuły: чи - чи, будь - будь, або - або itd.

Пр: Сónце підняло ся височénько, роса вiсохла, — над садкáми затремтіло ясне мáрево. Козакi вночі утiка́ли i на тiхому Дуна́ю новiм Коше́м ста́ли. — Де́які лю́ди горі́ють тiжков нещáстю, ба й прокли́нають сво́ю до́лю. — I забúдеть ся срамóтня давнiя годiна, i оживé до́бра сла́ва, сла́ва Украiни. — Нi в кут, нi в двéри. — Чи в ка́мiнь голово́ю, чи ка́менем в го́лову. — Або добу́ти, або до́ма не бу́ти!

§. 286. Zdania współrzędne wynikowe, tj. mające się do siebie, jak przyczyna do skutku, kładą się czasem bez żadnych spójników: częściej jednak to zdanie, które jest drugim z kolei, łączy się z poprzedniem zapomocą następujących spójników: томú, тїм-то, відтак; бо, а́дже-ж, поза́як, так о́тже itd.

Нр. Не лю́бо мені жити в Кі́єві, мені хо́четь ся жити в Пере́яславці́ на Дуна́ї! Бу́ря була́ вели́ка, тому́ брат не пої́хав. Сьо́годні́ жив, за́втра що Бог дасть, а́дже-ж — тілько́ й чу́єш: там звóнять по душі́. Олово то́пить ся, о́тже мо́жна е́го в фо́рми виливáти. Має́вий хрущ є́ шкідли́ва животи́на; бо-ж він я́ко боро́зняк підгриза́є корінці́ трави́, а я́ко хрущ об'ї́дає́ листе́ овоче́вих дере́в.

§. 287. Zdania współrzędne przeciwstawne pozostają do siebie w takim stosunku, że myśl, wypowiedziana w zdaniu poprzedniem, ogranicza się albo uchyla się przez zdanie następne, albo wreszcie jedna myśl przeciwstawia się drugiej. Przeciwstawne zdania łączą się z sobą zapomocą spójników, a czasem stoją obok siebie bez spójników.

Tu należą następujące spójniki: а, а́ле, а-то́, же, одна́к, та вже́-ж, впрóчїм, таки́, тілько́, прѐцінь, но, хиба́, та ба́, ра́дше, протї́вно, опрóче itd.

Нр.: Не бі́й ся чо́рта, а ли́хо́го чо́лові́ка. Тре́ба кла́няти-сь Плюто́ну, а-то́ в Рим не допливѐш. За́втра підѐмо в лі́с, хиба́ бу́де дощ. І на одній стру́ні ко́лись-то грав, та ба, вже́ не гра́ти! І там го́ри,

однак не такі. Ти не хочеш, а пре́дінь міг би-сь. Він мені на се нічо не відповів, тільки дві сльоби великі покотїли-сь по красному та зівялому лічку.

B). Rodzaje zdań pobocznych.

§. 288. Mamy dziewięć rodzajów zdań pobocznych: 1. zdania względne, 2. przedmiotowe, 3. porównawcze, 4. czasowe, 5. przyczynowe, 6. celowe, 7. skutkowe, 8. warunkowe, 9. przyzwolone.

1. Zdania względne (відно́сні).

§. 289. Zdania względne zaczynają się od zaimków lub przysłówków względnych.

Zdania względne zaczynają się od: хто, що; котрій, котра́, котре́; який, яка́, яке́; — як, де, куді́, звідки, до́ки, чо́му.

Нр.: Хто ма́тїр забува́є, то́го Бог кара́є. Хто задово́лений, той щасли́вий. Сьвідо́цтво таке́, на яке́ ти собі́ заслу́жив. При ко́ждій це́ркві є у нас бра́тство, котре́ дба́є про потре́би церко́вні. Де тво́я голова́ ля́же, там і ми поклада́ємо свої́ го́лови. Василька́ привели́ в ха́ту, куді́ ввійшли́ два коню́хи.

O tem, że zamiast zaimka „котрій“ w języku ruskim częściej używa się zaimek „що“ dla wszystkich trzech rodzajów i we wszystkich przypadkach obu liczb, ob. §. 112.

Нр: Со́нїшник ма́є вели́кий цьві́т, що все зве́рнений до со́нця. Не голо́дна ко́рова, що під но́гами со́лома [що котрій]. Я го-

ворів безумно про ті дїва, що не сягає рбзум [що котрїх].

§. 290. Niekiedy zdania względne dają się skracać i to wtedy, jeżeli zaimek „котрий“ albo „лкий“ jest położony w przypadku I-szym albo IV-tym. Wtedy opuszcza się ten zaimek, a czasownik zamienia się w odpowiedni imiesłów odmienny, który zgadza się następnie w rodzaju, liczbie i przypadku z tym rzeczownikiem, do którego zdanie względne należało, np.:

Сосні, смереки, бґки і яліці ведуть шумячий з вітром розговір [шумячий = котрий шумить].
Занесї лист, даний тобі мною, на пошту [даний мною = котрий я дав]. Жив при тій цёркві свїщенос Архбрїй, старець, зазнавший розлічної долї [зазнавший = котрий зазнав].

2. Zdania przedmiotowe (предметові).

§. 291. Zdania przedmiotowe zajmują miejsce przedmiotu. Zdania przedmiotowe kładą się po wyrazach, mających wogóle znaczenie: myśleć, wiedzieć, widzieć, czuć, wypowiedać coś, i wyrażają się albo w formie zwyczajnych zdań, albo w kształcie pytania.

W pierwszym wypadku nazywamy je zdaniami zależnemi (реченя висказові); w drugim — pytaniami za wisłemi (реченя питайні).

a) Zdania zależne łączą się ze swoim zdaniem głównem zapomocą spójników: що, щоб, ніби, бґцїм, мов-то

Np.: Знаємо, що на місяці нема потрібного до дїхання вбздуху. Кажуть що в глуху північ буває така годїна, коли засипляє все на свїті. Розказують, ніби Деревляни нагнули верхї двох дерев. Кажуть, мов-то був Князь, що Горбхом звав ся. Шкода, що ти до нас не прийшов. Чґти, що буде війна.

b) Pytania zawisłe łączą się z swojemi głównemi zdaniaми запомога partykuł, займків і прислівків питаючих: чи, чи не, чи-чи, чи-чи не як? хто? що? котрій? який? чий? що-за? чого? чому? нащо? пощо? защо? де? куді? відки? доки? поки? коли? кілька? itd. Нр.: Чи підемо на ліво, чи на право, не знаю. Перше всього подумай, чи ти зможеш се зробити. Спитаї Бóга, чи дїжду я, чи не дїжду пари. Скажі мені, кілька властво на тім правди. Не можу ще тепер сказати, коли виберу ся в дорогу. Щоб то знати, де мій талан скрив ся.

3. Zdania porównawcze (речення порівнюючі.)

§. 292. Zdania porównawcze wyrażają równość, podobieństwo (albo też niepodobieństwo) jakiejś czynności lub rzeczy do drugiej, z którą ją zestawiamy.

Zdania porównawcze łączą się z swoim zdaniem głównem запомога наступуючих partykuł: як, як би, як коли би, як будь-то, нїж, неначе, неначе-б, мов, немов, нїби, гей би, що, б́уцїм; (так) — як, (рівно) — як. — Partykuła нїж, чим, а́нїж кладає ся мianowicie wtedy, jeżeli в zdaniu głównem по́ложено єсть przymiotnik в stopniu wyższym.

Нр.: Язїк і хорóша душа́ рýска була́ серед славяньщинї, як чїста слеза́ дївóча в долонї Серафїма. В великім містї кишїть від людїй, як від муравлїв на муравлїщі. Менї так лю́бо ста́ло, неначе в Бóга. Хїтає ся, мов той явір підтятий. Як загуде щось на дворї, нїби вїхор.

Лѹчше глядї свѳго нѳса, чим чужѳго прѳса.

Pamiętać nadto należy, że w języku ruskim bardzo często na oznaczenie porównania używa się VI-go przypadku, np.: Шпаркѳю полетѳв стрѳлюю (= як шпаркѳ стрѳлѳ). Чѳрнанѳч простелѳла-сь чѳрним сукнѳм по селѳу. Я зазѳлею полѳчу (= як зазѳля).

4. Zdania czasowe (часові).

§. 293. Zdania czasowe wyrażają chwilę czasu, w której coś się stało, lub przeciąg czasu, przez jaki coś trwało.

Zdania czasowe zaczynają się od spójników: коли, як, тѳлько що, як-що, скѳро, зѳки, чим, дѳкѳль і дѳки, пѳкѳль і пѳки, пѳки-що, нѳм.

Пр.: Коли сѳно в стѳзї, то забѳв о Бѳзї. Як вечѳрня зѳрочка зѳйдѳ, то ти споминѳючи менѳ поглядѳй на неѳ! Скѳро се брат сказѳв, так і зняв крисѳню тай уклонѳвся. Мовчѳ, пѳки тебѳ не стѳнуть питѳти. Заберѳ ты в чужѳю (хѳту), зѳким своѳю збудѳю.

5. Zdania przyczynowe (причинові).

§. 294. Zdania przyczynowe wyrażają powód, przyczynę, dla której się coś dzieje.

Zdania przyczynowe zaczynają się od spójników: бо, що, коли, позѳяк, тим-що, томѳ-що.

Пр.: Не несѳ ся висѳко, бо нѳзко спѳдеш. Тим травѳ зелѳна, що блѳзько водѳ. Коли моѳ не влад, то я з своѳм назѳд. Засумувѳв ся хлѳборѳб, що водѳ залѳла егѳ нѳви. Позѳяк наварѳв ти пѳва, то тепер егѳ вѳпий.

6. Zdania celowe (замірові).

§. 295. Zdania celowe wyrażają cel, w jakim się coś dzieje.

Zdania celowe zaczynają się od spójników: щобі (щоб), абі, бй, себ, нехай.

Пр.: Молім ся, щобі Бог допоміг нам в нашім ділі. Ще той не родів ся, щоб всім догодів. Я кйнув ся вперед, абі бórше хату відомкнүти. Венера зачала благати (Вулькана), Єнёєвизробив би збрую із ста́ли, міді золотую. Жінка завела його на крижові дорóги, себ, як хто бúdeїхати, то просіти хліба. Просіть Бóга, нехай мене за вас покарає.

Język ruski bardzo chętnie kładzie w zdaniach celowych sam bezokolicznik ze spójnikiem „щобі“, albo i bez niego, пр.: Копáємо рові, щоб осушити поля і горóди. Управляємо поля, щоб мáти з них хосен. Посилаю вас, проповідувати заповідь мою.

7. Zdania skutkowe (наслідкові).

§. 296. Zdania skutkowe wyrażają skutek jakiejś czynności.

Zdania skutkowe zaczynają się od następujących partykuł: що, щоб, що аж. W zdaniu głównem znajduje się zwykle: так, так дýже, такі і itd.

Пр.: Дощ уна́в так великий, що промо́чів до сорóчки. Вісохла земля, що аж пил іде. Така́ біда́ прийшла́, аж лю́дям стра́шно ста́ло. Браті́ бйли-сь, аж мечі бли́щали від бли́скавки. Не так він завзя́тий, щоб не зми́лосерді́в ся над на́шою недóлею.

8. Zdania warunkowe (услівні).

§. 297. Zdania warunkowe wyrażają warunek, od którego zawisło spełnienie się jakiejś innej czynności albo stan jakiś.

Zdania warunkowe zaczynają się od spójników: *если, сли, як, коли, наколи, як-що* itd.

Пр.: *Если будеш чєсно жити, будуть тя любити. Сли мені пан Біг судів з ним бути, то я з ним буду. Як я прийму нову віру, то моя дружина буде з мене сміятися-сь. Коли мало вкусиш, то більше ковтнеш. Як би ви вчили-сь, так як треба, то й мудрість була-б своя. Як-що вилічиш, то нагороджу тебе. Наколи ти обіцяв, то додержі.*

9. Zdania przyzwolone (припускові).

§. 298. Zdaniaми przyzwolonemi przyzwalamy na istnienie czynności jakiejś lub stanu jakiegoś pomimo tego, że wypowiadamy równocześnie myśl z poprzedniego zdania bynajmniej nie wpływającą, lecz owszem często mu przeciwną.

Zdania przyzwolone łączą się ze zdaniem głównem przez spójniki: *хоть, хоч, хотяй, хоть і, нехай, хоть най, если-б навіть.* — W zdaniu głównem znajdują się zazwyczaj spójniki: *то, та, вже-ж, однак, але, тільки, такі, прещінь.*

Пр.: *Хоть у нас великої приправи не найдете, то найдете чисте серце та щир думку. Хотяй сонце вже високо, то прещінь ще не горячо. Хоч кріпко били-сь Русини над Каїлою, такі одоліли їх По-*

лóвці. Хоть най яка́ б́уде хуртовіна, то все-ж такі́ я по́йду. Нехáй раз і два не по-мóже, то дéсять по-мóже.

Zwroty imiesłowowe.

§. 299. 1. Zdania czasowe, przyczynowe, warunkowe i przyzwolone dają się skracać i zamieniać na zwroty imiesłowowe tj. z imiesłowami на чи і ши.

W takim razie spójniki (колі́, скóро, поза-як, еслі́, як, хоть itd.) opuszczają się, a czasownik zamienia się na odpowiedni imiesłów. I tak: czasownik czasu teraźniejszego i przeszłego niedokonanego zamienia się na nieodmienny imiesłów czasu teraźniejszego (z zakończeniem чи); a czasownik czasu przeszłego dokonanego na nieodmienny imiesłów czasu przeszłego (z zakończeniem: ши), np.:

Занеду́жав чумаче́нько з Кр́иму іду́чі, при ширóкій дорі́женці волі́ пасу́чі (іду́чі = колі́ ішов; пасу́чі = колі́ пас). Не полагó-дивши ді́л, верну́в домі́в (полагóдивши = колі́ полагóдив). Ді́ти пла́чуть, жада́ючи від тебе пожі́ви (жада́ючи = поза́як жада́ють). Ма́ючи грóші, не просі́в би я твоє́ї по́мочи (ма́ючи = еслі́ би я мав). Місяць оберта́ючи ся око́ло землі́, за́всї́гди нам пока́зує одну́ і ту саму́ сто́рону своє́ї повє́рхні (оберта́ючи ся = хоч обертає ся).

Pamiętać jednak należy, że powyższych zwrotów imiesłowowych można używać wtedy tylko, jeżeli podmiot zdania pobocznego (tj. imiesłowu) jest ten sam, co w zdaniu głównym, np.: у сї́вши, запла́кав,—albo jeżeli przynajmniej jedno ze zdań obydwóch, czy to główne, czy też poboczne,

jest wyrazem nieosobowym, np.: Не гóдиться, бóдучи молóдшим, не уступіти ся старшому з дорóги.

2. O skracaniu zdań względn ych ob. §.290.

С) Okres (óчерк.)

§. 300. Najwspanialszą formą zdania złożonego jest okres (óчерк, пєріод).

Okresem nazywamy takie zdanie złożone, którego części zostają do siebie w symetrycznym stosunku.

Okres może się składać albo z samych zdań współrzędnych (głównych), albo z głównego i kilku pobocznych, albo nareszcie z kilku głównych i pobocznych, np.: Було колись — в Українї ревіли гармати: було колись — Запорóжці вмїли панувати. Не одна тільки однаковість вдачі звóдить людїй до кўни: частїйше рóбить людїй близькими приятелями протївність їх вдачі. Чоловік на землї не на те, щóб усє тільки в щастї жїти: а на те, щóб сьвятє добрò творїти.

Ażeby zdanie złożone było okresem, trzeba: aby się dzieliło na dwie połowy, które się tak znaczeniem, jak składem niejako równoważą. Pierwsza połowa nazywa się zdaniem poprzedniem (рєченє попереднє), druga zaś połowa—zdaniem następnem (рєченє послїдуючє). W zdaniu poprzedniem umieszczamy zazwyczaj tę połowę naszej myśli, którą uważamy za mniej ważną; w zdaniu następnem przeciwnie wypowiadamy myśl ważniejszą i mającą przycisk na sobie, np.: Скўчно очам на степї, де нї верш-

ка нї дѣбри (zdanie poprzednie): но еще скучнѣйше буйнóму сѣрцю, де люди придóптани, пристрїжені на оди́н лад (zdanie następane).

Między zdaniem poprzedniem a następnem kładziemy dwukropkę.

IV. O szyku wyrazów (Рóзставка слів).

§. 301. W języku ruskim, podobnie jak i w polskim, niema stałych prawideł, określających niezmiennie szyk wyrazów w zdaniu lub też następstwo zdań pobocznych w stosunku do zdania głównego. Przeciwnie w języku ruskim porządkujemy wyrazy w zdaniu i zdania całe podług nieograniczonego upodobania naszego, z wyjątkiem niektórych zastrzeżeń, które tutaj wskażemy.

1. Podmiot (ze swojemi przydawkami) kładzie się przed orzeczeniem, przedmiot (ze swojemi przydawkami) i określenie przysłówkowe po orzeczeniu; ale krótkie przysłówki stawiamy raczej przed orzeczeniem. Np.: Морáвский князь Ростислáв ви́правив по́слів до грéцкого цѣсаря Михаїла III. Самі князі́ часто проганя́ли оди́н дрю́гого з Кі́ева.

2. Zdania poboczne, mianowicie dłuższe, nie powinny rozrywać zdania, do którego należą, ale mają następować dopiero po niem, albo stać przed niem. Że zaś najczęściej trzeba koniecznie położyć zdanie poboczne bezpośrednio przy tym wyrazie, do którego należy, to w takim razie należy zdanie główne lub nadrzędne w ten sposób zbudować, ażeby ów wyraz przypadł na jego koniec, np.: **Будь перекóнаний, що не забóде о то́бі і не дасть то́бі загі́нути в сьві́ті то́й, що пам'ятáє і о найменшій ко́мáшечці.**

3. Zwroty imiesłowowe, zastępujące miejsce zdań czasowych, przyczynowych itd., kładą się przed zdaniem głównym, przy czym imiesłów nieodmienny kładzie się na miejscu pierwszym, np.: Прочита́вши з ува́гою твою́ кни́жку, зрозу́мів я до́бре твої́ по́гляди на лю́дйй. Уважа́ючи тебе́ свої́м прия́телем, на́дїяв ся я, що ме́не в при́крім поло́женю не опу́стиш.

4. Przydawkę kładzie się przed rzeczownikiem, do którego należy, np.: До́брый чоло́вік не запо́діє дру́гому ні́якого ли́ха. Запа́шний вітере́ць повіва́є в вікно́ скрізь прега́рний цві́т розкі́шної садові́ни. Сі твої́ три ста́рі кни́жкі є вельми́ цінні.

Jeżeli jednak chcemy na rzeczownik położyć szczególny nacisk, lub jeżeli przymiotnik jest dodany tylko jako wyraz wyróżniający w nazwach lub tytułach, to wtedy kładziemy rzeczownik przed przydawką, np.: Бра́т мій, а не се́стра, пи́са́в до те́бе. Я́росла́в Му́дрий; Во́лодими́р Сьвя́тйй; Ра́да шкільна́ краєва́. Ра́да держа́вна. Банк звязко́вий itd.

5. Dorowiedzenie kładzie się często przed rzeczownikiem, do którego należy, np.: Си́н Во́лода́ря, Во́лодими́рко, збу́дува́в го́род Га́лич. Ве́лікий кня́зь кі́євский Во́лодими́р Сьвя́тйй бу́в наймоло́дший си́н кня́зя Сьвя́тосла́ва.

6. Jeżeli czasownik jest zwrotny, to zaimek „ся“ (-сь) kładzie się bezpośrednio po swoim czasowniku, np.: Розва́жний чоло́вік з чо́гонебу́дь не сьмі́є ся. Пі́льні у́ченики запопа́дліво у́ча́ть ся. Ко́лі не бу́деш стере́гті́ ся, попа́деш ся в мої́ ру́ки.

7. Forma czasownikowa „би (-б)“ kładzie się zazwyczaj po czasowniku, do którego należy, pr.:
Всюди помогли́ би мені́. Мій брат відда́в би сво́є житє́ за добро́ сво́го на́рода.

Atoli spójniki, rzadziej zaś zaimki, przysłówki przyciągają to „би“ ku sobie, pr.: Як би ви вчи́ли-сь, так як тре́ба, то й му́дрість була́-б сво́я. Коли́-б я сйва зозу́ля, я-б до те́бе по-лину́ла. Як би я не учі́в ся, то родичі́ взя-лі́-б мене́ зі шко́ли. Тебе́ я слухала́-б до віку, коли́-б хоті́в сьпівати́.

8. Spójnika же nie kładzie się nigdy na początku zdania, pr.: Єго́ пита́но; він же відпо-ві́в, що не зна́є.

Część piąta.

Pisownia (Правóпись).

§. 302. 1. Samogłoski.

1. я, є, ї, ю = polskim: **ja, je, ji, ju:**

a) na początku słowa, пр.: я, яйцє, їсти, є, ю дити;

b) po samogłoskach, пр.: надїя, дїлає, краї, знáю;

c) po п, б, в, ф, м, р, пр.: пяний, бю, вюн, трафять, ім'я, вірю, в'їхати=wjechać, сем'ї (=semji);

nie piszą się po: ж, ч, ш, щ; а ї także i po р;

miękczą poprzednie: т, д, с, з, ц, л, н na polskie t', d', ś, ź, ć, l, n, пр.: тягáр, дїд, сїно, зїлє, шевця, лїд, знанє.

Uwagi: aa) Zmiękczenia jeszcze drugiej spółgłoski, stojącej przed zmięczonym т, д, с itd., nie oznacza się osobno пр.: стгнá (nie сътинá), слїд, слїпий, смїг, смїданє читáння, мáслѹ.

bb) Celem oznaczenia, że я, є, ї, ю nie miękczą poprzedniego т, д, с, з, ц, л, н, piszemy apostrof ('), пр.: від'їхав (=widjichaw), з'їсти, з'явив ся, рóz'єм. а д'ютант.

2. а nie є:

час (nie чєс), жáба, шáфа, шáпка, щáсте, пáша, рóжа, душá, жаль itd.

3. е nie є:

вельке (nie вельке), сухе, довге, високе, глибоке itd.

е nie и:

теса́ти (nie тиса́ти), щеза́ти, мета́ти, теля́, мені́; береш, дереш, будеш, пішеш, можеш itd.; — (рoжа) рoжею, (душa) душею, (суніця) суніцею itd.

4. и nie е:

а) збира́ти (nie зберати), видира́ти. підпира́ти, умира́ти, розпира́ти itd.;

б) w I-szym przym. licz. mn.: люди́ (nie люде), христия́ни, селя́ни, Галича́ни, міща́ни itd.;

в) w II-gim przym. licz. mn.: людзі́ (nie людeй), миші́й, ко́сти́й, ко́ни́й, го́сти́й, ча́сти́й itd.;

г) w VI-tym przym. licz. poj.: (кість) ко́стию, (сі́ль) се́блию, (миш) ми́шию, (ча́сть) ча́стию itd.;

д) (робіти) рoбиш, (точіти) то́чиш, (мовча́ти) мовчи́ш itd.

и nie і:

а) w przymiotnikowych zakończeniach кий, гий, хий, пр.: велькі́й (nie велькі́й), довгий, сухі́й itd.;

б) w I-szym przym. licz. mn. w odmianie I-szej: ученики́ (nie ученикі́), лугі́, дру́ги, ду́хи itd.;

в) w II-gim przym. liczb. pojed. i I-szym i IV-tym przym. liczb. mn. odmiany III-ciej, пр.: рукі́ (nie руки́), дугі́, віхи́ itd.;

г) ви́ nie ві́ w виході́ти, вино́сити, висьміва́ти itd.;

е) дитина (ніе дітина), сидіти:

ф) w przyrostku ич: Шашкевич, Міцкевич,
Устианович.

5. і nie ї:

а) там, gdzie powstało z о, пр. сіль (ніе сїль), діл (дóлу), етіл (столá), спóсіб (спóсoбу), росіл (росóбу), осіб (осóба), етоділ (стодóла), ніг (ногá), доліт (долотó), мїлієть (мїлoсти), біднієть (бідноcти), гóрдієть (гóрдoсти), сїтієть (сїтoсти), нїзієть (нїзoсти), відігнати (відoгнати), дігнати, надійті, підійті, розібрати, зі Львова, зі мною, жидівскій (жидовá), ялівка (яловий), дідів (дїдова).

б) w zakończeniu ів w II-gim przyp. licz. mn. odmiany I-szej u tych rzeczowników, które się nie kończą ani na ь ani na й, пр.: плотів (ніе плотів), садів, возів, вусів, волів, панів, коців, клеців... [але зятів (зять), князів (князь) країв (край), гаїв (гай) itd];

с) w zakończeniu ій, - ім w III-cim i w VII-ym przyp. licz. poj. u tych przymiotników, które się kończą na ий, і u zaimka той, пр.: (в) білій (ніе білій), (в) зеленій, (в) зеленім, (в) товстий-ім, (в) твердій-ім, (в) русій, (в) сізій,-ім, (в) білолицій-ім... [але: (в) гусій-ім, лісій-ім itd. od гусій-я-є; лісій-я-є itd.];

д) w zakończeniu і w I-szym przyp. licz. mn. u tych przymiotników, które się kończą na ий, і u zaimka той, пр.: білі (ніе білі), червоні, тверді густі, сізі, лісі (łyse), білолиці.. [але лісі (lisie), гусі itd. od лісій,-я-є; гусій,-я-є].

6. **ї** nie **і** :

a) po: т, д, с, з, ц, л, н bardzo często tam, gdzie w języku polskim znajduje się ia, e, np.: стіна́ (ściana), тісний (ciasny), дід (dziad), тісто (ciasto), сіно (siano), цїп (cep), лізти (leźć), цїдити (cedzić) itd... [ale po innych spółgłoskach pisze się w takich wypadkach **і**, np.: білий (biały), віра (wiara), піна (piana), міра (miarą), ріпа (rzepa) itd.];

b) po: т, д, с, з, ц, л, н tam, gdzie powstało z e, np.: утік (utekla), лід (леду), ніс (несла), сїл (село) itd... [ale po innych spółgłoskach pisze się w takim wypadku **і**, np.: мід (меду), пік (пекла) itd.];

c) w czasownikach: доіти (nie доіти), поіти, роіти ся, раіти, млоіти, двоіти itd.;

d) w zaimkach: мої, твої, свої, моїх, моїм, моїми; їх, їм, їхній; шїї, змиї.

7. **о** nie **у** :

орёл (nie урёл), она́, яблоко, до́ дому itd.

8. **у** nie **о** :

a) w czasownikach: купувати (nie купова́ти), дарувати, малювати, бідувати, будувати itd.;

b) w rzeczownikach, zakończonych na уване, jeżeli to у nie jest akcentowane, np.: віруване (nie віроване), вимінюване, вироблюване, сідуване, визбіруване, розкідуване itd... [ale: образóване, дарóване, будóване (і вібу́доване), вінóване (і віві́новане), ратóване (і віратóване) itd., gdyż tutaj **о** ma akcent.]

у nie **и** :

увати nie ивати w czasownikach, np.: вичітувати (nie вичітивати), порівнувати

(не порівнювати), визи́скувати, зане́дбувати, ви́ко́нувати itd.

9. ь :

a) м'якczy: т, д, с, з, ц, л, н на ко́нці слова і в́сродку слова przed twardą spółgłoską на polskie t', d', ś, ź, ć, l, ń, пр.: зять, будь, вісь, князь, місяць, сіль, огóнь; ба́тько, будьмо, сьвіт, вóзьму, цьвіт, більмó, саньмі́ itd.;

b) м'якczy: т, д, с, з, ц, л, н в́сродку слова przed o, пр.: тьóхкати, дьóготь, лїсього, дзьóбати, мальóваний, нїнїшнього, вєрхнього, блїжнього itd.;

Uwaga. Zmiękczenia jeszcze drugiej spółgłoski, stojącej przed zmięczonym t, d, c itd. nie oznacza się osobno, пр.: кість (не кієсть), гвіздь, бóязнь, мисль, кістьмі́, шістьóх itd.;

c) pisze się w przyrostkach: -енько, -енька, -онько, онька, іський, есенький, ісінький, пр.: місячєнько, річенька, соколóнько, головóнька, малїськнї, білісєнький, однісінький itd.;

[Ale: Шевчєнко, Сторожєнко . . .]

d) м'якczy л, н przed przyrostkami: чик, щина, ший, ство, ский, пр.: пáльчик, грєбіньчик, пáньщина, бувáльщина, мєньший, більший, начáльство, духóвєньство, гуцўльський, пáньський itd.;

e) w przyrostku ець, пр.: кравєць, шведць, хлóпець, Нїмець itd.

§. 303. 2. Spółgłoski.

1. Słabe spółgłoski pierwotne б, д, г, з, ж, в (а не п, т, х, с, ш, ф).

a) pozostają nieodmiennie w odmianie wyrazów, chociażby stały przed mocnymi spółgłoskami, pr.: воробці (nie воропці), порядки (nie порятки), нігті (nie ніхті), образкі (nie обраски), ріжки (nie рішкі), рівці (nie ріфці)..., gdyż mówimy: воробець, порядок, нготь, образок, ріжок, ровець;

жабка (nie жапка), загадка (nie загатка), вязка (nie вяка), ліжко (nie лішко), лавка (nie лафка)..., gdyż mówimy: жабок, загадок, вязок, ліжок, лавок...;

гребсті (nie грепсті), стерегті (nie стерехті), лізти, везти (nie лісти, вєсти)..., gdyż mówimy: гребучі, стерегучі, лізучи, везучі itd.;

b) pozostają niezmiennie także przed przyrostkami, zaczynającymi się od spółgłosek mocnych: кий, ко, ский, ство, ший pr.: близький (nie бліський), низкий, вузкий, мерзкий, слизкий, ховзкий; солідкий (nie солоткий), гладкий, прудкий, рідкий, легкий (nie лехкий), мягкий; дядько (nie дятько); людський (nie лютський ani люцкнй), громадський, сусідський, шведський; сербський (nie сєрпський); самолюбство (nie самолюпство), сусідство, грубший (nie грушший), глүбший, солідший, більшій, вузший, нїзший, тяжший, доружший... , gdyż mówimy: близотя, низина, звузити, мерзота, слизистий, ховзати ся, солідість, гладити, прудити, рідити, легит, мягонький, дядина, люди, громада, сусіди, сєрби, любити, грубіти, глубина, тяжість, доружити ся...

2. Mocne spółgłoski pierwotne с, т (nie з, д):

a) pozostają niezmiennione przed słabem **б** w przyrostku: **ба**, пр.: **прóсьба** (nie **прóзьба**), **кісьба́** (nie **кізьба́**), **боротьба́** (nie **бородьба́**), **клятьба́** (nie **клядьба́**)..., gdyż mówimy **просіти**, **косіти**, **борóти ся**, **проклятий**;

b) również: **осьде** (nie **óзде**), **óтже** (nie **óдже**).

3. Przyimki **об**, **від**, **над**, **під**, **без**, **роз**:

обкїнути (nie **опкїнути**), **обтєрти**; **від**хати (nie **віт хати**), **відкїнути**, **відтїти**, **відсудїти**; **над**хатою (nie **нат хатою**), **надкусіти**, **надтїти**; **під**хатою (nie **піт хатою**), **підкїнути**, **підтїти**, **підсунути**; **без**приятеля (nie **бес приятеля**), **безкóристно**, **безпéчно**; **роз**кувати (nie **роскувати**), **рóзкіш**, **рóзклад**, **рóзсудок**...

4. Przyimek **з**:

Kładąc się osobno, pisze się zawsze bez zmiany we wszystkich swoich znaczeniach (tak w znaczeniu niemieckiego **aus**, jako też **mit**), пр.: **з**кўхні, **з**хати, **з**покою, **з**братом, **з**паном, **з**татом, **з**крїком itd.

Uwaga: Jeżeli **з** jest przybranką, to wtedy pisze się tak, jak brzmi w wymowie, tj. przez **с** przed każdą następującą spółgłoską **мосną** (**п**, **т**, **к**, **х**, **ф**, **с**, **ц**, **ч**, **ш**) пр.: **сполока́ти** (nie **зполокати**), **стєрти**, **скїнути**, **схорóваний**, **сфалшувати**, **ссїсти ся**, **сцїдїти**, **счєзнути**, **сшїти**, **сшїбнути**.

Ale w złożonych przyimkach, stojących z przyr. II-gim, pisze się **з**, пр.: **зпід**, **зпóнад**, **зпéред**, **зпóпід** itd.

5. **в** (nie **у**) brzmi w języku ruskim po samogłoskach jak dźwięk pośredni między polskiem **u** a **w**,

albo jak niemieckie **u** w **au**, пр.: Австрия, Австралія, Августин, автор, Євгенія, вовк, півний, дівбати, хвалив, умів, летів, співав, півострів, лавка, сливка...

Nie wolno więc pisać: Аустрия, Аустралія, воук, лаука itd.

6. **г** (nie **г'**):

госпóдар (nie Госпóдар), господáрство, господíня, господáрити.

7. **г'** (nie **г**):

Грунт, Газдá, Газдува́ти, Га́нок, Гімна́зия, телеГра́ф, педагóгія, Гéгати, Гудз, Газе́та, Граф, Газ itd. w obcych wyrazach.

8. **й**:

a) ро samogłoskach wymawia się jak polskie **j**, пр.: край, рай, дóбрый, звёрхній, дай, діла́й, ба́йка, со́йка, Маде́й itd.;

b) przed samogłoskami: kładzie się jedynie przed samogłoską **o**, пр.: йой, ба́йо́к, со́йо́к, розпайо́ваний, йогó, йо́му, йо́луп... і в obcych nazwach, як: Йов, Йо́сиф, Йо́рдан, Йо́натан...

9. **тство, тский** (a nie **цтво, цкий**):

w wyrazach, utworzonych od pierwiastka zakończonego на **т**, пр.: бра́тство, бра́тский (a nie бра́цтво бра́цкий), адвока́тский, баламу́тство, шляхо́тский, бога́тство, світекий itd. (od брат, адвока́т itd.)

Але: тка́цтво, тка́цкий (od ткач), купе́цтво, купе́цкий (od купе́ць,) рільни́цтво (od рільник), гре́цкий (od Грек), га́лицкий (od Га́лич) itd.

10. **дство, дский** (a nie **дзво, дзкий**):

w wyrazach, utworzonych od pierwiastków zakończonych на д, пр.: сусѣдство, сусѣдский (nie сусѣдзтво, сусѣдзкий), лю́дский (nie лю́дзкий)..., (od сусѣд, лю́д..).

11. вство (nie ство):

вітцѣвство, королѣвство itd.

12. щ (nie сч):

щасѣть, щаслѣвий, щасний..

§. 304. 3. Wyrazy obсе.

1. Obсе przyrostki: ія, ік, іка, іст, ізм, ійний, ійский, іяльний, ічний...:

a) piszą się **tak** w obcych wyrazach po samogłoskach i spółgłoskach, **nie** podpadających zmiękczeniu, tj. po ц, б, в, ф, м, к, г, х, і, з wyjątkiem р, пр.: архайзм, Етіопія, Арабія, атавізм, графіка, епідемія, остракізм, монархічний, педагогія, педагогічний, телеграфіст, льогічний, академія itd.;

b) ро л, н zmienia się w tych przyrostkach i na і, пр.: Англія, компанія, лінія, лінійний, машиніст, механік, механіка, провінціалізм, технічний itd., ale: публіка, публічний, католик, євангеліст, акафіст, аршеник;

c) po spółgłoskach innych, podpadających zmiękczeniu, tj. po т, д, с, з, ц і po р przemienia się w tych przyrostkach i на и, пр.: Беотія, критик, критика, критицизм, критичний, комедія, медик, Росія, російський, Азія, гімназія, гімназійний, гімназіяст,

поліція, поліційний, артист, м тїцизм, історія, консисторія, матерія, матеріальний, австрійський.

2. іо (nie ю):

пéриод (nie период), патріот, національний, біографія, Сіон, Етіопія, Діон, кіоск, Хіос, Діонісій, Діоген itd.

Uw: ale po л, н pisze się іо: міліон, буліон, Ліон.

3. аі, еі, оі, уі, юі..

Кáин (nie Кáїн), Михаїл, Рафаїл, Енеїда, руїна, Люїза itd.

4. ій, ія (nie ий, ия): pisze się, jako cerkiewno-słowiańskie zakończenie, w chrzestnych imionach zawsze bez zmiany, pr.: Антónій, Василій, Григорій, Метódій, Анастасія, Параскeвія, Мáрія, Єремія, Ілія, Евфросінія itd.

5. іє (nie иє):

jako cerkiewno-słowiańskie zakończenie, pisze się niezmiennie w wyrazach, jak: евангeліє, упованіє, милосeрдіє, спасeніє, кóпіє, оружіє itd. Najczęściej piszemy є pr.: пїсанє, діланє.

6. анти архи (a nie антї, архї):

антифóн, антихрїст, архикнязь, архи діякон, архиерей itd.

7. nie іум, ale ія, ия (ob. §. 304. 1.)

Obce wyrazy na „ium“ ruszcza się na -ія, albo odrzucają „um“, pr.: семінарія (nie семінаріум), гімназія, коллeгія, губeрнія, міністерія itd. — ліцeй, архів

ale мeтрум.

8. **не ат, але а:**

по́ема, дра́ма, те́ма ... (а не по́емат, дра́мат, те́мат)...

9. **ге** (не ге):

географія (не географія), ге́ній, трагедія, альге́бра, генеральний, генеалогія itd.

10. **кс** (zamiast łacińskiego x):

екса́мен, акса́міт, текст, Алекса́ндер, Ксенофо́нт itd.

11. **с** (не з):

Со́фія (не Зо́фія), Пе́рси, філосо́ф, Павса́ній, Єрусали́м, Сокра́т, університе́т, ко́нсуль, консі́лїя, консоля́ція itd.

12. **сх** (не ш):

схі́зма (не ші́зма), схе́да, схе́ма, схема́тизм.

13. **лл, нн, рр:**

Podwójnych spółgłosek w imionach pospolitych obsego pochodzenia nie używamy, oprócz **лл, нн, рр**, пр.: іллюміна́ція, ілюстра́ція, ілюзі́я, іннова́ція, анне́ксія, колля́тор, корре́кта, корре́ктор, корру́пція; але грама́тика, комі́сія, проце́сія, ка́са, профе́сор, ма́па itd.

14. **ль** (не л):

фільо́льогія (не філоло́гія), фільосо́фія, фізіо́льогія, біо́льогія, антропо́льогі, соціо́льогі itd.

15. Imiona własne **miejsc** (krajów, miast, gór, rzek itd.):

так starożyтne jak i nowoczesne, piszemy tak, jak one się, zruszczywszy, wymawiają, np.: Єгїпет (nie Єгїпет), Єрусалїм, Вифлеєм, Кипр, Азия, Пєрсия, Мезопотамія, Греция, Лякедемон, Атєни, Мікєни, Ахая, Сицїлїя, Рим, Сиракузи, Фенїкія, Беотия itd. — Франція, Італїя, Данїя, Медіолан, Парїж, Люїдун, Тоскана, Бордо, Бретань, Лондон, Липск, Прага, Білград, Аквігран, Женєва; Льоара, Дунай, Рен, Тїбер itd.

16. Imiona własne **osobowe** starożyтne; te imiona zruszczyły się w ten sposób, że końcowe as, es, is, os, us odpadło, a przeciwnie końcowe n, nt pozostało, np.: Епамінонд (nie Епамінондас), Еней, Сократ, Арістотель, Арістофан, Цєзар, Айскїль, Євріпїд, Федр, Гезїод, Лікурт, Перїкль, Тукїдїд, Пітагор, Ксєнофан, Анаксїмєн, Гомєр, Аттік, Вергїлій, Гораций, Тїбулль, Алькіной, Музай, Емілій, Тїртай, Алькаій, Азіній, Анаксїмандер, Дїдїм, Апшій, Сїммїй itd. — Крїтон, Плятон, Цїцерон, Сцїпїон, Ксєнофонт itd.

17. Imiona **osobowe** nowoczesne, które się już zruszczyły, piszemy po rusku, np.: Бокачіо, Данте, Кальдерон, Колюмб, Рафаель, Беранжє (przyp. II-gi Беранжєра), Вольтєр, Дїма, Додє (przyp. II-gi: Додєта), Корнєйль, Расєн, Русо, Байрон, Вальтер Скот, Свїфт, Шекспїр, Стюарт, Гайне, Гєгель, Гєте, Лєссїнг, Шїллер, Ломоносов, Пушкін, Гєдемїн, Залєський, Міцкєвич, Собєський, Ягайло, Вітовт, Гощїньський, Добрівський, Паляцкїй, Роки-

танський, Шафарик, Данічич, Вук Караджич, Глячич, Мікльосич, Ягіч itd.

Mniej przyswojone językowi ruskiemu imiona własne osobowe obce piszemy dla zrozumiałości z cudzoziemska tak, jak one się piszą w swojej własnej narodowej pisowni, np.: Brachelli, Foucault, Mirabaud, Mirabeau, Neef, von Houten, O' Connell itd.

§. 305. 4. Wielkie litery.

Wielką literą piszemy:

1) Początek każdego zdania, po kropce, po znaku pytania, po wykrzykniku i po dwukropku wtedy, jeżeli bez zmiany przytaczamy czyje słowa, nigdy zaś po średniku albo po przecinku.

2) W poezyi początek każdego wiersza, np.:

І день іде і ніч іде . . .

І, голову схопивши в руки,

Дивуєш ся: — чому не йде

Апостол правди і науки?!

3) Wszystkie imiona własne tj. nazwy osób (ludzi, bogów, duchów itd.), zgromadzeń zakonnych, narodów, państw, krajów, miast, wsi i mieszkańców tychże; imiona własne dawane zwierzętom; nazwy ulic, rzek, gór, jezior, mórz, herbów, świąt, ciał niebieskich itd, np.: Александр Великий, Бог (ale: боги поганські), Пресвята Діва, Петро, Пашкевич, Міцкевич, Зевс, Афина, Василияни, товариство Просвіта, Русини, Поляки, Австро-Угорщина, Галичина, Львів, Краків. Замарстинів, Львовянин, Бережанець; пес Рябок, коро́ва Красуля; у́лиця Городецка; Дністе́р; Вісла, Карпати, Татри, Морске Око,

Чорне море, Наланч, Різвоб, Венус, Баран itd.

4) Przymiotniki, urobione od nazwiska jakiejś osoby, пр.: Шевчєнків заповіт, Міцкєвичєві твѳри, Петрѳва книжка, Тарасова могїла, слўжба Бѳжа, Богорѳдичин празник itd.

5) Tytuły ksiąжек і nazwy wszelkich utworѳw sztuki, пр.: Історїя лїтературї Огонѳвского, Красїцкого Мішеїс, Вертїлїєва Енєїда, Гомєрова Ілїяда, Шевчєнковї Неофїти, Міцкєвичєві Дзїяди, Рафаєля Мадѳнна itd.

6) Nakoniec w listach і w podaniach do władz і urzędѳw piszemy wielkimi literami poczатkowemi tytuły osѳb, władz і urzędѳw, jako теж займки osobiste і dzierzawcze, о ile one odnoszą сїє до osoby, до ктѳреї piszemy, пр.: Висѳке ц. к. Намїснїцтво! Сьвітла ц. к. Радѳ Шкїльнї окрўжна! Висѳкий Відїле Краєвїй! Висѳкоповїжаний Пїане Профєсор! Висѳкопрєподѳбний Отче! Прѳшу Тебє, дорогїй приятелю. Від давна чєкаю на Ваш лист. Остаю з глубѳким повїжанем Пїана Раднїка покїрний слугї. . . .

§. 306. Маłą literą poczатковїю piszemy:

1. Nazwy dni і мїєсїєcy: недїля, понедїлок, втѳрок, середї, четвєр, пїток, субѳта; мїєсїєць сїчень, лїутнїй, мїрт, цвїтєнь, май, чєрвєнь, лїпєнь, сєрпєнь, вєрєсєнь, жѳвтєнь, листопад, грўдєнь.

2. Przymiotniki, utworzone od imienia wласnego мїєсїєsowѳсї, пр.: подїльскї ланї, вѳлннєска землїя, рўскї сєла, пѳльскї гѳ-

роди, бережанський став, яворівські виробы з дерева itd.

§. 307. 5. Rozdzielanie wyrazów.

1. Wyrazów jednozłoskowych nie rozrywa się nigdy pod żadnym warunkiem, a zatem nie згл-яд, мі-ст, ка-рк itp., lecz cały taki wyraz przenosimy na nową linię.

Przyimków в і з nie zostawiamy nigdy na końcu zapisanego wiersza, gdyż one nie stanowią dla siebie zgłoski. Nie piszemy zatem в - Кракові, з - Відня, tylko в Кра-кові, з Від-ня.

Ale piszemy: зі - Львова, зі - Зблочева.

2. Rozdzielając wyrazy kilkozgłoskowe, przestrzegać należy następujących wskazówek:

a) Jeżeli wyraz jaki jest tak złożony lub spojony z przybranką, że składowe części łatwo rozpoznać, to wtedy pierwszą część składową zostawiamy na końcu zapisanego wiersza, a drugą przenosimy do następnego wiersza, np.: повно-відий, біло-лиций, кругл-а-бóкий, прой-ді-сьвіт, сегó-дня, безó-дня, страхо-полóх, коно-від, косто-грїз, без-зубий, палї-вода, не-міч, не-забáром, не-дба-лий, по-вторїти, надї-слáти, за-ткнўти, зі-пхнўти, вї-вчити, відї-гнáти, розї-рвáти, підó-шва, об-умёрти itd.

Wyjątki: о-бїд, о-бўх, пó-душка, рó-зум, ро-сáда, ро-сїл, надїй-тї, підїй-тї, відїй-тї, перей-тї.

b) Przyrostki -лий, -ливий, -ство, (тво), -ский przenoszą się same tylko i całe do następnego wiersza, np.: кїс-лий, набрѣск-лий, змарнї-лий; вї-

баг-ливий, дрім-ливий, приман-ливий;
брат-ство, богат-ство, лінйв-ство, мі-
щань-ство, рожде-ствó, товáри-ство, ку-
пець-тво; австрій-ський, брат-ський, гро-
мáд-ський, королів-ський, селянь-ський,
світ-ський, швед-ський. . .

Wyjątki: рус-кий, чés-кий, волос-
кий . . . і малісь-кий, новісь-кий.

c) Jeżeli między dwiema samogłoskami znajdu-
je się jedna tylko spółgłoska, to przenosi się ją do
następnego wiersza, пр.: глі-на, во-дá, ма-рá,
ро-сá, чо-ло-вік, роз-би-рá-ти itd.

d) Jeżeli między dwiema samogłoskami znajdują
się dwie spółgłoski, то jedna z nich zostawia się na
końcu zapisanego wiersza, а drugą przenosi się do
następnego wiersza, пр.: вéз-ти, зем-ля, клад-
ка, крóх-маль, лёд-ви, міт-лá, пóч-та,
віс-па, бруд-ній, пустий itd.

Uwaga. Spółgłoski złożone дз, дж nie rozdzie-
lają się, пр.: сá-джа, гля-джу, ро-дзі́нки.

e) Jeżeli między dwiema samogłoskami znajdują
się trzy lub więcej spółgłosek, то do następnego
wiersza przenosimy tylko: 1) spółgłoski złożone **Дз,**
Дж, — 2) т, д; п, б; к, г razem z następującym л
albo р, — 3) сп, ст, ск, пр.: 1) твёр-джене,
доїз-джáти, бун-дзи; 2) Алексáн-дра,
муш-тра, ост-рий, пис-кля, рáс-пря; 3)
вар-стáт, пór-скати.

W innych razach przenosimy tylko jedną spół-
głoskę, пр.: мёрз-нути, скарб-ниця, жёрд-
ка, цёрк-ва, мéст-ник, корч-мá itd.

§. 308. 6. Pisownia partykuł i wyrazów złożonych.

1. Partykuły złożone, a mianowicie przysłówki, przyimki i spójniki, piszą się razem wtedy, jeżeli ich składowe części tak się z sobą zrosły, że tworzą jeden zwyczajny wyraz.

Piszą się więc razem następujące partykuły:

a) przysłówki: ба й д у же, бо да й, в за га л і, в зна к, ві д ки, ві д ра з у, ві д си, ві д та м, ві д та к, ві д ти, в к ін ц і, в к у пі, в пе ред, в пе р ше, в по в ні, в пр а в ді, в ря д і го ди, го л і ру ч, де ї н де, до ки, до л і ні ц ь, до си, до с ь т ь, до ст о т у, за в бі ль ш к і, за в до в ж к і, за в г л у б ш k і, за в г р у б ш k і, за є д но, за в с ь г ди, за в тра, за в ш и р ш k і, за в ча с у, за з да ле г і д ь, за ле д ви, за л ю б ки, за на д то, за по ко том, за ра з о м, з в е р х а, з ві д си, з ві ль на, з го д о m, з да в на, з да ле ка, з бі л ь зь ка, зна дв о ру, з но в, з о в с ь м, з ра з у, з р е ш то ю, й н ко ли, ко м і т ь го л о v, л і во бі ч, м и мо х і д ь, м i mo х і т ь, m i mo х о д o m, на в га д, на в з до г і н, на в і пе ре д ки, на в і д во рот, на в і т ь, на в ма н я, на в м і с не, на в па к і, на в пр о с т е ц ь, на в с т я ж, на в с т р і ч, на д а р мо, на за д, на ко н е ц ь, на л і во, на о с л і п, на пе ре д, на по с л і д, на пр а во, на ра з, на р e ш t і, на сам пе ре d, на ск і л ь ко, на то м і с ц ь, на т ще, не м о в, не на че, не ра до, не ра з, н і ко ли, н і я k, об і ру ч, оп і с л я, оп я т ь, о с то ро нь, по во ли, по де ко ли, по де ку ди, по за в тра, по за в че ра, по за то р і k, по ки, по ма лу, по на й бі ль ше, по сп о лу, по то му, по ті m, по т р о х и, по ча с ти, пра во бі ч, пр и ті m, са мо х і т ь, се го д ня, се й ча с, си ло м і ц ь, ско

росьвіт, снóчи, спершú, справдї, такóж, тогїд, торїк, упёрше, чимáло . . .

b) przyimki: зáдля, зáмісь, зáчерез, здовж, зза, змéжи, знáд, довкругї, їзза, напрóтив, недалéко, окóло, пїдчас, пóбїч, повёрх, повїсьше, пóза, пóзад, поздóвж, помéжи, помїмо, помїж, пóнад, понїзше, попéред, попéрек, пóпїд, пóпри, пóбруч, посéред, поўз, прóмїж, зпéред, зпїд, зпомéжи, зпóмїж, зпóнад, зпóпїд, сўпротив. . . .

c) спóјники: анїж, бúцїм, длятóго, закїм, затé, кобї, немóв, нáче, ненáче, нїби, нїбїто, наколї, наскїлько, оскїлько, óтже, протé, тáже, таї, такóж, тимчáсом, щобї, щоб.

d) Piszemy razem także przyimek z przynależnem імієнієм, жежі акцент спочыва на przyimku, пр.: дóсьвїта, зáмуж, зáраз, зáщо, нáдто, нáново, нáщо, пóночи, пóщо. . . .

2. Przeciwnie takie partykuły, ктóрых скładowe чэсьці występują w naszej świadomości jeszcze jako osobne słowa, należą pisać osobno, пр.:

з чéрги, з порядку, з пáньска, з нїмéцка, з угóрека, за дóвго, за висóкий, за тонкїй, за мóлоду, на пóзїр, на тепёр, по тїху, по прóсту, по старóму, по давнóму, пó чéрзї, по порядку, по пóльски, по нїмéцки, по нїнї, без числá (але бéзлїч), без сўмнїву, до рéшти, до пїзна,, до сїта, (але досїть). . . .

3. Piszemy razem wyrazy (zaimki, przysłówki і спóјники) злóжone з будь, сь (uogólniającem), де і ж lub же (wzmacniającem), пр.: дéкотрий,

десь, дѣхто, дѣщо, дѣякий, котрийбѹдь, котрийнебѹдь, колибѹдь, колинебѹдь, колійсь, дѣколісь, хтобѹдь, хтонебѹдь, хтось, якійсь, якбѹдь, якнебѹдь, хтѹж, щож, котрѹгож, тѹйже, тѹгоже, колійж, однакож. . . .

4. Przeciwnie piszemy osobno zawsze: ся (zaimek), би (warunkowe), же (przeciwstawne) пр.: учѹ ся, я дїлѹв би, брат же відповів.

Uw.: Te same wyrazy w skróconej formie: — сь (zaimek) — б, — ж (przeciwstawne) i zakończenia osobowe: — ем — м —, есь, — сь, — сьмо, — сьте łączą się z poprzedniem słowem zarozną rozdziałki — пр.: учѹ-сь, ти дїлѹла-б, сестрѹ-ж відповіла, читѹв-ем, читѹв-есь, робїла-м, робїла-сь; читѹли-сьмо, робїли-сьте. . . ;

ale zawsze razem: щобї, щоб.

5. Rzeczowniki i przymiotniki złożone, których składowe części spłynęły się zupełnie w jeden wyraz, piszemy razem, пр.: вертїпорох, гонївітер, жмикрѹт, палївода, перекотїполе, пройдїсьвіт, стрїмголов; -дївдереве, гололѣдиця, лихолїте, слабосїле, сухопѹть; — Богорѹдиця, водопїло, водохрѣсте, горлорїз, коновїд, костогрїз, кожемѹка, сновїда, страхополѹх, страхопѹд, хлїборѹб, чортонхѹйка, богомїльний; — білолиций, довговѹсий, каробкий, кривобѹкий, круглелиций, крутоберегий, круторѹгий, рїдкозѹбий, сивоборѹдий, тонковѣрхий, чорноволѹсий, широколистий. . . . — вовкодѹхий, вїрлобкий, костокрїлий, серпорїг (księżyc), беззѹбий, безрѹкий, без'язїкий, безкрїлий itd.

6. Jeżeli zaś chcemy uwydatnić składowe części, wstawiamy pomiędzy nie rozdzielkę „—“, pr.: Австро-Угърщина, Перебій-Ніс, церкóвно-славяньський, хліб-сіль, всього-на-всього, дасть-Біг, ма́ло-колі́, ні́гдє-ді́ти-сь, як-сті́й, по́ки-що itd.

7. a) Przeczenie „не“ zrasta się w jeden wyraz nie tylko z imionami wszelakiego rodzaju, tj. z rzeczownikiem, przymiotnikiem i liczebnikiem, ale także z przysłówkami, urobionymi od imion, pr.: не́міч, недúга, не́лад, непоря́док, непóтрі́б, нетя́га, несла́ва, недóрид; — неві́нний, незря́чий, незáздрий, немóдрий, непокі́рливий, непутя́щий; — неодє́н, неба́вком, небáром, недалє́ко, незаба́ром, нега́дки, непрі́чком, немóв, неврóком, нера́до. . .

b) Przed czasownikami piszemy „не“ osobno, pr.: не зна́ю, не був, не ма́є, не бажа́ючи, не написавши itd.

Uwaga: Atoli piszemy razem: нема́ (nieosobowo), нехотя́чі, не́хотя і не́хоч (jako przysłówki), нена́видіти, знемага́ти і недомага́ти (gdyż bez „не“ wcale tych słów nie używamy); знево́лити, зневі́рити ся, знева́жити, знемо́щити, знеохóтити, унещаслі́вити . . . ; ponieważ one pochodzą od нево́ля, неві́ра, знева́га, немо́щі, неохóта, нещаслі́вий. . .

c) W przeciwstawieniach pisze się „не“ osobno także przed imionami, pr.: Се не харáктер, áле упрямі́сть. Мой родина́ не бога́та, áле че́сна. Бува́ло се не раз, не два, áле мно́го разів.

7. O przecinkowaniu.

§. 303. Oprócz liter używamy jeszcze innych znaków, które się nazywają znakami przecinkowymi (знаки перепинання). Z pomocą tych znaków nie wyrażamy wprawdzie żadnych brzmień, jak literami, lecz ułatwiamy sobie nimi należyte rozumienie i czytanie tego, co napisane.

Te znaki zastępują w piśmie miejsce tych dłuższych lub krótszych przestanków i nacisków, których używamy wtedy, kiedy coś mówimy.

Są one następujące:

- 1) , Przecinek (прóтинка),
- 2) ; Średnik (середник),
- 3) : Dwukropk (двоточка),
- 4) . Punkt czyli kropka (точка),
- 5) ? Znak zapytania (пита́йник),
- 6) ! Wykrzyknik (оклі́чник),
- 7) — Myślnik (па́вза),
- 8) ... Kropki (точкі́),
- 9) ()[] Nawias (скобкі́),
- 10) „“ Cudzysłów (знакі́ наведе́ня),
- 11) - Łącznik (ро́зділка).

1. Przecinek (,).

§. 310. Przecinek oznacza najkrótszy przestanek głosu i kładzie się:

a) Między zdaniem głównem a roboczem, i także między dwoma zdaniem roboczem, pr.: Граб є найтвёрдший з дере́в, які ро-сту́ть в на́ших ліса́х. Св́ятопо́лк післа́в ска-за́ти Глі́бови, щоб він швиденько і́хав до Кі́ева, бо ні́би Володи́мір дуже́ хо́рий.

b) Między krótkimi zdaniemі wspólrzędnemі, пр.: Ревé та стóгне Дніпр ширóкий, сердýтий вітер завивáє, до дóлу вёрби гне висóккі, горáми хвúлі підіймáє.

c) Między zdaniem skróconem albo wtrąconem a zdaniem głównem, пр.: Скінчýвши мою робóту, прійду до тебе. Злість, кáжуть, сатані сестри́ця.

d) W zdaniach ściągniętych pomiędzy wyrazami, które przez ściągnięcie obok siebie stanęły, jeśli one przez spójniki і, або, та, тай nie są połączone, пр.: Я сне сóнце, грім, блýскавка і тепло здавáли-сь дóбрими, сьвітлими сýлами. Соловéйко защебетáв, залящáв, зачýркав, засви́стáв, затри́щáв. А гóстий і в хáтї і в хорóмах і на дворї і в суткáх цóвно.

e) Przecinkiem oddzielamy wkońcu każde доповідzenie і każdy V-ty przypadek w zdaniu, пр.: Володимі́рко, син Володаря́, збудувáв гóрод Гáлич. Менé, мáти, Тўрчин знаé, мéдом, винóм наповáє.

2. Średnik (;).

§. 311. Średnik oznacza dłuższy przestanek і większe zniżenie głosu w czytaniu niżeli przecinek і kładzie się między dłuższemi zdaniemі wspólrzędnemі, zwłaszcza jeśli one mają przy sobie zdania poboczne, пр.: Млин мéле, мука́ бۇде; язык мéле, бідá бۇде. З небéс на зéмлю, від кінцá сьвїта до кінцá простираé ся вóля Бóга; всьо, що під сóнцем і вїсше сóнця, в сьвітї і за сьвїтáми, розгомóнює мўдрість безначáльну і безконéчну Єгó;

а перед сею мудростию марниця всі мудрости наші, як крапля перед морем, як червіна перед велитом, як годинка перед віками.

3. Dwukropek (:).

§. 312. Dwukropek jeszcze mocniej oddziela od siebie zdania niżeli średnik i kładzie się:

a) Kiedy poprzednie zdanie główne objaśniamy zdaniami następującemi, np.: На ум Дрот був паробок на все село, де жив: батькови и матери слухняний, старшим себе покірний, між товариством друзяка.

b) Kiedy wyliczamy szczegóły albo części, należące do jakiejś całości, np.: Чоловік має пять зміслів: взір, слух, смак, нюх і дотик.

c) Przed słowami jakiejś drugiej osoby, gdy je dosłownie przytaczamy, np.: На ум молив ся: Боже, не осироти нас!

d) W okresach między zdaniem poprzedniem a następnem, zwłaszcza jeśli są dłuższe, np.: Не хмара сонце заступила, не вихор порохом вертить, не Галич чорна поле вкріла, не буйний вітер се шумить: се військо йде всіма шляхами.

4. Kropka (.).

§. 313. Kropka oznacza z wszystkich znaków przecinkowych najdłuższy przestanek; wskazuje ona, że myśl jest skończona. Kropkę kładziemy:

a) na końcu zdań pojedynczych i złożonych, np.: До смерти учить ся чоловік. Що се за чоловік, ніхто не знає;

b) jako znak skrócenia po wszystkich literach, zastępujących całe wyrazy, nie wypisane jednak w całości, jako to:

гл. = гляді,
д. = добродій,
др. = доктор,
зр. = золотих ринських,
ітд. = і так дальше,
іти. = і такé ьньше,
ітп. = і тим подібне,
кр. = крейцар,
нпр. = на примір,
п. = пан,
пр. = пріміром,
пор. = порівнай,
р. = рік,
свв. = святій,
сл. = слідуючий,
стор. = сторона,
тзв. = так званий,
тзн. = то значить,
ц. к. = цісарський королівський;

с) по liczebnikach porządkowych, пр.: в 1898. році; на стор. 20. (= двайцятій), Володислав IV. (= четвёртий).

5. Znak zapytania (?).

§. 314. Znak zapytania kładziemy po zdaniach lub słowach, któremi się pytamy, пр.: Хóчеш похвали і нагороди? Заслужі собі. Чи ти читав твори Міцкевича? Так.

Uw.: Po pytaniach zawisłych znaku zapytania nie kładziemy, chyba że zdanie główne mieści

w sobie pytanie, np.: Пёрше всёго подумай, **чи** ти зможеш се зробити.

Ale: Чи знаєш ти, чого я прийшов до тебе? (Tu znak zapytania odnosi się do zdania głównego: „Чи знаєш ти“).

6. Wykrzyknik (!).

§. 315. Wykrzyknik kładzie się po tych zdaniach i po tych słowach, które wymawiamy podniesionym głosem. Kładzie się go zatem po zdaniach i słowach, wyrażających podziw, żal, oburzenie, gniew, ból, radość, uniesienie, wezwanie, rozkaz stanowczy itd. Równie też pisze się ten znak i po wszystkich przypadkach V-tych, jeżeli takowe nie są położone w środku zdania (w tym bowiem razie kładzie się po nich tylko przecinek).

Np.: **Будь** здоров! **Бійтеся** Бóга! **О**, **Бóже** мій милий! **Прощай!** **Будь** щаслив, мій сїну! **Щож** я тобі, друже, злого учинив?

7. Myślnik (—).

§. 316. Myślnik wyraża:

a) że opuściliśmy w zdaniu jakieś słowo, którego łatwo domyślić się można, np.: **Хто** рóбить — **гóлий** не хóдить. **Віра** моя — **тов** в **Бескїдах** **кáмінь**;

b) że namyślamy się, jakiego wyrazu użyć nam należy, np.: **Не** хóчу **бути** невдячним, **óтже** **заплачу** **тобі** **за** **твою** **прислугу** — **грїшмї!**

8. Kropki (...).

§. 317. Kropki (...) oznaczają, że mówiący nie wypowiada wszystkiego, coby mógł lub coby

хciał powiedzieć, i że milczeniem zastępuje mówienie, пр.: Дайте мені спокій, бо .... Умиряючи сказав отець: Любіть ся діти і ...

9. Nawias ( ), [ ].

§. 318. W nawiasie zamykamy pojedyncze słowa lub całe zdania, nie należące do myśli tego zdania, w którego środku są umieszczone, lecz będące dodatkiem piszącego, wtrącone, пр.: То дівчина ходить й сама не знає (бо причинна), що такéе рóбити.

Zamiast nawiasu używa się niekiedy dwóch myślników, пр.: Стереженого — як кажуть — Бог стереже.

10. Cudzysłów („ “).

§. 319. Cudzysłów oznacza, że wyrazy nim zamknięte nie pochodzą od nas, lecz od innej osoby, a my je tylko dosłownie tj. w tem samem brzmieniu przytaczamy, пр.: Гóсподь Бог сказав: „Нехай буде світ!“ Нау́м молив ся: „Гóсподи милосёрдний: Не осироті нас!“

11. Łącznik (-)

§. 320. Łącznika używamy przy rozdzieleniu wyrazów, przenosząc drugą ich połowę na nową linię. Nadto kładziemy go niekiedy i w wyrazach, złożonych z dwóch lub więcej słów, jako też przyłączając do poprzedniego wyrazu słówka: -сь, -б, -ж, -ем, -есь, -сьмо, -сьте, -то, пр.: лав-ка. Австро-Угóрщина; раз-враз; всéго-на-всего; учу-сь; ти зділала-б; сестра-ж відповіла; ходив-ем, ходив-есь, ходилисьмо, ходили-сьте; хтож-то? котрóго-то itd.

Dodatek pierwszy.

W cerkiewno-słowiańskim języku oprócz liter, używanych w języku ruskim, znajdują się jeszcze następujące: **z, oу, z, ы, ѣ, w, ѿ, ѣ, ѡ, р, v.**

One znaczą: **z=z; oу (s)=u; z** nie wymawia się; **ы=y; ѣ=ji(i); w=o; ѿ=ot; ѣ=x; ѡ=ps; р=ft (t, f); v=y**, a po samogłoskach: **w.**

Np.: **селó=zeło; оу жé=uże; ра б z=rab; с ы н z=syn; в ѣ =bi; я к w=jako; ѿ ѣ де=otide; Але ѣ á ндръ = Alexandr; ѡ а лó мъ = psalom; Фе одó р z Fteodor; м v ро=myro; Е v а=Ewa.**

Речѣ же отѣць къ рабѡмъ своимъ, ѣзнесѣте одѣждѣ первю, ѣ облещѣте ѣго ѣ дадѣте перстень на рѣкъ ѣго, ѣ сапоги на нóзѣ. И привѣдше телѣць оупитáнный заколѣте, ѣ ѣдше веселимса.

Dodatek drugi.

Про пташка Матери Божої.
Pro ptaszka Matery Bożoji.

Коли прародич копав дяку зємлю і тяжко
Koły prarodycz kopaw dyku zemlu i tiażko
трудів ся, щоби добути собі прожиток, та зрó-
trudyw sia, szczoby dobuty sobi pożytok, ta zro-
шував єї потом з чола свого, — сумно єму було...
szuwaw jeji potom z czoła swoho, — sumno jemu było...
Сумно з гадкою в душі о втраченім раю і о грісі.
Sumno z hadkoju w duszi o wtraczenim raju i o hriśi.

Земля була єму непривітна і тверда; сонце
Zemla była jemu neprywitna i twerda; sonce
гляділо на него кóсом, над єго головою ви́сіло
hład'ilo na neho kosom, nad jeho hołowoju wyśilo
захмарене небо і в глухий пустині ніхто не від-
zachmarene nebo i w hłuchij pustyni nihto ne wid-
зивав ся зовсім до него.
zywaw sia zowsim do neho.

Навіть звір минав єго у лісовій глущі, бо
Nawit' żwir mynaw jeho u lisowij hłuszi, bo
хто рай утратив — носить в душі пекло.
chto raj utratyw -- nosyt' w duszi pekło.

Колі він раз орав ялову землю, зійшов до
Koły win raz oraw jałowu zemlu, zijszow do
него его Бог, щобі приглянути-сь его праці, — а
neho jeho Boh, szczoby przyglanuty-s' jeho praći — а
Адам думав над своєю недолею і сумними очима
Adam dumaw nad swojeju nedoleju i sumnymu oczyma
глядів в землю, наче в німого ворога, так що в за-
hlad'iw w zemlu, nacze w nimoho woroha, tak szczo w za-
думі не достеріг Бога.
dumi ne dosterih Boha.

А сотворитель станув перед ним і спитав:

A sotworytel stanuw pered nym i spytaw:

— І як же тобі поводить ся, Адаме?... — а

— І jak że tobi powodyt' sia, Adame?... — а

він прокїнув ся з задуми і відповів:

win prokynuw sia z zadumy i widpowiw:

— Зле, Господи; тяжко мені двігати твою

— Złe, Hospody: tiażko meñi dwyhaty twoju
строго кару: не маю при праці над собою
strohu karu; ne maju przy praći nad soboju
нікого!...

nikoho!...

І зітхнув при тим жалісно, глибоко, що мій-

І zitchnuw przy tim żałośno, hłyboko, szczo my-
лостивий Бог звернув на него око; взяв грудку
łostywyj Boh zwernuw na neho oko: wziaw hrudku
землі, кїнув нею до горі, а з грудки взлетів
zemli, kynuw neju do hory, a z hrudky wzlet'iw
пташок і затріпотав в горі крильцями та почав
ptaszok i zatripotaw w hori krylciamy ta poczaw
співати над головою Адама.

śpiwaty nad hołowoju Adama.

І від того часу в кожду робучу днину витав
I wid toho czasu w koźdu robuczu dnynu wytaw
єго веселою піснью жайворонок і літав над ним,
jeho weseloju pisnyju żajworoнок i litaw nad nym,
піднимаючи-сь в небо, та пригадував милосерде
pidnymajuczy-ś w nebo, ta pryhaduwaw myłoserdie
Божє; протє Адам вже не сумував так, бо мав
Boże; prote Adam wże ne sumuwaw tak, bo maw
відраду в пташиній пісонці.
widradu w ptaszynij pisonci.

А сїрий пташок був Божим слугою і співав
A śiryj ptaszok buw Bożym słuhoju i śpiwaw
землі пісні про небо.
zemli piśni pro nebo.

Коли-ж Христос ходив по світі і учив лю-
Koły-ż Chrystos chodyw po świt'i i uczyw lu-
дий правди в Назареті та голосив своєю спаситель-
dyj prawdy w Nazaret'i ta hołosyw swoju spasytel-
ну науку, жайворонок приносив стуженій Матери
nu nauku, żajworoнок prynosyw stużenij Matery
щоденно вісти від Сїна до Її хати, щобі супокій
szczodenno wisty wid Syna do Jeji chaty, szczoby supokij
мала Її матеріна душа. Коли самітна плакала
mała Jeji materna dusza. Koły samitna płaкала
в своїм смутку, він потішав Її в городі пісонькою
w swoim smutku, win pot'iszaw Jeji w horod'i pisonkoju
а перед поворотом Христа до дому чим скорше
a perez poworotom Chrysta do domu czym skorsze
прилітав назад, щобі повідомити Її о тим, що
prylitaw nazad, szczoby powidomyty Jeji o tim, szczo
праця начування нїні скінчена, та щебетав:
pracia nauczuwania nyńi skinczena, ta szczebetaw:

— Мати, отрі сльози, — син вертає! А на

— Maty, otry słozy, — syn wertaje! А на
Голгофті, коли цілий сьвіт торопів, що Бог заму-
Hołhoft'i koły ciłyj świt toropiw, szczo Boh заму-
чений на хресті вмирає, взнесло-сь мале пташатко
czenyj na chrest'i wmyraje, wznesło-ś małe ptaszatko
до сьвятї голови, щоби відняти колець з тернової
do światoji hołowu, szczo by widniaty kołeć z ternowoji
корони і хоч стілько злекшити муку Господєви,
korony i chocz stilko złekszyty muku Hospodewy,
щоби Христос зронив каплю кроби менше.
szczoby Chrystos zronyw kaplu krowy meńsze.

Злетіло понад хрест і кружило в сїняві неба

Zlet'ilo ponad chrest i krużyło w syniawi neba
і сумну пісоньку дзвонило над Голгофтою, що
i sumnu pisonku dzwonyło nad Hołhoftoju, szczo
Бог за людий віддав своє житє. Плакало пташат-
Boh za ludyj widdaw swoje żyt'ie. Płakało ptaszat-
ко над головою Христа, що мусить двигати ко-
ko nad hołwoju Chrysta, szczo musyt' dwyhaty ko-
рону тернову і що за побїду правди — людски
ronu ternowu i szczo za pobidu prawdy — ludski
руки увінчали єго голову колцями. Богородиця,
ruky uwinczały jeho hołowu kolciamy. Bohorodycia,
покровителька роду людского, взяла до неба сьвід-
pokrowytelka rodu ludskoho, wziała do neba świd-
ка свого горя.

ka swoho horja.

У стїп Єї престола є місце для жайворонка

U stip Jeji prestoła je misce dla zajworonka
і від тоді є він сьпівакóm Матери Божої. Она дер-
i wid tod'i je win spiwacom Matery Božoji. Она дер-
жить свого вірного сьпівця в опіці і дарить ласкою,
żyt' swoho wirnoho spiwcia w opići i daryt' łaskoju

а хто Ёї пташынні зробіць крѣвду, того Бог карае
a chto Jeji ptaszyni zrobyt' krywdu, toho Boh karaje
і сўдить строга.

i sudyt' stroho.

Самá Пречыста стережé ёгó гнѣзда і хорó-
Sama Preczysta stereże jeho hñizda i choro-
нить влáсною рукою від напасти, берé жайворонка
nyt' własnoju rukoju wid napasty, bere żajworonka
під- свою сіню свѣту, що сяе яснымі звѣздами
pid swoju syniu swytu, szczo syjaje jasnymy źwizdamy
і накрывáе ёгó гнѣздóчко при землі — а вóрога,
i nakrywaje jeho hñizdoczko pry zemli — a woroha,
що зачипáе Ёї пташынну, порáжуе сьвѣтлостію
szczo zaczyraje Jeji ptaszynu, poraźuje świtłostyju
і ослѣплюе блѣском.
i oślipluje błęskom.

При престóлі Дѣви що вѣчера і рáно пташатко
Pry prestoli Diwy szczo weczera i rana ptaszatko
сьпівáе піснѣ, а хоч дзвóни зѣмскі перестáнуть бѣ-
śpiwaje piśni, a chocz dzwony zemski perestanut' by-
ти, онó вливáе в свою пісеньку цѣлу дўшу і так
ty, ono wlywaje w swoju pisonku cielu duszu i tak
тóне в тій чудовій піснѣ, як колы-б житѣ булó ли-
tone w tij czudowij piśni, jak koły-b źytie buło ly-
шѣ піснью.
sze pisnyju.

А Мáти Бóжа з задумою на лиці слўхае
A Maty Boża z zadumaju na łycy słuchaje
свогó сьпівáка і думáе... Сьпівáй, пташынно, сьпівáй
swoho śpiwaka i dumaje... Śpiwaj, ptaszyno, śpiwaj
Їй про зѣмлю, котрў своіми сьпівáми будиш до
Jij pro zemlu, kotru swoimy śpiwamy budysz do
праці, і про орачѣв, що в ту чóрну рѣлю в праці
praćci, i pro oracziw, szczo w tu czornu rilu w praćci

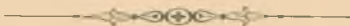
і труді засівають зёрно, сердечним гóлосом дзвоні
i trud' i zaśiwajut' zerno, serdecznym hołosom dzwony

Її пісню порáнну:

Jij piśniu porannu:

— Благословénна Діво Мáріє!

— Błahosłowenna D' iwo Marije!

Dodatek trzeci.

I. Wyimek z dzieł P. Kulisza.

Регіна Жóвківска.

В чотіри години їзди від славного міста Львова на північ полóжене село Вїнники. В 1556. р. дістали ся Вїнники даровим записом вїтцєви Станислава Жóвківського, також Станиславу, руському воєводї. Вїдно, не спромїг удєржати ся прєжній володар у Вїнниках, полóжених на татарськїм шляху, званїм Чóрним шляхом, і був рад, що найшов відважнїйшого і силнїйшого оборонця краю. Отець Жóвківського жив у сусїдному селї Туринцї, що своїм іменем виклікує в нашії пїамяти характерний рис місцевости: онó гóворить про сї давнї часї, коли турї не були ще казочною окрасою руської народної поєзїї. По смєрти вїтця Станислав Жóвківський заложив у Вїнниках замок, названий Жóвква по імени тóї Жóвки в руській Хóлмщинї, що була гнїздóm роду Жóвківських.

З оснóванєм замку і село Вїнники переіменовано в мїсточко Жóвкву. Для примани кольонїстів володар лишїв мєшканцям новóго мїсточка самоупра́ву у вїдї магдебурського права, якє панї давали своїм пїдданїм зóвсїм в сїї фóрмї і на тих оснóвах, як і королї — своїм.

Не для слави, а для захисту краю від щобраз більших нападів татарських задумав Жовківський збудувати свій замок.

Жовква була заложена в 1595. році, перед походом обидвох коронних гетьманів, великого і польного, у Волощину — сего походу, котрого добутокм було осаджене на господарстві Єремї Могїли, дядька нашого знаменїтого Петра Могїли. Заложений Жовківским замок був, по своїй ідеї, повт́оренем твердинї і города Замостя, заложених трóхи рáньше е́го начальником, дру́гом і свояко́м Томю́ Замойским. Він був призначений бу́ти захистом польскої сїли на пограничу протї напору звёрхних ворогів, а ривночасно — сторожевим пун́ктом і арсеналом для здёржування елементів, що безперестанно грозїли королївству з середини Разом з тим — що такóж було вельми вáжне — замок Жовква повинен був служити адміністраційним осередком кілько́х десятків дїбр, принале́жних до́мови Жовківских в Черво́ній Русї і на Україні.

Заложене замку було з ко́жого по́гляду горожаньским пóдвигом Станисла́ва Жовківского. Але в сїм пóдвизї не він грав головну́ рóлю. Він заложїв замок, дав загáльний плян робóти і ви́правив ся з своїм опóлченем на пїдмо́гу Яну Запóльскому. Подру́га е́го, Регїна, сестра дру́гої жінки великого коронного гетьмана і канцлера королївства, взяла на себе вїконане всїх без виїмки робїт і, як побачимо, дóбре справила-сь.

Донька давної морáвскої родїни Гербуртів, Регїна, внїсла в римску цєркву тойже дорогоцїнний дар жінóчих чеснóт, як чоловік її внїс в Палїдиум польскої націо́нальної слави.

Слова́ царя́ Соломо́на: „Розу́мна жінка ула́джує дім свій“ бу́ли впо́вні єму́ матро́нами, по́дбними Регі́ні Гербу́ртівні. З досто́йньством си́льного характе́ру она́ двігала до́машній тяга́р, який зви́чайно да́є ся для дво́х. „Тобі́ лі́нше, як мені́, відо́мі на́ші до́машні́ спра́ви (писа́в їй чо́ловік в духо́внім завіща́ню): я свої́ думкі́ затопі́в в спра́вах Ре́чи Поспо́литої, забу́вши про свої́ власні́.“ І дійсно́ Регі́на пра́вила ве́йма єго́ до́брами само́стійно. Она́ бу́ла і адміні́стратором і ска́рбником і на́віть єуди́єю, як в блі́зшій так і в да́льшій Жовкі́вщині. Що до не́го само́го, то єго́ за́няла зо́всім одна́ думка. На оборо́ну краю́ гляді́в він як на сво́є приза́чене і, коли́ не ставало́ в ска́рбі гроши́й, продава́в бу́вало родо́ві до́бра, щоби́ по́крити во́єнні ро́зходи. Сина́ ви́ховав він спеці́ально для боро́тьби з ази́йськими хижака́ми, а мо́лодшу дочку́ відда́в за Станисла́ва Конє́цьпольско́го, до́бача́ючи в ні́м і підгото́вляючи бу́дучого оборо́нця гра́нїць, коро́нного гетьма́на.

Жінка ма́ла у не́го не тілько́ ро́лю госпо́дїні́ до́му, адміні́стратора́ дібр, але й во́єнного інтенда́нта. Она́, пі́сля єго́ інстру́кції, будува́ла за́мок; она́ для ко́жного по́ходу гото́вила єму́ за́соби; она́ склі́кувала рідних і прия́телів з їх бое́вими дру́жина́ми на підмо́гу сво́му паля́дінови; і она́ на́віть та́ким лю́дям, як То́ма Замо́йський, да́вала при на́годі нота́ції, що знаменува́ли ви́сність єї духо́вих кон́цепцій над про́стими розумі́нями єї віку́ про до́машнє житє́, — в роді́ то́го, що „з кри́стале́вою посу́дою тре́ба їзди́ти оберє́жно, а з же́ньщинами обходи́ти ся ти́хо за́для обо́пільних ра́дощів і благо́слове́ня Бо́жого.“

Така то орударка стояла на чолі управи всіми добрими приналежними домови Жовківських, як діничним так і помістним правом. На нинішній погляд десятки займищ або осель, що притикали до осередка їх адміністрації — Жовкви, видають ся жадібним здобутком польского плуга, відміреним панською шаблею і занесеним в соймову конституцію заходами приятелів. Так оно й бувало, та не завжди. При вході в Татарщину або, що все одно, в дікі поля, що починали ся за лінією потягнутою від Кременчука скрізь уманську пустіню до Каменця Подільского, заняті займище з сторони таких людей, як Жовківський, було державною заслугою. Се значило — користувати ся королівским наданєм, а посеред повного безлюдя, на татарскому шляху уладити передню сторожу, що посувала ся все вперед і вперед колонізації.

Всі панські добра на татарским пограничу, або, як тоді мовило ся, в українних обшарах, мали спершу значне сьмілих редут або передніх сторож. Оснувати в дікій пустині осель значило тоді — вложити капітал в підприємство ризиковне, хоч въ будучині і приманливе; а правити пограничними добрими значило тоді — годити інтереси ріжнородних людей часто незгідні. Осадчий, хто-б він не був, чи сам дінич чи его „намістник“, мав передовсім трудну задачу — захищати своє займище від ординців; тому треба було ему найти економічну звязь між такими соціяльними елементами, як туземний ратай і віходець-купчик, знавєць господарства більше уладженого, — між такими, як доброволець-козак, що служів панови подібно Наливайкови, і так званий слуга-шляхтич, що бачив европейські війська, що умів вести війну більше цивілізова-

ним ладом. Пані Регіна розуміла, видно, штуку колонізації, коли з свого господарства зміла видобувати стільки достатків, що подавала чоловікови своєму засоби для виходу в поле таббором, а на будову замку збрала доволі рук і матеріялу.

Мудро вела Регіна Жовківська справу колонізації після інструкцій свого глибоко поважаного чоловіка, котрий рідко мав спроможність проводити час інакше, як в полі — і стрійно йшло під її верховним впливом пограничне житє, опираючи-сь на добрих обичаях, військових чеснотах і щірих замірах володаря. Житє се визначало ся мужною простотою, мало характер сільського вдоволення; розкіш входила в се житє під липшою своєю формою, під формою багатства природи, багатих добутків меду і воску, безлічи стад і табунів, урожаю піль, що инколи дивували навіть своїх сїячів. Однак полупахарське, полукучовницьке, полувоєнне житє, при своїм скромнім характері, не було без блєску і велічи. Старша дочка Жовківських, прославлювана задля своєї красі в польській суспільности, була замужна за багатим дідичем Яном Даниловичем, потімком галицького князя Данила, опісля руским воеводою; молодша — за Станиславом Конецьпольським, опісля великим гетьманом коронним, вельми знатним колонізатором українських пустинь і славним воєвником, а сестра Регіни Жовківської — за коронним канцлером і гетьманом Замойським. Крім того, дід Жовківських був здавна споріднений по жєньській лінії і в тїсній прїязни з Яковом Собєским, вітцєм пізнійшого короля Яна Собєского, що резидував недалеко Зблочева. Духовним завіщанем Яна Замойського, Жовківський був назначений опікуном єго

малолітнього сина Томя разом з краківським воєвдою Марком Собєским, вітцем Якова Собєского. Так поважні, як мовило-сь, особи, разом з Вишневецькими, Збараськими, Сінявськими, Остроробами, Яблоньськими і іншими представителями червоноруських панських домів, зїїзжали ся в новім замку, то з нагоди пограничної війни, то з нагоди родинних святковань у високоповажаного подружа. Замок Жовква видав у своїх стїнах і таких гостей, як отець і дядько нашого Петра Могїли, князі-господарі подвійної Волощини, і таких, як московський цар Василь Шуйський з братом Дмитром, котрих в полонї називали заєдно московськими царями і котрих Жовківський, після клушиньскої побїди, угощував *humanissime* в своїм таборі і в своїм замку протягом цілих місяців.

У воріт нового замку Жовкви появил ся Михайло Хмельницький. Він обявив себе банітом, а сего одного було доволі, щобі двєри милого пограничного дому, не виключаючи і канцлєрського, відчинїли ся перєд ним гостинно.

Регїна приняла бурлаку до гвардії домашньої, без якої не міг обїйти ся ні одїн польський дїм, навіть і в близьких до осередка Пбльщі місцевостях, — приняла єго до так званих панських слуг, які так часто грали рблю гайдамаків і показували дорбгу в панські вблости не тїлько козацкій, але і татарській брдї.

Михайло Хмельницький припав до вподоби Регїні своїми господарськими, а єї чоловікови — своїми воєнними спосібностями. Коли відбуло ся вінчанє старшої дочкї коронного гетьмана з богатим дїдичем Даниловичем, він належав до сєї дружини, з якою молода подруга перейшла в дїм свого чоловіка. При дворі свого нового патрона, в зам-

ку Олесю, Михайло Хмельницький грав відну роллю, тим більше, що був він чоловіком, як мовилося, письменним, умів вести економічні справи вищим ладом. Небавом надано йому ще більше почесне значіння. Вся Кореунщина і Чигиринщина на Україні належали до дїбр коронного крайчого Даниловича, що носив титул кореунського старости. Се значило, що він був в сих пустинних добрах віцекоролем і в інтересах Речі Посполитої міг орудувати так самостійно, як і в своїх дідичних. Чигиринщина, відділена від Кореунщини звенигородськими землями, творила віддільну територію в межах давніх міщанських і нових старостинських займищ, котрі документально були означувані лише з нагоди претенсії іншого властителя земського. Документально своє займище, посеред займищ, означених сілою обставин, Данилович поручив правити економічно Михайлови Хмельницькому, під назвою свого писаря або адміністратора старостинських доходів. Се було важне і нікчемне становище, відповідно чоловікови, який се займав.

Хмельницький умів надати йому відповідну вагу. Разом з тим він подумав і про власне потомство, за приводом вищих клас суспільности.

Не обмежуючи ся дімом в самім Чигирині, Михайло Хмельницький, з призволом свого патрона, завів власне господарство на лівім березі річки Тясьмина, в лісостім урочищі Суботіві, в осьмих верствах від Чигирина. Становище було небезпечне. Ще недавно за Тясьмином кочували Татари; тепер оні держали ся лівого берега Дніпра, але могли наїхати тясьминську оселю кожного часу в день і в ночі. Одержаний від пана старости,

після переказу, слівни й призвіл заняти займище, значів би опісля дуже богато; але скоро після солоничкого бою він мав значіне обопільної ласкавости Татари набрали тоді відваги задля немочи козаків, і погранична шляхта мусіла була зміцнити свою колонізаційну діяльність. На місце побитих під Лубнями бунтівників, підбурюваних запорожцями, стали пані зміцнити пограничне козацтво своїми вазалами, і господарска підприємчивість таких людей, як Михайло Хмельницький, сходила ся з їх метою.

2. Dumka Szewczenki.

Єсть на світі доля,
А хто її знає?
Єсть на світі воля,
А хто її має?
Єсть люди на світі —
Сріблом-злото сяють,
Здаєть ся, панують,
А долі не знають, —
Ні долі, ні волі!
З нудьгою та з горем*)
Журан надівають,
А плакати — сором!
Возьміть срібло-злото
Та будьте багаті,
А я візьму слёзи —
Ліхо виливати;
Затоплю недолю
Дрібними слёзами,
Затопчу неволю

*) z tesknotą i bolem.

Босими ногами!
Тоді я веселий,
Тоді я багатий,
Як буде серденько
По волі гуляти!

3. Pieśń Marcjana Szaszkiewicza.

ВЕРНІТЬ СЯ ПІСНІ РІДНЕНЬКІ!

Тільки вже разів сонце вертало,
Ясененьким світлом днину красило;
Но мому світлу щож то ся етало,
Що мені дбси не загоріло?

Вже й царинька*) в горі ся взбіла,
Росте і в кѳлос буває швидко;
І ярина вже зазеленіла,
Моїй пшениці не видко — не видко!

Соловій мило в лузі співав,
Птічок громада в гаї заграла;
Жайворон звінко в небо злітає,
Лиш моя птічка мені-сь не озвала.

Де глянь, з земліці цвіт прозябає**)
По завчешній поводі,
В чудові барви луч ся вбирає,
Лиш мому цвітку щось годі — щось годі.

Докиж тя, дѳки, весно, молити?
Розей над нами лучі тепленькі,
І рѳским дітям верні їх цвіти,
Верні їм пісні рідненькі!

*) pole zasiane zbozem **) wyrasta.

Porządek i wykaz rzeczy.

I. Głosownia.

	str.
Głoski, litery, tablica azbuki	1
Podział głosek	4
Zgłoski	—
Samogłoski	5
Podział samogłosek	—
Wpływ samogłosek miękkich na spółgłoski	6
Przemiana samogłosek	8
Natężenie samogłosek	9
Pełnodźwięk	10
Przydech	11
Rozziew	—
Samogłoski o , o jako wstawki	13
Akcent wyrazów	—
Spółgłoski	18
Podział spółgłosek	—
Przegląd spółgłosek	19
O miękczeniu spółgłosek	—
Przemiana	20
Wstawianie	—
Przestawienie	21
Substytucya	22

II. Nauka odmiany wyrazów.

Podział wyrazów na części mowy	23
I. Rzeczowniki	24

	str.
Podział rzeczowników. Rodzaje, liczby, przypadki	24
Odmiana rzeczowników	29
Odmiana pierwsza	30
Uwagi o poszczególnych przypadk. I. odm. Nieprawidłowości w odm. I.	35
Obce wyrazy w odmianie I-szej	39
Odmiana druga	—
Uwagi do wszystkich trzech wzorów II. odm. Nieprawidłowości w odm. II-giej	42
Obce wyrazy w odm. II-giej	43
Odmiana trzecia	44
Uwagi do czterech wzorów III. odm. Nieprawidłowości w odmianie III-ciej	47
Obce wyrazy w odmianie III-ciej	48
Odmiana czwarta	—
Uwagi do tej odmiany	49
Odmiana piąta	—
Uwagi do obu wzorów tej odmiany	50
Odmiana cudzoziemskich imion własnych osób	52
—	—
II. Zaimki	53
Podział zaimków	—
Odmiana „	55
III. Przymiotniki	63
Odmiana przymiotników	64
Uwagi do obydwóch wzorów tej odmiany	66
O rzeczownikach odmieniających się podług odmiany przymio- tnikowej	67
Stopniowanie przymiotników	69
O tworzeniu stopni wyższych	70
IV. Liczebniki	71
Podział liczebników	72

	str.
Odmiana liczebników	76
V. Czasowniki	79
Rodzaje czasowników	—
Odmiana czasownika	83
Osoby, liczby, rodzaje w odmianie czas.	—
Strona czynna	84
Czasy	—
Tryby	85
Bezcokolicznik. Imiesłowy	87
Strona bierna	89
Przegląd form w odmianie czasownika	90
O tworzeniu form w odmianie czasownika	92
Tworzenie form złożonych	—
Tworzenie form jednolitych	94
Źródłosłów. Końcówki w odmianie czasownika	97
Podział czasowników na klasy	99
Klasa pierwsza	101
Czasowniki dwutematowe klasy I-szej	106
Klasa druga	107
„ trzecia	109
„ czwarta	112
„ piąta	113
„ szósta	115
„ siódma	118
Nieprawidłowości w tej klasie	121
Klasa ósma	121
Dodatkowa odmiana czasowników na — m	123
Rodzaje czynności czasowników według poszczególnych klas	124

III. Części mowy nieodmiennie czyli partykuły.

	str.
I. Przysłówek	127
1. Pochodzenie przysłówek	—
2. Znaczenie przysłówek	131
3. Stopniowanie przysłówek	133
II. Spójnik	134
III. Przyimek	135
IV. Wykrzyknik	138

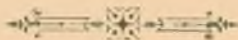
IV. Składnia.

I. Zdanie pojedyncze	139
A. Określenia rzeczownika	142
B. Określenia czasownika i przymiotnika	144
II. Składnia zgody	148
1. Podmiot	149
Zdania bez podmiotu	—
2. Orzeczenie	150
3. Łącznik	154
4. Przydawka	155
5. Dopowiedzenie	156
III. Zdanie złożone	156
A. Rodzaje zdań współrzędnych	160
B. Rodzaje zdań pobocznych	163
Zwroty imiesłowowe	169
C. Okres	170
IV. O szyku wyrazów	171

V. Pisownia.

1. Samogłoski	174
2. Spółgłoski	178
3. Wyrazy obce	182

	str.
4. Wielkie litery	186
5. Rozdzielanie wyrazów	188
6. Pisownia partykuł i wyrazów złączonych	190
7. O przecinkowaniu	194
Dodatek pierwszy	200
„ drugi	201
„ trzeci	207
1. Wyimek z dzieł P. Kulisza	207
2. Dumka Szewczenki	214
3. Pieśń Marcyana Szaszkiewicza	215

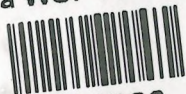

780/4/16

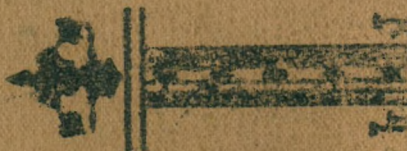
30-

WYŻSZA SZKOŁA
PEDAGOGICZNA W KIELCACH
BIBLIOTEKA
102720

Biblioteka WSP Kielce

0158323

WYŻSZA SZKOŁA PEDAGOGICZNA W KIELCACH